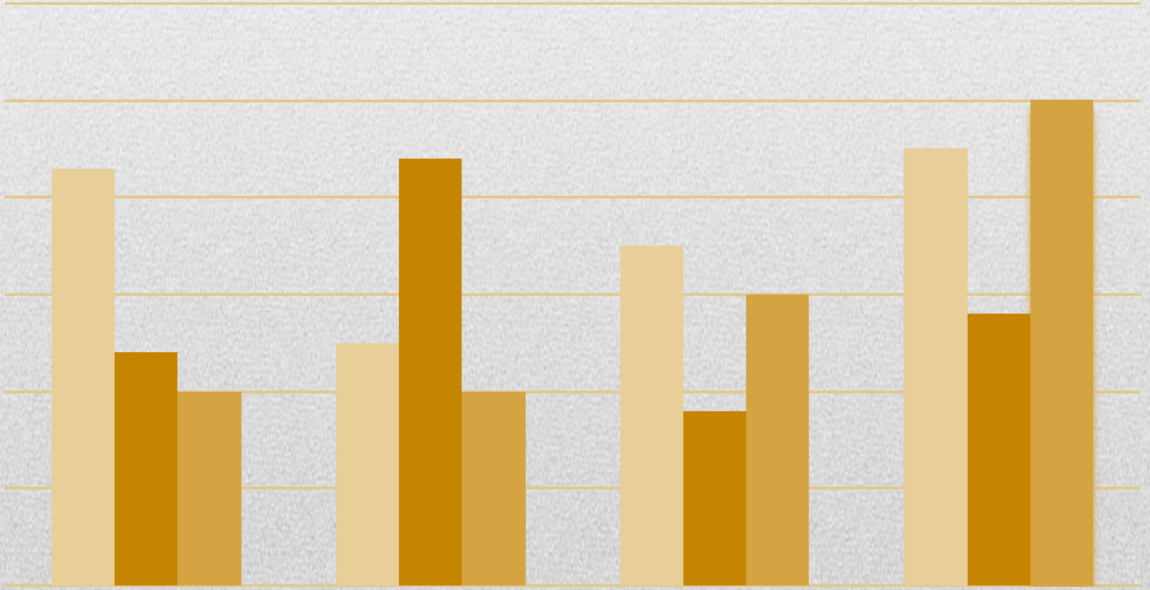

KENTLİ HAKLARI VE KENTE KARŞI İŞLENEN SUÇLAR

Araştırmalar Serisi I 2025 I

KENTLİ HAKLARI VE KENTE KARŞI İŞLENEN SUÇLAR

YAYINEVİ / YAYIMLAYAN KURUM

Sürdürülebilir Kalkınma ve Kent Araştırmaları Derneği (SÜRKAD)

www.surkad.org.tr – info@surkad.org.tr

Büyükdere Mahallesi Maltız Deresi Sokak No:11 Sarıyer – İstanbul

Tel: +90 501 019 00 34

Kütük No: İstanbul 34-284-081

Vergi Dairesi: Sarıyer / Vergi No: 7870709396

HAZIRLAYAN KURUM

SÜRKAD – Kentli Hakları İzleme Merkezi (KEHİM)

EDİTÖR : Hüseyin Murat Lehimler

ESERİN ADI

KENTLİ HAKLARI VE KENTE KARŞI İŞLENEN SUÇLAR

BASKI YILI

2025

TASARIM – DÜZENLEME

SÜRKAD Yayın Birimi

ISBN**KAPAK TASARIMI**

SÜRKAD Görsel ve İletişim Ekibi

YAYIN HAKKI VE LİSANS

Bu eser, kaynak gösterilmesi ve ticari amaçla kullanılmaması kaydıyla Creative Commons (CC BY-NC 4.0) lisansı ile paylaşılabilir.

KENTLİ HAKLARI VE KENTE KARŞI İŞLENEN SUÇLAR

Önsöz

Kentler yalnızca yapılaşmış fiziksel alanlar değil, aynı zamanda toplumsal yaşamın, siyasal katılımın ve kamusal hakların kesiştiği karmaşık sosyal organizmalardır. Bu karmaşık yapının sürdürülebilirliği ise, yurttaşların kent üzerindeki haklarının tanınması ve korunmasıyla mümkündür. Ancak ne yazık ki, son yıllarda Türkiye’de kentleşme süreci, planlı gelişmeden ziyade rant, ayrımcılık ve dışlayıcılık ekseninde şekillenmekte; kent hakkı, yasal metinlerde dolaylı atıflarla sınırlı kalmakta ve uygulamada sıklıkla ihlal edilmektedir.

Sürdürülebilir Kalkınma ve Kent Araştırmaları Derneği (SÜRKAD) ile Kentli Hakları İzleme Merkezi (KEHİM) iş birliğiyle hazırlanan bu araştırma raporu, Türkiye’de ilk defa “kente karşı işlenen suçlar” kavramını sistematik bir biçimde ele almakta; ceza hukuku, kamu hukuku, çevre hukuku ve siyaset teorisinin kesişim noktasında yer alan çok katmanlı bir analiz ortaya koymaktadır. Çalışma, yalnızca normatif mevzuat taramasına dayanmamakta; aynı zamanda ampirik verilerle desteklenmiş, uluslararası uygulamalarla karşılaştırmalı değerlendirmeler içeren bütüncül bir yaklaşımla hazırlanmıştır.

Bu raporun bilimsel literatüre sağladığı en önemli katkı, "kente karşı suç" kavramını klasik suç tanımlarının ötesine taşıyarak, kentli hakları bağlamında yeniden tanımlamasıdır. Bu çerçevede Henri Lefebvre'in "kent hakkı", David Harvey'in “mekânsal adalet” ve Edward Soja'nın “üçüncü mekân” kavramsallaştırmaları raporun teorik dayanaklarını oluşturmaktadır. Ayrıca çalışmada Chantal Mouffe’un agonistik demokrasi kuramı ve Jacques Rancière’in siyasal eşitlik ilkeleri üzerinden mekâna ilişkin hak taleplerinin meşruluğu tartışmaya açılmıştır. Böylece rapor, yalnızca bir hukuk metni değil; siyaset kuramı açısından da derinlikli bir değerlendirme sunmaktadır.

Uygulama açısından ise bu rapor, Türkiye’de kentli hakları ile ilgili politika yapıcılara, yerel yönetimlere, yargı organlarına ve sivil topluma yön gösterici niteliktedir. Mevzuattaki boşlukların tespiti, yerel denetim mekanizmalarındaki zaaflar, yargı kararlarının çelişkileri ve idari uygulamalardaki keyfilikler titizlikle analiz edilmiştir. Bu yönüyle rapor, yalnızca sorun tespiti değil, aynı zamanda politika önerileri ve yapısal reform çağrılarıyla da dikkat çekmektedir. Özellikle ekolojik yıkım, mekânsal adaletsizlik ve demokratik katılım eksikliği gibi alanlarda ortaya konan somut öneriler, kamu yararını ve anayasal değerleri esas alan güçlü bir eylem çerçevesi sunmaktadır.

Bu öncü çalışmanın, Türkiye'de “kent hakkı” temelli yeni bir hukuk, yönetim ve yurttaşlık anlayışının gelişimine katkı sağlayacağına ve hem akademik dünyada hem de uygulama düzeyinde referans alınacağına olan inancımı ifade etmek isterim. Raporun hazırlanmasında emeği geçen SÜRKAD ve KEHİM ekiplerine, sahadan veri sağlayan tüm uzmanlara ve araştırmacılara teşekkür eder; bu çalışmanın, adil, yaşanabilir ve demokratik kentlerin inşası yolunda güçlü bir bilgi zemini oluşturmasını dilerim.

SÜRKAD
DANIŞMA KURULU

KENTLİ HAKLARI VE KENTE KARŞI İŞLENEN ÇEVRE SUÇLAR

İçindekiler Tablosu

Açıklamalar:	11
1. GİRİŞ	12
1.1. Araştırmanın Amacı	12
1.2. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve	14
1.3. Yöntem	16
1.4. Veri Kaynakları (Kente Karşı Suçlar ve Anayasal Hak İhlalleri – Mevzuat Taraması).....	18
1.5. Sınırlılıklar	23
2. KENTLİ HAKLARI VE KENTE KARŞI SUÇ KAVRAMI	24
2.1. Kentli Haklarının Tanımı ve Gelişimi	24
2.2. Kente Karşı Suç Nedir? Hukuki ve Sosyolojik Yaklaşım	26
2.3. Uluslararası Belgelerde Kent Hakkı	28
2.4. Türkiye’de Kentli Haklarının Anayasal Temelleri.....	31
3. MEVZUAT ANALİZİ: TÜRKİYE’DE KENTE KARŞI SUÇLAR	34
3.1. Türk Ceza Kanunu’nda Kente Karşı Suçlar	34
3.2. İmar, Çevre ve Kültür Mevzuatında Yaptırımlar	40
3.2.1. 3194 Sayılı İmar Kanunu	40
3.2.2. 2872 Sayılı Çevre Kanunu	42
3.2.3. 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu.....	45
3.2.4. 3621 Sayılı Kıyı Kanunu	48
3.3. İdari Para Cezaları ve Denetim Yetkileri	51
3.3.1. Mevzuattaki Dağınıklık ve Uygulama Farklılıkları.....	51
3.3.2. Denetim Kapasitesi Sorunu.....	52
3.3.3. Yargı Denetimi ve İtiraz Süreçleri.....	52
3.3.4. Reform Gereksinimi ve Politika Önerileri.....	53
3.4. Yerel Yönetim Mevzuatında Sorumluluklar	54
3.4.1. Yetki ve Sorumluluklar Arasında Yapısal Dengesizlik.....	54
3.4.2. Merkezi Müdahale ve Yerel Özerklik İkilemi	55
3.4.3. Finansal Bağımlılık ve Kaynak Dağılımı Eşitsizliği	55
3.4.4. Yerel Kapasite Güçlendirme Gerekliliği	55
3.5. Kentsel Suçlarla İlgili Örnek Yargı Kararları.....	57
3.6. Almanya, Hollanda Ve Fransa Gibi Avrupa Ülkelerinde Çevresel Ceza Hükümleri İle Yerel Yönetimlerin İç Denetim ve Raporlama Sistemleri.....	57

3.6.1. Avrupa Ülkelerinde Çevresel Ceza Hükümleri: Almanya, Hollanda ve Fransa Örnekleri	57
3.6.2. Hollanda (Nederland).....	58
3.6.3. Fransa (République Française)	58
3.6.2. Yerel Yönetimlerde İç Denetim ve Raporlama Sistemleri: Avrupa Uygulamaları ve Türkiye ile Karşılaştırma.....	59
3.6.3. Türkiye ile Karşılaştırmalı Değerlendirme.....	59
4. KENT HAKKI BAĞLAMINDA ANAYASAL HAK İHLALLERİ	61
4.1. Barınma Hakkının İhlali.....	61
4.2. Katılım ve Temsiliyet Hakkının Engellenmesi.....	62
4.3. Erişim ve Ulaşımında Mekânsal Adaletsizlik.....	63
4.3.1. Ulaşımında Mekânsal Adaletsizliğin Boyutları	63
4.3.2. Kırılgan Gruplar Üzerinde Etkiler: Kadınlar, Yaşlılar, Engelliler	64
4.3.3. Planlama ve Politika Yapımında Katılımın Eksikliği.....	64
4.3.4. Politik ve Hukuki Reform Önerileri	65
4.4. Kentli Gruplar Arasında Ayrımcılık ve Mekânsal Dışlanma	66
4.4.1. Mekânsal Dışlanmanın Boyutları	66
4.4.2. Ayrımcılığın Hukuki Niteliği: Anayasal ve Uluslararası Çerçeve	67
4.4.3. Ayrımcılığın Üretildiği Mekanizmalar: Kentsel Politikalar	67
4.4.4. Politika Önerileri ve Yerel Yönetim Sorumluluğu.....	68
4.5. Kamusal Alanlara Erişim ve Kullanım Hakkı	69
4.5.1. Kamusal Alanın Hukuki Niteliği ve Uluslararası Standartlar	69
4.5.2. Türkiye’de Kamusal Alanın Daralması.....	70
4.5.3. Mekânsal Demokrasi İlkesi ve Politika Önerileri.....	70
4.6. Kentsel Kültürel Yaşama Katılım Hakkının Engellenmesi.....	72
4.6.1. Mekânsal Eşitsizlik ve Kültürel Altyapının Dağılımı	72
4.6.2. Ekonomik Engeller ve Fiyatlandırma Politikaları.....	73
4.6.3. Katılımcı Kültürel Planlama ve Yerel Yönetim Sorumluluğu.....	73
4.6.4. Politika Önerileri	74
4.7. Engelli Hakları Bağlamında Kent Erişimi.....	75
4.7.1. Erişilebilirlik Yükümlülükleri ve Denetim Açıkları.....	75
4.7.2. Kent Mekânında Görünmezlik ve Ayrımcılık	76
4.7.3. Uluslararası Standartlar ve Kent Politikası Önerileri.....	76
4.8. Bilgiye Erişim ve Şeffaf Yönetim Sorunları.....	77
4.8.1. Bilgiye Erişimin Kentsel Karar Süreçlerindeki Rolü	77
4.8.2. Saydamlıkta Kurumsal Direnç ve Dijital Engeller	77

4.8.3. Katılımcı Yönetişimde Zayıflıklar	78
5. İSTATİSTİKLER VE VAKALARLA KENT SUÇLARI.....	79
5.1. TÜİK, Çevre Bakanlığı ve Yerel Yönetim Verileri.....	79
5.1.1. Yerel Yönetimlerin Veri Üretme ve Paylaşma Kapasitesi.....	79
5.1.2. Çevresel Yaptırımların Etkinliği ve Coğrafi Dağılımı.....	80
5.1.3. Açık Veri ve Yurttaş Denetiminin Güçlendirilmesi.....	80
5.2. Seçilmiş Büyükşehirlerde Kentsel Suç Örnekleri.....	82
5.2.1. Uluslararası Hukuk ve Kent Suçları.....	82
5.2.2. Yeni Suç Alanları: Ekokırım ve Planlı Yıkım.....	82
5.2.3. Yerel Yönetimlerin İhmali ve Siyasi Bağlantılar	83
5.2.4. Kentli Direnişi ve Sivil Toplumun Rolü	83
5.2.5. Uluslararası Denetim ve İzleme Mekanizmalarının Yetersizliği	83
5.3. Yıkım, Para Cezası ve Adli Süreçlere Dair Göstergeler	84
5.3.1. Avrupa Birliği ve Uluslararası Normlarla Uyumsuzluk.....	84
5.3.2. Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Yaptırım Kapasitesi	85
5.3.3. Hukuki Sonuçsuzluk ve Siyasal Meşrulaştırma.....	85
5.4. Medya ve STK Raporlarında Yer Alan Vakalar.....	87
6. ULUSLARARASI UYGULAMALARLA KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ	89
6.1. Avrupa Birliği Mevzuatında Kent Suçları.....	89
6.2. Latin Amerika ve Kentsel Hak Hareketleri.....	92
6.3. Birleşmiş Milletler Habitat ve Kentsel Adalet Vizyonu	94
6.4. OECD Kent Yönetimi Standartları	96
7. SAVCILIKLARA İNTİKAL EDEN “ÇEVREYE KARŞI SUÇLAR” – YILLARA GÖRE GENEL VERİLER	98
8. ÇEVRE SUÇLARINDA ADLİ – İDARİ İŞLEM UYGULANAN VAKALARIN YILLARA GÖRE ORANLARI.....	100
9. 2009 – 2024 ARASI İSTATİSTİKİ VERİLERE GÖRE KENTE KARŞI İŞLENEN SUÇLAR (ÇEVRE SUÇLARI).....	102
9.1. Çevrenin Kasten Kirletilmesi (TCK 181/1) – Yıllara Göre Özet.....	102
9.2. Çevrenin Taksirle Kirletilmesi (TCK 181/2) – Yıllara Göre Özet	105
9.3. İzin Alınmaksızın Atık İthal Etme (TCK 181/3) – Yıllara Göre Özet.....	107
9.4. Atıkların İzinsiz Taşınması ve Depolanması (TCK 182) – Yıllara Göre Özet.....	110
9.5. Tehlikeli Madde Atıkları (TCK 183) – Yıllara Göre Özet	112
9.6. Gürültü Kirliliği (TCK 184/1) – Yıllara Göre Özet.....	114
9.7. Diğer Çevreyle İlgili Suçlar (Genel Kategori) – Yıllara Göre Özet.....	116

10. POLİTİKA ÖNERİLERİ VE SONUÇ	118
10.1. Mevzuat Reformu Önerileri.....	118
10.2. Yerel Yönetimlerde Denetim ve Şeffaflık Mekanizmaları.....	121
10.3. Yurttaş Katılımının Güçlendirilmesi.....	123
10.4. Kentsel Adalet İçin Hak Temelli Yaklaşım	125
10.5. Akademik ve Sivil İzleme Sistemleri.....	127
SONUÇ	129

Açıklamalar:

- **TCK** = Türk Ceza Kanunu (5237 sayılı)
- **Çevre Kanunu** = 2872 sayılı Kanun
- **İmar Kanunu** = 3194 sayılı Kanun
- **Afet Yasası** = 6306 sayılı Kanun
- **Kültür ve Tabiat Varlıkları Kanunu** = 2863 sayılı Kanun
- **Orman Kanunu** = 6831 sayılı Kanun
- **Kıyı Kanunu** = 3621 sayılı Kanun
- **Kabahatler Kanunu** = 5326 sayılı Kanun

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırma, Türkiye’de kentleşme süreçlerinin giderek yoğunlaşan neoliberal politikalar, plansız yapılaşma, ekosistem tahribatı ve demokratik katılım eksiklikleriyle birlikte değerlendirilerek, kent hakkı ve “kente karşı işlenen suç” kavramı ekseninde sistematik bir değerlendirme yapılmasını hedeflemektedir. Özellikle 1980 sonrası dönemde Türkiye’de kentleşme yalnızca nüfus yoğunlaşmasıyla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda sermaye birikimi süreçlerinin mekânsal örgütlenme aracı haline gelmiştir (Şengül, 2001). Bu süreçte yerel yönetimlerin zayıf denetim kapasitesi, merkezi planlama otoritelerinin siyasi öncelikleri ve hukuki boşluklar, kentsel çevreye ve kamu yararına ciddi zararlar doğurmuştur.

Araştırma bu bağlamda, bir yandan Türk Ceza Kanunu, Çevre Kanunu, İmar Kanunu ve Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu gibi normatif belgelerde yer alan ve doğrudan kentle ilişkili suç tiplerini ele alırken; diğer yandan kentli hakları perspektifinden değerlendirilebilecek anayasal hak ihlallerini de kapsamına almaktadır. Çevreyi kasten kirlletme (TCK md. 181), imar kirliliğine neden olma (TCK md. 184), kıyıların işgali (3621 sayılı Kanun) gibi tipik suçlar, yalnızca bireysel mağduriyetler değil, kolektif kentli yaşamının sürdürülebilirliği açısından tehdit oluşturmaktadır (Gültekin, 2020). Bununla birlikte, bilgiye erişim hakkının engellenmesi, katılımcı planlama süreçlerinin yokluğu, mekânsal ayrımcılık ve barınma hakkının ihlali gibi pratikler, doğrudan cezai yaptırım konusu olmamakla birlikte, kent yaşamını şekillendiren yapısal adaletsizlik biçimleri olarak değerlendirilmelidir.

Bu çerçevede araştırma üç ana hedefi gözetmektedir:

- Türkiye’de mevcut mevzuat çerçevesinde tanımlanmış kente yönelik zarar verici fiilleri belirlemek ve bunları suç türü, yaptırım şekli ve uygulanma pratiği açısından analiz etmek;
- Anayasal haklar ve kentli hakları literatürü bağlamında, hukuken suç teşkil etmese de kentte yaşama hakkını ihlal eden sistematik uygulamaları tespit etmek;
- Ulusal ve uluslararası karşılaştırmalarla desteklenen politika önerileri geliştirerek, kent hakkının anayasal ve kurumsal düzeyde güvence altına alınmasına yönelik bir tartışma zeminine katkıda bulunmak.

Bu bağlamda çalışmanın özgün yönü, ceza hukuku, kamu hukuku, çevre hukuku ve kent çalışmaları gibi farklı disiplinlerden yararlanarak çok katmanlı bir “kentsel suç” ve “kentli hakları” çözümlemesi sunmasıdır. Aynı zamanda sadece bireysel mağduriyetleri değil, kolektif kamu yararına ve demokratik kent yaşamına dönük tehditleri de esas alan bir yaklaşımla meseleye yaklaşılabacaktır.

Kentlere yönelik hak ihlallerinin, sadece fiziksel çevrenin tahribatı olarak değil, aynı zamanda bir kamusal alanın politik, hukuki ve sosyal işleyişinin parçalanması olarak değerlendirilmesi gerektiği açıktır. Zira Henri Lefebvre’in (1996) “kent hakkı” kavramsallaştırması, yurttaşların sadece barınma ya da ulaşım gibi hizmetleri değil, aynı zamanda karar alma süreçlerine katılım ve mekânsal adalet talebini içermektedir. Bu araştırma da, Türkiye bağlamında kent hakkının içini dolduran hukuki ve toplumsal unsurları suç ve ihlal ekseninde ele alarak, literatürdeki bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

1.2. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

“Kente karşı suç” kavramı, geleneksel ceza hukuku terminolojisinde tanımlanmış pozitif suç kategorileri arasında yer almamakla birlikte, çağdaş siyaset bilimi, kent çalışmaları ve toplumsal adalet teorileri bağlamında son derece özgül ve normatif bir muhtevaya sahiptir. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yükselen eleştirel şehircilik kuramları, kente karşı işlenen eylemleri yalnızca fiziksel mekâna zarar verme fiilleri olarak değil, aynı zamanda kamusal iradenin gaspı, yurttaşlık haklarının ihlali ve toplumsal dışlama süreçlerinin bir tezahürü olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu çerçevede, “kente karşı suç” ifadesi, kentsel adaletin sistematik biçimde ihlali anlamına gelmekte ve neoliberal kentsel dönüşüm pratiklerinin eleştirisinde merkezî bir rol oynamaktadır.

Henri Lefebvre’in 1968 tarihli çalışmasında geliştirdiği “kent hakkı” (le droit à la ville) kavramsallaştırması, bu bağlamda önemli bir teorik dayanak noktası oluşturmaktadır. Lefebvre’e göre kent hakkı, yalnızca kentsel mekânın fiziksel kullanımı değil, aynı zamanda o mekânın üretimi, biçimlendirilmesi ve yeniden kurgulanması süreçlerine aktif katılım hakkını da içermektedir. Yurttaşların, yaşadıkları çevrenin estetik, ekolojik ve sosyal karakteri üzerindeki kolektif iradesini ifade etmeleri, modern demokratik yurttaşlık anlayışının ayrılmaz bir parçası olarak görülmelidir.¹ Kent hakkı bu anlamda, yalnızca bir talep değil, aynı zamanda bir hak mücadelesinin kurucu zemini olarak değerlendirilmektedir.

David Harvey, Lefebvre’in bu kuramsal çerçevesini neoliberalizm eleştirisiyle birleştirerek, “kente karşı suç” kavramını daha geniş bir yapısal bağlama oturtmuştur. Harvey’e göre kent, sermaye birikiminin yeniden üretiminde temel bir rol oynar ve bu süreçte ortaya çıkan mekânsal eşitsizlikler, kentli nüfusun belirli kesimlerinin sistematik biçimde dışlanmasına neden olur. Özellikle özelleştirme, rant odaklı kentsel dönüşüm, kamusal hizmetlerin ticarileştirilmesi ve barınma hakkının piyasa mekanizmalarına terk edilmesi gibi politikalar, “kente karşı işlenen sistematik suçlar” olarak değerlendirilmelidir.² Bu suçlar yalnızca bireysel hakların değil, toplumsal kolektivitelerin varoluşsal koşullarının ihlalidir.

Kentsel suç kavramını bu bağlamda yeniden tanımlamak, mevcut hukuk normlarının ve yönetim pratiklerinin sınırlarını aşmayı gerektirir. Zira burada söz konusu olan suç, ceza

¹ Lefebvre, H. (1968/1996). The Right to the City. In E. Kofman & E. Lebas (Eds.), Writings on Cities. Oxford: Blackwell.

² Harvey, D. (2008). The Right to the City. New Left Review, 53, 23–40.

hukukunun nesnel tanımlarından çok, politik ekonomi, mekânsal adalet ve yurttaşlık hakları alanlarında ortaya çıkan yapısal ihlalleri içermektedir. Kamusal alanların metalaştırılması, doğanın ve kültürel mirasın sermaye lehine araçsallaştırılması, yoksul mahallelerin zorla tahliyesi ve dezavantajlı toplulukların mekânsal olarak marjinalleştirilmesi, sadece sosyolojik değil, aynı zamanda politik bir fail üzerinden okunabilecek normatif ihlallerdir.

Bu bağlamda “kente karşı suç” kavramı, klasik pozitivist hukuk anlayışından ziyade, eleştirel hukuk kuramları ve radikal demokrasi perspektifleri çerçevesinde yeniden düşünülmelidir. Jacques Rancière’in “eşitlik varsayımı”³ ve Chantal Mouffe’un “agonistik demokrasi”⁴ anlayışı, bu suçların tanımlanmasında ve siyasal mücadelenin araçsallaştırılmasında işlevsel teorik çerçeveler sunmaktadır. Kente dair karar alma süreçlerinin teknik-bürokratik elitlerce tekel altına alınması, yurttaşların demokratik özne olma vasfını zayıflatmakta ve siyasetin alanını daraltmaktadır. Bu nedenle, “kente karşı suç” yalnızca mekâna karşı değil, demokratik iradeye karşı işlenen bir suç olarak da ele alınmalıdır.

Burada, “kente karşı suç” kavramı, çağdaş kentleşme süreçlerinin ve siyasal yönetim biçimlerinin eleştirel çözümlemesinde vazgeçilmez bir kavramsal araç olarak değerlendirilmektedir. Bu kavram, neoliberal kent politikalarının neden olduğu hak ihlallerini görünür kılmakla kalmaz, aynı zamanda alternatif bir kent tahayyülünün inşası için normatif bir zemin de sunar. Kent hakkı, mekânsal adalet ve kolektif yurttaşlık perspektiflerinden hareketle, kentsel suçlara karşı geliştirilecek politik mücadele biçimleri, yalnızca mevcut eşitsizliklerin giderilmesine değil, aynı zamanda yeni bir kamusal tahayyülün inşasına da katkı sağlayacaktır.

³ Rancière, J. (1999). *Disagreement: Politics and Philosophy*. University of Minnesota Press.

⁴ Mouffe, C. (2000). *The Democratic Paradox*. Verso.

1.3. Yöntem

Bu raporun yöntemi normatif ve karşılaştırmalı hukuk analizinin yanı sıra, ampirik veri taraması ve vaka incelemelerini içermektedir. Başta Türk Ceza Kanunu, İmar Kanunu, Çevre Kanunu ve Anayasa olmak üzere ilgili mevzuat sistematik biçimde incelenmiş; Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, TÜİK, belediye kaynakları, medya raporları ve sivil toplum kuruluşlarının izleme verileri kullanılmıştır. Ayrıca Avrupa Birliği, OECD, UN-Habitat gibi uluslararası kurumların ilgili standartları da karşılaştırmalı değerlendirme kapsamında ele alınmıştır.

Araştırmanın Yöntemi ve Veri Seti: Mevzuat Taraması Temelli Bir Hukuki Analiz

Rapor, normatif hukuk incelemesi temelinde yapılandırılmıştır ve kentsel mekânda işlenen suçları ile anayasal hak ihlallerini sistematik biçimde analiz eden geniş kapsamlı bir mevzuat taramasına dayanmaktadır. Araştırma yöntemi, normatif hukuk analizi ile ampirik gözlem verilerinin bütünleştirildiği bir model üzerine inşa edilmiştir. Böylelikle hem yasal düzenlemelerin kapsamı ve uygulama sınırları belirlenmiş, hem de bu düzenlemelerin toplumsal etkileri nitel ve nicel veriler aracılığıyla ortaya konmuştur.

Mevzuat taramasına dayalı olarak oluşturulan veri seti, “kente karşı suçlar” ve “kentli haklarının anayasal düzeydeki ihlalleri” olmak üzere iki temel başlık altında sınıflandırılmıştır. İlk bölümde, Türk Ceza Kanunu (5237), İmar Kanunu (3194), Çevre Kanunu (2872), Orman Kanunu (6831), Kıyı Kanunu (3621), Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (2863), Kabahatler Kanunu (5326) gibi temel yasal metinlerde yer alan ve kentsel mekânda doğrudan suç teşkil eden fiiller belirlenmiştir. Bu kapsamda imar kirliliği, çevrenin kasıtlı veya ihmalle kirlenmesi, sit ve orman alanlarının tahribi, kamusal altyapıya zarar verme, tarihi ve kültürel mirasa yönelik saldırılar gibi toplam 19 farklı eylem tipi ilgili madde, mevzuat türü ve açıklamalarıyla birlikte sistematik olarak sınıflandırılmıştır.

İkinci bölümde ise, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda güvence altına alınan temel hakların kent bağlamında ihlali konu edilmiştir. Anayasa’nın 10., 27., 34., 56. ve 74. maddeleri başta olmak üzere temel haklar rejimi çerçevesinde değerlendirilen 11 farklı uygulama, barınma hakkından mekânsal eşitliğe, toplu taşıma hizmetlerine erişimden kentli katılımına kadar geniş bir alana yayılmaktadır. Özellikle kentsel dönüşüm süreçlerinde düşük gelir gruplarının yerinden edilmesi, kültürel hayata katılımın sınırlandırılması, engelli bireylerin kamusal alanlara

erişiminin engellenmesi gibi pratikler, yalnızca idari tasarruflar değil aynı zamanda anayasal yükümlülükler açısından da derinlemesine analiz edilmiştir.

Veri seti, ayrıca bu suç ve ihlallerin uygulamada nasıl tezahür ettiğini değerlendirmek amacıyla, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), büyükşehir belediyeleri, medya kuruluşları ve sivil toplum örgütlerinin (örneğin TMMOB, Kent Hareketleri, Şehir Plancıları Odası) yayımladığı izleme raporları ve saha gözlemleri ile desteklenmiştir. Bu sayede yasal normlar ile pratik uygulamalar arasında oluşan boşluklar, gözlemlenebilir örneklerle karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmiştir.

Ayrıca karşılaştırmalı perspektif sağlamak adına, Avrupa Birliği normları, OECD kentsel politika standartları ve UN-Habitat tarafından geliştirilen küresel kentsel hak göstergeleri de analiz kapsamına alınmıştır. Böylece Türkiye'deki kentsel suç ve hak ihlalleri, sadece ulusal değil aynı zamanda uluslararası bağlamda da karşılaştırmaya tabi tutulmuştur.

Bu bütüncül yöntemsel çerçeve sayesinde, kente karşı işlenen suçların ve kentli hakları ihlallerinin yalnızca yasal düzeyde değil, siyasal, yönetsel ve toplumsal etkileri de analiz edilmiştir. Araştırma, normatif bir değerlendirme aracı olarak mevzuat taramasını, ampirik veri temelli kent gözlemleri ve hak ihlali örnekleriyle entegre ederek, disiplinler arası bir analiz imkânı sunmaktadır.

1.4. Veri Kaynakları (Kente Karşı Suçlar ve Anayasal Hak İhlalleri – Mevzuat Taraması)

No	Suç / Eylem Tanımı	İlgili Mevzuat	Madde No	Mevzuat Türü	Açıklama
1	İmar kirliliğine neden olma	Türk Ceza Kanunu (5237)	Madde 184	Ceza	Ruhsatsız veya projeye aykırı yapılaşma, kentsel dokuya zarar
2	Çevreyi kasten kirletme	TCK (5237)	Madde 181	Ceza	Atık, gaz veya sıvı maddelerin çevreye salınımı ile kent ekosistemine zarar
3	Çevreyi taksirle kirletme	TCK (5237)	Madde 182	Ceza	Dikkatsizlik sonucu kirlilik oluşması
4	Orman alanına yapı inşa etme	Orman Kanunu (6831)	Madde 17	İdari ve Ceza	Ormanlık alanlarda izinsiz yapılaşma
5	Kıyı alanlarını işgal etme	Kıyı Kanunu (3621)	Madde 6–8	İdari ve Ceza	Kıyıların kamuya açık olması ilkesine aykırı yapılaşma
6	Sit alanlarını tahrip etme	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma K. (2863)	Madde 65–68	Ceza	Koruma kurulu izni olmadan müdahale, yapılaşma
7	Gürültü kirliliği oluşturma	Çevre Kanunu (2872)	Madde 20	İdari	Gürültü Kontrol Yönetmeliği'ne aykırı biçimde gürültü üretilmesi
8	Hava kalitesini bozma	Çevre Kanunu (2872)	Madde 20	İdari	Emisyon sınırlarının aşılması
9	Tehlikeli atıkların kontrolsüz dökümü	Çevre Kanunu (2872)	Madde 20	İdari	Atık yönetmeliklerine aykırı boşaltım
10	Plansız kentleşme ve kaçak yapı	İmar Kanunu (3194)	Madde 32, 42	İdari ve Ceza	Ruhsatsız yapı, plan dışı müdahale
11	Kamusal alan işgali	Kabahatler Kanunu (5326)	Madde 38	İdari	Kaldırımların, yolların izinsiz kullanımı
12	Tarihi/kültürel varlıkların tahribi	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma K. (2863)	Madde 64–68	Ceza	Tescilli yapılara zarar
13	Kentsel altyapıya zarar verme	TCK (5237)	Madde 152	Ceza	Elektrik, su, kanalizasyon altyapısına kasten zarar
14	Kent mobilyalarının tahribi	TCK (5237)	Madde 151	Ceza	Durak, bank, tabela gibi kamusal donatıya zarar
15	İçme suyu kaynaklarını	İSKİ İçmesuyu Havzaları	Ek-1/2/3	İdari	Koruma alanlarında kirlletici faaliyet

	kirletme	Yönetmeliği			
16	Afet alanlarında riskli yapılaşma	Yapı Denetim Kanunu (4708)	Genel	İdari	Denetimsiz, mevzuata aykırı inşaat
17	Trafik ve ulaşım alanlarının işgali	Karayolları Trafik Kanunu (2918)	Madde 14-16	İdari	Yol kenarında izinsiz yapı ve işgal
18	Dere yataklarına müdahale	DSİ Taşkın Koruma Yönetmeliği	Genel	İdari	Taşkın riskli alanlara yapı inşası
19	Kamu taşınmazlarının işgali	Devlet İhale Kanunu (2886)	Madde 74	İdari	Hazine veya belediye arazilerinin izinsiz kullanımı

Tablo, kent mekânı üzerinde gerçekleşen ve hem fiziksel çevreye hem de kamusal haklara zarar veren eylemleri sistematik biçimde tanımlamak amacıyla hazırlanmıştır. Tablonun oluşturulma sürecinde temel olarak mevzuat taraması yöntemi kullanılmış, bu kapsamda Türkiye’de yürürlükte bulunan temel yasal metinler, yönetmelikler ve kanunlar detaylı biçimde incelenmiştir. Araştırma süreci yalnızca ceza hukuku bağlamında değil; idari yaptırımları ve çevresel düzenlemeleri de kapsayacak şekilde genişletilerek disiplinler arası bir normatif analiz zemini oluşturulmuştur.

Çalışma öncelikle, kentsel yaşamı doğrudan etkileyen suç ve ihlallerin hangi mevzuatlarda düzenlendiğini belirlemeye odaklanmıştır. Bu doğrultuda Türk Ceza Kanunu (TCK), İmar Kanunu, Çevre Kanunu, Orman Kanunu, Kıyı Kanunu, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Kabahatler Kanunu, Devlet İhale Kanunu gibi ana mevzuat metinleri sistematik olarak taranmıştır. Bu tarama sırasında her bir suç ya da ihlal, doğrudan ilgili olduğu yasal düzenlemeyle eşleştirilmiş; mevzuatın hangi maddelerinde düzenlendiği, bu düzenlemenin ceza mı yoksa idari yaptırım mı öngördüğü net biçimde ortaya konmuştur.

Tabloda yer alan her satır, kent alanlarında yaygın olarak rastlanan bir eylemin tanımını, bu eylemin düzenlendiği yasal kaynağı, ilgili madde numarasını, mevzuatın türünü (ceza, idari veya her ikisi) ve kısa bir açıklamayı içermektedir. Bu yapı, hem araştırmacının hem de politika yapıcının söz konusu eylemlerin hukuki zeminini hızlıca kavramasına imkân verir. Örneğin "imar kirliliğine neden olma" eylemi, TCK’nın 184. maddesi uyarınca ceza kapsamına alınmakta ve ruhsatsız ya da projeye aykırı yapılaşmaların kentsel doku üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. Benzer biçimde, çevreyi kasten veya taksirle kirletme fiilleri ile

orman, kıyı, sit alanlarına müdahaleler de çeşitli kanunlarla düzenlenmiş ve yaptırıma bağlanmıştır.

Tabloda yer alan eylemler yalnızca bireysel veya münferit suçları değil, aynı zamanda yapısal ihlalleri ve kamu idaresinin gözetim sorumluluğunu da tartışmaya açmaktadır. Örneğin kamu taşınmazlarının işgali, dere yataklarına müdahale veya afet alanlarında izinsiz yapılaşma gibi durumlar, yalnızca bireylerin değil, kimi zaman kurumsal aktörlerin de dâhil olduğu sistematik sorun alanlarını işaret etmektedir. Bu yönüyle tablo, sadece normatif bir rehber değil, aynı zamanda kentsel adaletin ihlaliyle ilgili kamusal politika sorunlarının da tanımlanmasına katkı sağlamaktadır.

Ayrıca tablo, ceza hukuku ile idari hukuk arasındaki sınır geçişkenliklerine de dikkat çekmektedir. Birçok fiil hem ceza yaptırımına hem de idari düzenlemelere tabi tutulmakta; böylece çok katmanlı bir hukuki sorumluluk sistemi ortaya çıkmaktadır. Bu durum, kente karşı işlenen suçların sadece bireyler arası değil, kamu-kentli ilişkisi bağlamında da ele alınması gerektiğine işaret etmektedir.

Tablo, kentsel yaşamı tehdit eden fiillerin hukuki altyapısını derli toplu bir şekilde görünür kılmakta; hem akademik çalışmalarda hem de kent politikası tartışmalarında referans alınabilecek bütüncül bir envanter sunmaktadır. Normatif analizle oluşturulan bu yapı, aynı zamanda kentsel hakların korunmasına yönelik mevzuatın güçlendirilmesi gerektiğini de dolaylı biçimde ortaya koymaktadır.

Anayasal Haklar Açısından Kentli Hakları İhlalleri

No	Uygulama / İhlal	İlgili Mevzuat	Madde No	Mevzuat Türü	Açıklama
20	Barınma hakkının ihlali	Anayasa	Madde 56	Temel Hak İhlali	Sağlıklı ve dengeli çevrede yaşama hakkına aykırı uygulamalar
21	Toplanma ve gösteri hakkının engellenmesi	Anayasa	Madde 34	Temel Hak İhlali	Kent meydanlarında toplantı ve yürüyüş hakkının ihlali
22	Katılım hakkının engellenmesi	Anayasa	Madde 74	Temel Hak İhlali	Belediye kararlarına yurttaş katılımının dışlanması
23	Eşitsiz kentsel hizmet	Anayasa	Madde 10	Temel Hak İhlali	Kentin bazı bölgelerine hizmet götürülmemesi
24	Mekânsal ayrımcılık ve dışlama	Anayasa	Madde 5, 10	Temel Hak İhlali	Gettolaşma, ayrımcılık, sosyal dışlanma
25	Engelli bireylerin kamusal mekâna erişiminin engellenmesi	Anayasa, 5378 sayılı Kanun	Madde 10, 50	Temel Hak İhlali	Ulaşım, bina, kaldırım erişim hakkının yokluğu
26	Kent bilgi sistemlerine erişim engeli	Bilgi Edinme Hakkı Kanunu (4982)	Madde 5–10	İdari	İmar planı, çevresel etki verilerine erişim eksikliği
27	Kültürel yaşama katılımının sınırlandırılması	Anayasa	Madde 27	Temel Hak İhlali	Tiyatro, müze, etkinliklere erişimde eşitsizlik
28	Toplu taşıma hakkının ihlali	Anayasa, Belediye Kanunu (5393)	Madde 56	Temel Hak İhlali	Ulaşım hizmetlerinin yetersizliği, bölgesel adaletsizlik
29	Kentsel dönüşümde yerinden etme / ayrımcılık	6306 s. Kanun, Anayasa	Madde 10	Temel Hak İhlali	Düşük gelirli grupların adil barınmadan yoksun kalması

Tablo, Türkiye’de kentli haklarının anayasal ve yasal düzeyde nasıl ihlal edildiğini ortaya koymak amacıyla hazırlanmış ve normatif hukuk taramasına dayanan analitik bir sınıflamadır. Bu tablo, kent mekânında yaşayan bireylerin sahip oldukları temel hakların hangi biçimlerde ihlal edildiğini, bu ihlallerin hangi anayasal veya yasal düzenlemelere aykırılık oluşturduğunu ve bu düzenlemelerin hangi maddelerde tanımlandığını açık biçimde ortaya koymaktadır.

Tablonun oluşturulmasında, öncelikle Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve ilgili temel kanunlar incelenmiş; bireylerin kentsel yaşamda sahip olduğu haklar tespit edilmiştir. Bu haklar, anayasal düzeyde güvence altına alınmiş olan barınma, katılım, eşitlik, kültürel yaşama erişim, engellilik temelli erişilebilirlik, bilgi edinme, ulaşım ve toplumsal aidiyet gibi haklardır. Bu anayasal güvencelerle birlikte, uygulamada bu hakların ne ölçüde ihlal edildiği, hangi yasal boşluklardan ya da idari uygulama zaaflarından kaynaklandığı analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, “uygulama/ihlal türü”, “ilgili mevzuat”, “madde numarası”, “mevzuat türü” ve “açıklama” başlıkları altında sistematikleştirilmiştir.

Örneğin, “barınma hakkının ihlali” 1982 Anayasası’nın 56. maddesinde düzenlenen “sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı” çerçevesinde ele alınmiş ve sağlıksız konutlaşma, gecekondulu alanlarının dışlanması ya da yetersiz sosyal konut politikalarının bu hakkın zedelenmesine neden olduğu vurgulanmıştır. Aynı şekilde, “toplanma ve gösteri hakkının engellenmesi” Anayasa’nın 34. maddesi temel alınarak, kent meydanlarında yapılan barışçıl toplantıların engellenmesinin anayasal haklara aykırılık teşkil ettiği belirtilmiştir.

Tablo, yalnızca Anayasa’yı değil, 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun, 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürölmesi Hakkında Kanun gibi temel yasal düzenlemeleri de kapsamaktadır. Örneğin engelli bireylerin kamusal alana erişiminin engellenmesi, yalnızca Anayasa’nın eşitlik ilkesine değil, aynı zamanda 5378 sayılı yasanın 10. ve 50. maddelerine de aykırılık teşkil etmektedir. Kent bilgi sistemlerine erişim eksikliği ise idari bir problem olarak değerlendirilmiş; bilgi edinme hakkının fiilen engellendiği durumlar saptanmıştır.

Bu analiz, kentte yaşayan bireylerin sadece fiziksel haklardan değil, aynı zamanda yönetişimsel, katılımcı, kültürel ve bilişsel haklardan da yoksun bırakıldığını göstermektedir. Erişilebilirlik, adil hizmet dağılımı, yerinden edilmeme güvencesi, bilgiye ulaşma hakkı ve katılım imkanlarının kısıtlanması, kent hakkı çerçevesinde doğrudan birer “hak ihlali” olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla bu tablo, kentsel yönetişim süreçlerinde ortaya çıkan hak ihlallerini sadece bireysel mağduriyetler olarak değil, aynı zamanda yapısal bir anayasal problem alanı olarak ortaya koymaktadır.

1.5. Sınırlılıklar

Araştırma, temel olarak normatif hukuk çerçevesinde şekillendirilmiş olup, kente karşı suçları ve anayasal hak ihlallerini yasal düzenlemeler ışığında sistematik biçimde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın metodolojik sınırları, analiz birimini doğrudan mevzuat metinleriyle sınırlamakta ve dolayısıyla normatif düzlemdeki kural-ihlâl ilişkisini merkeze almaktadır. Bu tercih, hukuki sorumluluk alanlarının netleştirilmesi ve mevzuat temelli politika önerilerinin geliştirilebilmesi açısından bilinçli olarak yapılmıştır.

Araştırmanın kapsamı gereği, bireylerin yaşadığı sosyo-psikolojik etkiler, öznel mağduriyet anlatıları, yerel halk deneyimleri ve mikro düzeyli alan gözlemleri çalışmanın dışında bırakılmıştır. Dolayısıyla, kentsel suçların toplumsal etkileri, bireysel travmalar, direniş pratikleri ya da topluluk temelli mücadele örnekleri bu raporun doğrudan analiz çerçevesine dâhil edilmemiştir. Bu hususlar, ayrı bir araştırmanın konusu olabilecek derinlikte veriler gerektirdiğinden, burada yalnızca dolaylı biçimde göz önünde bulundurulmuştur.

Ayrıca, çalışmada incelenen yasa maddeleri, yönetmelikler ve idari uygulamalar, Türkiye Cumhuriyeti'nin yürürlükteki pozitif hukukuna dayanmaktadır. Ancak bu düzenlemeler zaman içerisinde değişebilmekte, yürürlükten kalkabilmekte veya yeni düzenlemelerle yer değiştirebilmektedir. Bu nedenle raporda sunulan analizler, belirli bir tarihsel döneme aittir ve mevzuatın güncel versiyonlarına paralel olarak yeniden değerlendirme gerektirebilir. Yönetmeliklerde yapılan değişiklikler, uygulamada önemli farklılıklara yol açabileceğinden, bu çalışmanın bulguları zamansal bağlamla sınırlı ve tarihsel koşullara bağlı olarak okunmalıdır.

Raporun temel amacı, kente karşı işlenen suçların ve kentli haklarının ihlallerinin yasal dayanaklarını ortaya koymak ve bu ihlalleri hukuk sistematigi içinde tanımlamaktır. Toplumsal etkilerin ve saha verilerinin daha ayrıntılı olarak değerlendirilmesi, gelecekteki araştırmalar için derinlemesine bir zemin sunabilir.

2. KENTLİ HAKLARI VE KENTE KARŞI SUÇ KAVRAMI

2.1. Kentli Haklarının Tanımı ve Gelişimi

Kentli hakları, bireylerin kent yaşamına yalnızca fiziksel olarak dâhil olmalarını değil, aynı zamanda bu yaşamın sosyal, ekonomik, kültürel ve çevresel boyutlarına eşit, adil ve etkin biçimde katılabilmelerini güvence altına alan çok boyutlu bir haklar bütünüdür. Bu haklar, klasik yurttaşlık haklarının kent bağlamında yeniden yorumlanmasını zorunlu kılmakta; bireyin yalnızca hizmet alan bir özne olarak değil, aynı zamanda kent mekânının üretimine, yönetimine ve dönüşümüne katılan aktif bir yurttaş olarak tanımlanmasını gerektirmektedir. Bu yönüyle kentli hakları, salt barınma, ulaşım, altyapı gibi hizmet temelli taleplerin ötesine geçerek, yönetişim, katılım ve mekânsal adalet ilkeleriyle iç içe geçmiştir.

Kentli hakları kavramı, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yükselen kentsel toplumsal hareketler ve eleştirel şehircilik kuramlarıyla birlikte evrimleşmiştir. Henri Lefebvre'in 1968 yılında ortaya koyduğu "kent hakkı" (le droit à la ville) yaklaşımı, kentli haklarının teorik temelini oluşturur. Lefebvre, kentlerin yalnızca ekonomik çıkarlar doğrultusunda değil, toplumsal ihtiyaçlar ve kolektif arzular doğrultusunda yeniden üretilmesi gerektiğini savunarak, kent hakkını bir sahiplik ya da mülkiyet hakkı olarak değil, mekânın üretimine ve yeniden biçimlendirilmesine kolektif katılım hakkı olarak tanımlar.⁵ Bu yaklaşım, kentli haklarını sadece kentsel hizmetlere erişimle sınırlı olmayan, aynı zamanda mekânsal adaleti ve demokratik katılımı önceleyen bir siyasal hak kategorisine dönüştürmüştür.

Kentli haklarının uluslararası düzeyde tanımlanması ve kabul görmesi süreci ise özellikle 1996 yılında İstanbul'da düzenlenen Birleşmiş Milletler Habitat II Konferansı ile ivme kazanmıştır.⁶ Konferansın temel teması olan "herkes için barınma" ve "sürdürülebilir insan yerleşimleri" ilkeleri, kentli haklarını adil, sürdürülebilir ve yaşanabilir kent kavramı çerçevesinde küresel bir norm haline getirmiştir. Habitat II Bildirgesi, kent hakkını yalnızca fiziksel mekânlara erişim olarak değil, aynı zamanda karar alma süreçlerine katılım, çevresel sürdürülebilirlik, kültürel mirasa erişim ve sosyal bütünleşme ilkeleri çerçevesinde

⁵ Lefebvre, H. (1996 [1968]). *Writings on Cities*. E. Kofman & E. Lebas (Eds.), Blackwell

⁶ United Nations (1996). *Habitat II: The Istanbul Declaration and the Habitat Agenda*. UN-Habitat.

tanımlamıştır. Bu bağlamda kentli hakları, hem bir insan hakkı, hem de kolektif bir kent hakkı olarak iki düzeyde ele alınmalıdır.

David Harvey⁷, Mark Purcell ve Susan Fainstein gibi çağdaş şehircilik kuramcıları da kentli haklarını, neoliberal kentsel politikaların karşısında hak temelli bir alternatif olarak konumlandırmışlardır.⁸ Kent hakkının yalnızca mekânsal pratikleri değil, aynı zamanda politik temsil süreçlerini de kapsamı gerektiğini ileri sürmekte; kentli haklarının, demokratik karar alma mekanizmalarına erişimi ve kent mekânı üzerinde söz hakkını içermesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, kentli haklarını sadece birer hizmet talebi olarak değil, politik özneleşme süreci olarak da kavramsallaştırır.

Kentli hakları kavramı, çağdaş kentleşme süreçleri içerisinde yalnızca kent sakinlerinin yaşam kalitesini artırmaya yönelik teknik bir söylem değil, aynı zamanda toplumsal eşitlik, demokratik katılım ve çevresel adalet ilkelerine dayanan politik bir talepler bütünüdür. Bu haklar, kentsel yurttaşlığı yeniden tanımlamakta; kenti yalnızca bir yerleşim alanı değil, aynı zamanda hak mücadelesinin mekânı olarak da konumlandırmaktadır. Dolayısıyla kentli haklarının tanımı ve gelişimi, hukuki metinlerin ötesinde, toplumsal mücadeleler ve demokratikleşme pratikleriyle doğrudan ilişkilidir.

.

⁷ Harvey, D. (2012). *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution*. Verso.

⁸ Purcell, M. (2002). *Excavating Lefebvre: The Right to the City and its Urban Politics of the Inhabitant*. *GeoJournal*, 58(2–3), 99–108.

2.2. Kente Karşı Suç Nedir? Hukuki ve Sosyolojik Yaklaşım

“Kente karşı suç” kavramı, mevcut ceza hukuku sistematğinde pozitif hukuk anlamında açık bir suç tipi olarak düzenlenmemiştir. Ancak çağdaş hukuk kuramları ve kent sosyolojisi literatüründe bu kavram, özellikle mekânsal adalet, kamu yararı ve çevresel sürdürülebilirlik ilkeleri temelinde ele alınmakta ve giderek daha fazla önem kazanan bir toplumsal sorun alanı olarak değerlendirilmektedir. Kente karşı suçlar, kent mekânına yönelik tahrip edici, dışlayıcı ve rant odaklı müdahaleleri kapsar ve hem fiziksel çevreyi hem de kentsel kolektif yaşamı tehdit eden eylemleri içeren geniş bir ihlal yelpazesine karşılık gelir.

Hukuki açıdan bakıldığında, kente karşı işlenen suçlar doğrudan “kent” kavramına atıfla tanımlanmasa da, çeşitli mevzuatlarda farklı başlıklar altında düzenlenmiş birçok fiil bu kapsamda değerlendirilebilmektedir. Örneğin Türk Ceza Kanunu’nda yer alan “imar kirliliğine neden olma”, “çevreyi kasten veya taksirle kirliletme”, “kentsel altyapıya zarar verme”, “tarihi ve kültürel varlıkların tahribi” gibi eylemler doğrudan kent dokusuna zarar veren fiiller olarak yorumlanabilir. Benzer şekilde, İmar Kanunu, Çevre Kanunu, Kıyı Kanunu, Orman Kanunu gibi sektörel düzenlemelerde yer alan ve idari ya da cezaî yaptırımlar öngören fiiller, aslında bir bütün olarak kente yönelmiş suçsal eylemlerdir.

Bu bağlamda “kente karşı suç” kavramı, yalnızca mülkiyet veya düzen korumasına dayalı klasik suç tanımlarının ötesine geçerek, kamusal mekânın ortak niteliğini, çevresel dengeyi ve kentlilerin kolektif yaşam hakkını esas alan normatif bir perspektifi içerir. Bu nedenle kente karşı suçlar, bireylere yönelik değil; kolektif haklara, ortak yaşam kaynaklarına ve kamusal değer sistemlerine yönelik ihlaller olarak değerlendirilmelidir.

Sosyolojik yaklaşımlar ise bu kavramı mekânın toplumsal üretimi ve kullanım hakkı bağlamında ele almaktadır. Edward Soja’nın⁹ geliştirdiği “mekânsal adalet” (spatial justice) kuramı, mekânın yalnızca fiziksel bir yer değil, toplumsal eşitlik mücadelesinin temel zemini olduğunu savunur. Bu perspektife göre, kente karşı suçlar yalnızca fiziki zararlardan ibaret değildir; aynı zamanda dezavantajlı toplumsal grupların kentteki yerlerini kaybetmelerine, toplumsal dışlanmaya ve mekânsal ayrımcılığa neden olan yapısal şiddet biçimleridir. Örneğin, düşük gelirli mahallelerin kentsel dönüşüm gerekçesiyle yerinden edilmesi, kamusal alanların özelleştirilerek sermaye lehine tahsis edilmesi ya da çevresel kaynakların ticarileştirilmesi, bu suçların toplumsal bağlamda en görünür örneklerindendir.

⁹ Soja, E. W. (2010). Seeking Spatial Justice. University of Minnesota Press.

Bu yönüyle kente karşı suçlar, aynı zamanda mekânın demokratik kullanım hakkına, yani yurttaşların kente ilişkin karar süreçlerine katılımına ve kamusal mekânda eşit varlık gösterebilmesine yönelik ihlallerdir. Lefebvre'in “mekânın üretimi” kuramı¹⁰, bu ihlalleri yalnızca fiziki değil, aynı zamanda sembolik, sosyal ve politik boyutlarıyla değerlendirmeyi önerir. Bu nedenle kente karşı suç, bireysel eylemlerle sınırlı olmayan; kimi zaman kamu kurumlarının ihmal veya çıkar odaklı politikalarıyla kurumsallaşan, yapısal nitelik taşıyan bir ihlal biçimidir.

Kente karşı suç kavramı hem hukuki hem sosyolojik düzeyde yeniden tanımlanmaya muhtaç, çok boyutlu bir olgudur. Bu suçlar, bireysel zararların ötesinde, ortak yaşam alanlarını, çevresel değerleri ve kentlilerin mekânsal haklarını tehdit eden kolektif ihlaller olarak anlaşılmalıdır. Bu nedenle hem ceza hukuku reformları hem de demokratik kentsel yönetim mekanizmaları kapsamında yeniden ele alınması gereken öncelikli bir kavramsal ve politik sorunsaldır.

¹⁰ Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. Oxford: Blackwell.

2.3. Uluslararası Belgelerde Kent Hakkı

Kent hakkı kavramı ilk kez Henri Lefebvre tarafından 1968 yılında ortaya atılmış ve sonrasında David Harvey gibi kent kuramcıları tarafından geliştirilmiştir. Kent hakkı, sadece kentte yaşama değil, aynı zamanda o kent üzerinde söz sahibi olma hakkıdır.¹¹ 2004 Barselona Şartı (World Charter for the Right to the City¹²), kentlilerin planlama süreçlerine katılımını, barınma, temiz su, enerji ve ulaşım gibi temel hizmetlere erişimini hukuki güvenceye bağlamayı amaçlamıştır. Bu belge, Latin Amerika başta olmak üzere birçok ülkede anayasal ve yasal değişikliklere temel oluşturmuştur.

Kent hakkı, yalnızca bireylerin kent mekânında fiziksel varlığını değil, aynı zamanda bu mekânın üretimi, yeniden üretimi ve yönetimi üzerinde söz ve karar hakkına sahip olmasını içeren bütüncül bir haklar manzumesi olarak evrilmiştir. Bu anlayış, özellikle Birleşmiş Milletler sistemindeki kentleşme ve insan hakları çerçevelerinde geniş bir yansıma bulmuştur. Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı (UN-Habitat), 2016 yılında yayımladığı New Urban Agenda belgesinde, kent hakkı kavramına atıfla; kapsayıcı, güvenli, dirençli ve sürdürülebilir şehirlerin inşası için demokratik katılım, sosyal adalet ve mekânsal eşitlik ilkelerini temel almıştır.¹³ Bu belge, Habitat III süreci kapsamında kabul edilen en kapsamlı metin olup, sürdürülebilir kentsel kalkınma bağlamında kent hakkının küresel düzeyde politik bir çerçeveye kavuşmasını sağlamıştır.

Ayrıca Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi, 2015 yılında yayımladığı “Adequate Housing as a Component of the Right to an Adequate Standard of Living” başlıklı raporunda kent hakkını yalnızca barınma ile sınırlamayıp; mahallelerin zorla tahliyesi, altyapı hizmetlerine erişim ve kentsel dönüşüm süreçlerindeki insan hakları ihlalleri gibi pek çok alanda değerlendirmiştir. Raporda, kentsel yoksulluğun giderilmesi ve mekânsal eşitsizliklerin azaltılması için yurttaşların kamusal alan, katılım, mülkiyet hakkı ve kentsel hizmetler üzerindeki haklarının koruma altına alınması gerektiği vurgulanmaktadır.¹⁴

¹¹ Harvey, D. (2008). The Right to the City. New Left Review, 53. <https://newleftreview.org/issues/II53/articles/david-harvey-the-right-to-the-city> (erişim: 29.09.2025)

¹² World Charter for the Right to the City. (2004). Carta Mundial pelo Direito à Cidade. <https://www.righttothecityplatform.org.br/wp-content/uploads/2019/12/Carta-Mundial-Direito-Cidade-EN.pdf> (erişim: 29.09.2025)

¹³ UN-Habitat. (2017). New Urban Agenda. <https://habitat3.org/the-new-urban-agenda/> (erişim: 29.09.2025)

¹⁴ United Nations Human Rights Council. (2015). Adequate Housing as a Component of the Right to an Adequate Standard of Living. <https://www.ohchr.org/en/documents/thematic-reports/a70163-adequate-housing-component-right-adequate-standard-living> (erişim: 29.09.2025)

Avrupa düzleminde ise, Avrupa Konseyi tarafından geliştirilen Avrupa Şartı: Kent Yaşamı için İnsan Hakları ¹⁵önemli bir referans belgedir. Bu Şart, bireylerin kent yaşamında ayrımcılığa uğramadan barınma, eğitim, sağlık, ulaşım ve kültürel yaşama erişim hakkını güvence altına almayı amaçlamaktadır. Ayrıca, yerel yönetimlerin hesap verebilirlik mekanizmalarının güçlendirilmesi, vatandaş katılımının sağlanması ve sosyal dışlanmanın önlenmesi gibi başlıklarla doğrudan kent hakkının pratik uygulamalarına zemin hazırlamaktadır. Özellikle Fransa, İtalya, İspanya gibi ülkelerde bazı kentler bu Şart'ı benimseyerek yerel yönetim anayasalarına entegre etmiştir.

Türkiye özelinde, kent hakkı henüz anayasal ya da özel bir yasa kapsamında açıkça tanımlanmamış olmakla birlikte, 1982 Anayasası'nın 56. maddesinde yer alan sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı, 125. maddede düzenlenen idarenin eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu ve 74. maddede güvence altına alınan dilekçe hakkı, kent hakkının dolaylı hukuki dayanaklarını oluşturmaktadır. Ancak uygulamada, özellikle kentsel dönüşüm, kamulaştırma, yerinden etme ve kamusal alana erişim gibi konularda ciddi hak ihlalleri yaşandığı gözlenmektedir.¹⁶

Bununla birlikte Türkiye, Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'ne (ICESCR) taraf bir devlettir. Bu sözleşmenin 11. maddesi, yeterli yaşam standardı hakkı kapsamında barınma ve kent hizmetlerine erişim hakkını içermektedir. Bu bağlamda Türkiye, kent hakkına ilişkin yükümlülükler üstlenmiş durumdadır. Ayrıca Türkiye'nin onayladığı Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı (1985) da, yerel halkın karar alma süreçlerine doğrudan katılımını ve yerel yönetimlerin yetki ve kaynakla güçlendirilmesini öngörmektedir. Bu hükümler, kentli bireylerin kent yönetiminde aktif yurttaşlık haklarının bir uzantısı olarak değerlendirilebilir.¹⁷

Kent hakkı yalnızca soyut bir ideal değil, çok sayıda uluslararası insan hakları belgesinde ve kalkınma gündeminde somut karşılığı bulunan, yerel yönetim politikalarının temel ilkeleri arasında yer alması gereken bir toplumsal haktır. Bu hakkın yaşama geçirilmesi ise yalnızca hukuk yoluyla değil, demokratik katılım, şeffaflık, hesap verebilirlik ve mekânsal adalet ilkelerinin bütüncül biçimde uygulanmasıyla mümkündür.

¹⁵ European Charter for the Safeguarding of Human Rights in the City. (2000). https://www.uclg-cisdp.org/sites/default/files/CISDP%20Carta_BCN_ANG.pdf (erişim: 29.09.2025)

¹⁶ Bayraktar, A. (2021). Kent Hakkı Bağlamında Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları. DergiPark. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tjsosci/issue/63906/887889> (erişim: 29.09.2025)

¹⁷ Council of Europe. (1985). European Charter of Local Self-Government. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/122> (erişim: 29.09.2025)

2.4. Türkiye’de Kentli Haklarının Anayasal Temelleri

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, kentli haklarını doğrudan tanımlamasa da, temel hak ve özgürlükler başlığı altında kent hakkına ilişkin çok sayıda dolaylı güvence sunar. Başta Madde 56 (Sağlıklı ve dengeli çevrede yaşama hakkı), Madde 10 (eşitlik), Madde 34 (toplanma ve gösteri yürüyüşü), Madde 74 (dilekçe ve katılım hakkı) olmak üzere birçok hüküm kentli haklarını temellendirir. Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 8. maddesi (özel ve aile hayatına saygı hakkı) da kent ortamında çevresel ve fiziksel koşulların korunmasını gerektirir.¹⁸

Kentli haklarının anayasal düzeyde doğrudan tanımlanmamış olması, bu hakların hukuki bağlayıcılıktan yoksun olduğu anlamına gelmez. Bilakis, anayasal güvence altındaki temel hak ve özgürlüklerin kent bağlamında yorumlanması, kentli haklarının pozitif hukukta dolaylı biçimde temellendirilebileceğini göstermektedir. Bu bağlamda, Anayasa Mahkemesi kararları, Danıştay içtihatları ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararları, kentli haklarının çevre, mülkiyet, kamusal alana erişim, ifade özgürlüğü ve yerel yönetime katılım gibi alanlarda nasıl yorumlandığını ortaya koymaktadır. Özellikle AİHM’in López Ostra v. Spain davasında (1994) verdiği karar, çevresel kirliliğin özel hayat ve konuta saygı hakkını ihlal ettiği yönünde içtihat oluşturmuş ve bu yorum kent hakkı ile temel haklar arasında doğrudan bir ilişki kurmuştur.¹⁹

Türkiye’de yerel yönetim mevzuatı, kentli haklarının tanımlanması ve uygulanması açısından özel bir öneme sahiptir. 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 13. maddesi, “hemşehri hukuku” kavramını tanımlayarak, belediyenin sunduğu hizmetlerden eşit yararlanma, belediye faaliyetlerine katılım ve bilgi edinme hakkını açıkça düzenlemektedir. Bu hüküm, kentli haklarının yasal dayanağını oluştururken aynı zamanda yerel düzeyde yönetim ilkelerini güçlendirmeyi amaçlamaktadır.²⁰ Ayrıca 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 6360 sayılı Kanun ile belediyelerin görev alanlarının genişletilmesi, temel hizmetlere erişim hakkı, ulaşım, altyapı, çevre koruma gibi kentli yaşamının doğrudan parçası olan alanlarda idari ve mali kapasitelerin artırılmasını hedeflemiştir.

¹⁸ ECHR – European Court of Human Rights. (2022). Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights. https://www.echr.coe.int/documents/guide_art_8_eng.pdf

¹⁹ ECHR – European Court of Human Rights. (1994). López Ostra v. Spain (16798/90). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57905>

²⁰ Türkiye Cumhuriyeti. (2005). 5393 sayılı Belediye Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5393&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

Uluslararası belgeler de Türkiye'nin tarafı olduğu ulusal düzenlemeleri tamamlayıcı niteliktedir. Türkiye'nin 2000 yılında imzaladığı Aarhus Sözleşmesi (Avrupa Ekonomik Komisyonu'nun Çevreye İlişkin Bilgiye Erişim, Karar Alma Sürecine Katılım ve Yargıya Başvuru Hakkına Dair Sözleşmesi), çevre konularında halkın bilgiye erişim hakkını, katılımını ve yargıya başvuru yollarını güvence altına alarak kentli hakları ile çevre hakkını birleştiren önemli bir uluslararası metindir.²¹ Bu sözleşmenin iç hukukta doğrudan etkili olmamasına rağmen, Anayasa'nın 90. maddesi uyarınca Türkiye tarafından onaylanan temel hak ve özgürlüklere dair uluslararası sözleşmeler iç hukukla çatıştığında üstün tutulacağından, Aarhus ilkeleri Türkiye'nin çevresel karar alma süreçlerinde de geçerlidir.

Öte yandan, İstanbul Sözleşmesi gibi kadına yönelik şiddetin önlenmesine dair belgeler de kentli kadınların kamusal alanda güvenli biçimde var olma hakkını ve hizmetlere erişimini koruma altına alması açısından kentli haklarının ayrılmaz bir parçası olarak görülmelidir. Bu belgeler yalnızca özel alandaki şiddeti değil, aynı zamanda kamusal alanların kadınlar için erişilebilir, güvenli ve eşit kullanımına dair devletin pozitif yükümlülüklerini tanımlamaktadır.²²

Kentli hakları bağlamında iklim değişikliği, afet riski ve mekânsal adalet gibi konular günümüzde hem ulusal hem de küresel düzeyde öncelikli gündemler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, Paris İklim Anlaşması (2015) ve Sendai Afet Risklerinin Azaltılması Çerçevesi (2015–2030), kentlerin iklim değişikliği karşısında dirençli hale getirilmesini, yerel yönetimlerin ve yurttaşların bu süreçlere aktif biçimde katılımını hedeflemektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin ulusal düzeyde yürürlüğe koyduğu İklim Şurası 2022 Raporu, kentlerin yeşil dönüşüm, enerji verimliliği, afet yönetimi ve toplumsal katılım bağlamında yeniden yapılandırılması gerektiğini belirtmekte ve bu alandaki hak temelli politikaları güçlendirmektedir.²³

Kentli haklarının bütüncül biçimde ele alınabilmesi için katılım, şeffaflık, hesap verebilirlik, mekânsal adalet ve toplumsal kapsayıcılık ilkeleri, sadece hukuk normlarında değil, aynı zamanda uygulama düzeyinde kurumsal kapasiteyle desteklenmelidir. Türkiye'de bu

²¹ UNECE – United Nations Economic Commission for Europe. (1998). Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention). <https://unece.org/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf>

²² Council of Europe. (2011). Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention). <https://rm.coe.int/168046253e>

²³ T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2022). İklim Şurası Nihai Raporu. <https://iklim.tccb.gov.tr/uploads/docs/iklim-surasi-nihai-rapor.pdf>

çerçeve de oluşturulan Kent Konseyleri, İlçe Yerel Gündem 21 Yapılanmaları ve Mahalle Meclisleri, teoride katılımcı demokrasinin araçları olmakla birlikte, uygulamada büyük ölçüde yerel yönetimlerin inisiyatifine bağlı kalmakta ve işlevsellik düzeyleri sınırlı kalmaktadır.²⁴ Bu nedenle kentli haklarının güçlendirilmesi yalnızca hukuki reformlarla değil, kurumsal tasarım ve siyasi irade ile de doğrudan ilişkilidir.

²⁴ Güler, Y. (2021). Yerel Demokrasi ve Katılımcılık Açısından Türkiye’de Kent Konseyleri: Mevzuat, Uygulama ve Sorunlar. DergiPark. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yyusbed/issue/62587/928353>

3. MEVZUAT ANALİZİ: TÜRKİYE’DE KENTE KARŞI SUÇLAR

3.1. Türk Ceza Kanunu’nda Kente Karşı Suçlar

Türk Ceza Kanunu’nda (TCK) doğrudan “kente karşı suç” ifadesi yer almamakla birlikte, çevrenin kirletilmesi (Md. 181–182), imar kirliliğine neden olma (Md. 184), kamu malına zarar verme (Md. 152), kültürel varlıklara zarar verme (Md. 63) gibi hükümler bu çerçevede değerlendirilebilir. Özellikle TCK 184. madde, ruhsatsız yapılaşma yoluyla imar düzenine aykırı eylemleri cezalandırır. Bu hüküm, hem bireysel hem de kurumsal aktörleri sorumluluk altına alarak kamu yararını gözetmektedir.²⁵ Ayrıca çevrenin kasten veya taksirle kirletilmesi halleri de kamu sağlığını, ekosistemi ve kent yaşam kalitesini tehdit eden fiiller olarak tanımlanmıştır.

Bu hükümler, yalnızca çevreye veya yapılı çevreye verilen fiziksel zararlarla sınırlı kalmayıp; aynı zamanda anayasal düzeyde güvence altına alınmış kamusal hakların ihlali, mekânsal adaletin bozulması ve kentlilerin ortak yaşam alanlarına yönelik tehditlerin cezai yaptırımlarla düzenlenmesi bakımından da ele alınmalıdır. Modern ceza hukukunun gelişimiyle birlikte, suçun yalnızca bireye karşı değil, kamu yararına, çevresel sürdürülebilirliğe ve ortak mekâna yönelik ihlaller bağlamında da tanımlanması, “kente karşı suç” anlayışının genişlemesine neden olmuştur. Özellikle Avrupa Birliği hukukunda çevresel zararlar, yalnızca maddi değil, aynı zamanda sosyal etkileri de içeren bir perspektifle değerlendirilmekte; bu yaklaşım Türkiye için de önemli bir referans çerçevesi sunmaktadır.²⁶

İmar kirliliğine neden olma suçu (TCK md. 184), Türkiye’de en çok tartışılan ve uygulanan suç tiplerinden biridir. Bu suç, yalnızca ruhsatsız yapılaşmayı değil, planlara aykırı yapılaşma, kıyı, tarım ve orman arazilerinin işgali gibi kent dokusunu bozan uygulamaları da kapsamaktadır. Danıştay ve Yargıtay kararları, söz konusu suçun yalnızca teknik bir ihlal değil, kamu düzenine ve planlı kentleşme hakkına yönelik bir saldırı olarak yorumlanması gerektiğine işaret etmektedir.²⁷ Bu suç tipinin özellikle büyükşehirlerdeki rant odaklı

²⁵ Uygur, T. (2021). Ceza Hukukunda İmar Kirliliği Suçu ve Kente Karşı Suç Kavramı. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 79(2). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhf/issue/63438/927789>

²⁶ European Commission. (2021). Protecting the environment through criminal law. <https://ec.europa.eu/environment/legal/crime.htm>

²⁷ Yargıtay 4. Ceza Dairesi. (2020). E. 2019/2785, K. 2020/3842. <https://karar.yargitay.gov.tr> (erişim: 29.09.2025)

yapılaşmayı ve kamu mülkiyetlerinin usulsüz kullanımını cezai denetim altına alma işlevi bulunduğu açıktır.

Çevrenin kasten veya taksirle kirletilmesi suçları (TCK 181–182) ise yalnızca doğal çevrenin değil, aynı zamanda kentsel çevrenin – yani kent havasının, suyunun, toprağının ve gürültü seviyesinin – korunmasına yönelik maddelerdir. Bu çerçevede hava kirliliği, su kaynaklarının kirlenmesi, sanayi atıkları, gürültü kirliliği gibi kente doğrudan zarar veren fiiller, kentlilerin sağlık hakkı, yaşanabilir çevre hakkı ve kamusal alana erişim hakları açısından değerlendirilmelidir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi, çevreye verilen zararların doğrudan insan haklarını ihlal ettiğini 2021 tarihli kararında açıkça beyan etmiş; çevresel zararların insan onurunu tehdit eden bir mesele olduğuna dikkat çekmiştir.²⁸

Ayrıca, kültürel varlıklara zarar verme suçu (TCK md. 63), yalnızca geçmişe değil, kentsel kimliğin, toplumsal belleğin ve ortak kültürel değerlerin korunmasına yöneliktir. Kentsel mekânlar yalnızca fiziksel yapılar değil, aynı zamanda tarihsel sürekliliğin ve kolektif kimliğin taşıyıcılarıdır. Bu nedenle, kültürel miras alanlarında yapılan bilinçli tahribatlar, aslında “kente karşı suç” kapsamında değerlendirilmesi gereken kolektif hak ihlalleridir.²⁹ Özellikle arkeolojik alanlar, tarihi mahalleler ve tescilli yapılar üzerindeki saldırılar, yalnızca bir taşınmazın değil, kent kültürünün ve kimliğinin yok edilmesi anlamına gelmektedir.

Bunlara ek olarak, kamu malına zarar verme (TCK md. 152) suçu da kente karşı işlenen suçlar kapsamında değerlendirilebilir. Parklar, kaldırımlar, sokak lambaları, toplu taşıma araçları gibi kentsel kamu mallarına yönelik zarar verici eylemler, sadece kamu kaynaklarını tüketmekle kalmaz; aynı zamanda kentlilerin ortak yaşam kalitesine yönelik bir saldırı niteliği taşır. Kamu malına verilen zararlar, kentsel hizmetlerin etkinliğini azaltarak sosyal eşitsizlikleri derinleştirir ve mekânsal adaletin ihlaline neden olmaktadır.³⁰

Uluslararası belgeler de bu suçların tanımı ve cezai boyutları açısından önemli referanslar sunmaktadır. Örneğin, Avrupa Konseyi’nin 1998 tarihli Çevre Suçlarına Karşı Ceza Hukuku Sözleşmesi, çevreye zarar veren fiillerin ceza hukuku kapsamında düzenlenmesini ve üye

²⁸ UNHRC. (2021). Resolution on the human right to a clean, healthy and sustainable environment. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G21/291/16/PDF/G2129116.pdf>

²⁹ ICOMOS. (2019). Heritage and Rights-Based Approaches. https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Secretariat/2019/ICOMOS_HRBA_2019.pdf

³⁰ Türkiye Barolar Birliği (TBB). (2020). Kentsel Ortak Alanlar ve Kamu Mallarına Zarar. https://www.barobirlik.org.tr/dosyalar/duyurular/kamumallari_2020.pdf

devletlerin çevresel suçları daha ciddi yaptırımlarla ele almasını öngörmektedir ³¹Bu çerçeve, kent suçlarının yalnızca imar ve belediye mevzuatı kapsamında değil, doğrudan ceza hukuku bağlamında da ele alınmasını desteklemektedir.

Türk Ceza Kanunu’nda doğrudan “kente karşı suç” başlığı bulunmamakla birlikte, yukarıda sayılan suç tipleri; kamusal yararı, planlı kentleşmeyi, doğal ve kültürel varlıkları koruma yönünde cezai sorumluluk tesis eden normlardır. Bu nedenle “kente karşı suç” kavramsallaştırması, yalnızca akademik değil aynı zamanda normatif ve hukuki bir tartışma zemini kazanmakta; kentli haklarının korunması açısından ceza hukukunun giderek daha merkezi bir araç haline gelmesini sağlamaktadır.

Devamında, çağdaş ceza hukuku literatüründe giderek daha fazla gündeme gelen ekokırım ve iklim suçları kavramları, kente karşı işlenen suçların uluslararası ve geleceğe dönük boyutunu anlamak açısından önemlidir. Ekokırım, ilk olarak 1970’lerde Vietnam Savaşı sırasında çevreye verilen geniş ölçekli tahribatlar bağlamında tartışmaya açılmış; günümüzde ise uluslararası hukukta beşinci çekirdek suç olarak tanınması için yoğun kampanyalar yürütülmektedir. 2021 yılında Stop Ecocide Foundation tarafından yayımlanan tanım önerisinde, “ekokırım”, doğaya geniş çapta, ağır ve uzun süreli zarar verme fiilleri olarak ifade edilmiştir.³² Bu tür zararlar, kentleri doğrudan etkilemekte; özellikle hava kirliliği, ormansızlaşma, su kaynaklarının kirletilmesi ve iklim krizine yol açan sistematik faaliyetler, kent yaşamının sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir.

Bu bağlamda, Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) bünyesinde çevre suçlarının, özellikle iklim suçlarının savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve soykırım gibi kategorilerle birlikte ele alınması tartışılmaktadır. 2016 yılında UCM Savcılığı, çevre tahribatının ciddi ihlaller olarak soruşturulabileceğini açıklamış ve özellikle toplumsal etkileri yüksek olan çevresel suçlara öncelik verileceğini belirtmiştir.³³Bu gelişme, çevre suçlarının yalnızca yerel veya ulusal düzeyde değil, uluslararası düzeyde de yargılanabilir birer suç olarak kabul edilmesine yönelik önemli bir adımdır.

³¹ Council of Europe. (1998). Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law. <https://rm.coe.int/168007c1ca>

³² Stop Ecocide Foundation. (2021). Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide. <https://www.stopecocide.earth/legal-definition>

³³ Office of the Prosecutor. (2016). Policy Paper on Case Selection and Prioritisation. International Criminal Court. https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/20160915_OTP-Policy_Case-Selection_Eng.pdf

Türkiye'de bu tür kavramların henüz hukuk sistemine doğrudan entegre edilmemiş olması, hukuki boşluklara ve cezai koruma eksikliklerine yol açmaktadır. Örneğin, kentsel mega projelerin (havaalanı, otoyol, nükleer santral, baraj vb.) doğa üzerinde yaratabileceği geri dönülmez zararlar, mevcut mevzuat kapsamında ancak idari yaptırımlarla sınırlı olarak değerlendirilebilmektedir. Oysa bu tür faaliyetlerin neden olduğu yerinden etme, biyolojik çeşitliliğin kaybı, hava ve su kaynaklarının tahribi, sadece ekolojik değil, aynı zamanda insan hakları ihlali boyutu taşımaktadır. Bu noktada, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) ve İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR) ortak raporlarında, iklim değişikliğinin ve çevresel yıkımın; yaşam hakkı, sağlık hakkı, gıda ve suya erişim gibi temel haklarla doğrudan ilişkili olduğu açıkça vurgulanmaktadır.³⁴

Ayrıca, “iklim suçları” kavramı, yalnızca sera gazı salımı gibi doğrudan faaliyetleri değil; iklim krizine neden olan kurumsal ihmaller, manipülatif bilgi yayımı (iklim inkarcılığı) ve çevresel adaletin engellenmesi gibi eylemleri de kapsayacak şekilde genişletilmektedir. Bu bağlamda, karbon yoğun faaliyetlerin bilinçli şekilde sürdürülmesi ya da çevresel etkilerinin gizlenmesi, yalnızca ekolojik zarar yaratmakla kalmaz; aynı zamanda kentlerde yaşayan savunmasız grupların (yaşlılar, çocuklar, mülteciler, düşük gelir grupları) yaşam koşullarını daha da kırılgan hale getirir. Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) raporları, özellikle kentleşmenin kontrolsüz biçimde ilerlediği ülkelerde iklim değişikliğinin etkilerinin daha sert yaşandığını ve sosyal eşitsizlikleri derinleştirdiğini belirtmektedir.³⁵

Çağdaş ceza hukukunda “kente karşı suç” yalnızca geleneksel imar ve çevre ihlallerine değil; aynı zamanda iklim adaleti, ekosistem hakkı, mekânsal eşitlik, kamusal haklara yönelik sistematik ihlaller gibi konuları da kapsayacak şekilde yeniden tanımlanmalıdır. Türkiye’de bu kapsamda atılacak adımların başında, TCK'da yer alan ilgili suç tiplerinin etki alanı, fail tanımı ve yaptırım kapsamı bakımından genişletilmesi; çevresel ve kentsel zararları bütüncül olarak ele alan özel bir “Kente Karşı Suçlar Yasası” çıkarılması; iklim temelli suçların tanımı için hukuki alt yapının oluşturulması ve yerel yönetimlerin bu konuda suç duyurusunda bulunma, müdahil olma gibi yetkilerinin güçlendirilmesi gerekmektedir.

Kente Karşı Suçlar İçin Yasa Önerisi ve Hukuki Çerçeve

³⁴ UNEP & OHCHR. (2022). Human Rights and the Environment. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/environment/Summary-UNEP-OHCHR-Human-Rights-and-Environment.pdf>

³⁵ IPCC. (2023). Climate Change 2023: Synthesis Report. <https://www.ipcc.ch/report/sixth-assessment-report-cycle/>

Mevcut Türk Ceza Kanunu, kente karşı işlenen fiilleri farklı başlıklar altında düzenlemektedir. Ancak bu dağınık yapı, ne normatif bir bütünlük sunmakta ne de kentli haklarının korunmasında yeterli caydırıcılığı sağlamaktadır. Bu nedenle “Kente Karşı Suçlar Hakkında Kanun” başlığı altında ayrı bir mevzuatın hazırlanması, hem ceza hukukunun gelişen toplumsal ihtiyaçlara yanıt vermesi hem de kentli haklarının sistematik biçimde korunması açısından elzemdir.

Bu yasa taslağı aşağıdaki başlıklar altında yapılandırılabilir:

1. Tanımlar: Kent, kentli, kamu alanı, çevresel bütünlük, kamusal yarar, mekânsal adalet gibi kavramlar açıkça tanımlanmalıdır.
2. Suç Türleri:
 - Planlama süreçlerinde kamu yararını hiçe sayan karar alma uygulamaları,
 - Kentsel rant amaçlı imar planı değişiklikleri,
 - Kamuya ait doğal ve kültürel varlıklara zarar verme,
 - Katılımcılığın engellenmesi veya manipülatif katılım uygulamaları,
 - Kamusal alanın özel çıkarlar lehine tahsisi,
 - Çevre ve iklim yükümlülüklerine kasten aykırı uygulamalar.
3. Yaptırımlar: Bu suçlara ilişkin hem hapis cezası hem de kamu görevlileri açısından kamu görevinden men gibi idari yaptırımlar düzenlenmelidir.
4. Zararın Telifisi: Kente karşı suçlarda yalnızca cezalandırma değil, aynı zamanda kamusal zararların telifisi, yerinden edilenlerin tazmini ve çevresel iyileştirme mekanizmaları öngörülmelidir.

Bu öneri, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları arasında yer alan SDG 11 (Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar) ve SDG 16 (Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar) doğrultusunda, çevresel ve mekânsal adaleti teşvik eden bir yasal zemine karşılık gelmektedir..³⁶

Yerel Yönetimlerin Suçla Mücadelede Rolü

Yerel yönetimler, kente karşı işlenen suçlarla mücadelede yalnızca uygulayıcı değil, aynı zamanda önleyici, denetleyici ve hukuki takipçi aktörler olarak tanımlanmalıdır. Ancak

³⁶ UNDP. (2023). Sustainable Development Goals (SDGs) Progress Report. <https://www.undp.org/sdgs/report>

günümüzde 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nda bu konuda açık bir görev tanımı bulunmamaktadır.

Oysa uluslararası örnekler, özellikle Avrupa'da, belediyelerin çevresel suçlara karşı dava açma, suç duyurusunda bulunma, çevresel etki izleme ve kamusal alanların korunması için idari soruşturma başlatma yetkileriyle donatıldığını göstermektedir.³⁷ Türkiye'de de benzer şekilde, yerel yönetimlerin imar denetiminden çevre sağlığına, yapılaşma kontrolünden kamusal alan yönetimine kadar geniş bir yelpazede yetkili kılınması gerekir.

Ayrıca, yerel halkın ve STK'ların suç duyurusu mekanizmalarına erişimin kolaylaştırılması, kamu görevlilerinin “görev ihmalı” kapsamında sorumlu tutulabilmesi ve yerel meclislerin bu tür suçlara karşı özel komisyonlar kurabilmesi önerilmektedir.

Akademik Literatürde “Kente Karşı Suç” Kavramı

Son on yılda, özellikle Türkiye merkezli literatürde “kente karşı suç” kavramı giderek daha fazla ilgi görmektedir. Kavram ilk olarak sosyolog ve kent kuramcısı Henri Lefebvre'nin “kent hakkı” düşüncesi ile örtüşen biçimde ele alınmış; ardından kent mekanının rant, tahakküm ve dışlama üzerinden yeniden üretildiği neoliberal politikaların eleştirisiyle bütünleşmiştir.^{38 39}

Türkiye özelinde, “kente karşı suç”, özellikle kentsel dönüşüm, mega projeler, kıyı ve orman alanlarının yapılaşmaya açılması, kamu mülkiyetlerinin özelleştirilmesi gibi süreçlerde bir tür “kamusal hak ihlali” olarak tanımlanmaktadır.⁴⁰ Bu yaklaşım, sadece fiziksel çevrenin tahribine değil, aynı zamanda mekânsal adaletsizlik, kentsel hafızanın silinmesi ve demokratik katılımın engellenmesi gibi sosyo-politik boyutlara da odaklanmaktadır.

Nitekim akademik literatürde bu suçlar, sadece ceza hukukuyla değil; anayasa hukuku, kamu yönetimi, kent sosyolojisi ve çevre etiği bağlamında da değerlendirilmekte ve çok disiplinli bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır.

³⁷ ICLEI – Local Governments for Sustainability. (2020). Urban Law and Governance: International Best Practices. <https://iclei.org/en/Publications.html>

³⁸ Lefebvre, H. (1968). *Le Droit à la Ville*. Anthropos.

³⁹ Harvey, D. (2012). *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution*. Verso. <https://www.versobooks.com/products/2190-rebel-cities>

⁴⁰ Karaman, O. (2020). *Neoliberal Kentleşme ve Kentsel Direnişler: Türkiye Deneyimi*. İletişim Yayınları.

3.2. İmar, Çevre ve Kültür Mevzuatında Yaptırımlar

3.2.1. 3194 Sayılı İmar Kanunu

İmar Kanunu, şehir planlama, yapı ruhsatı, yapı kullanma izni ve denetim süreçlerini düzenler. 32. madde uyarınca ruhsatsız veya ruhsata aykırı yapıların yıkılması ve ilgililere para cezası verilmesi öngörülür. Aynı zamanda 42. madde, imar planlarına aykırı fiillere idari para cezası getirir. Bu düzenlemeler kentsel alanlarda kaçak yapılaşmanın önlenmesini ve planlı kentleşmenin sağlanmasını amaçlar (Yüceer, 2019).

3194 sayılı İmar Kanunu, Türkiye’de planlı kentleşmenin temel yasal dayanağını oluşturmaktadır. Ancak bu kanunun uygulanabilirliği, caydırıcılığı ve kent hakkı perspektifinden etkinliği, akademik çevreler ve uluslararası kuruluşlar tarafından uzun süredir eleştiri konusu yapılmaktadır. Özellikle 32. ve 42. maddelerde tanımlanan idari yaptırımlar, plan ihlallerinin yaygınlaştığı, kaçak yapılaşmanın siyasi saiklerle göz ardı edildiği durumlarda işlevsiz kalabilmektedir.⁴¹ Bu durum, yalnızca hukuki düzenlemelerin yetersizliğinden değil, aynı zamanda kurumsal kapasite eksikliği, yerel denetim zaafiyetleri ve idari-politik müdahalelerden kaynaklanmaktadır.

İmar Kanunu'nun ruhsat ve yapı kullanma izinlerine ilişkin hükümleri teoride plan bütünlüğünü ve kamu yararını korumayı amaçlarken, uygulamada "meşruiyet üretme aracı" olarak işlev gören “imar affı” benzeri düzenlemelerle bu normatif çerçeve ciddi biçimde aşındırılmıştır. Örneğin 2018 yılında yürürlüğe giren 7143 sayılı Yapı Kayıt Belgesi düzenlemesi, 13 milyondan fazla ruhsatsız veya ruhsata aykırı yapıyı “yasal” hale getirmiş; bu durum hem planlama hukukuna hem de anayasal eşitlik ilkesine doğrudan aykırı düşmüştür.⁴²

Ayrıca bu tür düzenlemeler, Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı (UN-Habitat) tarafından önerilen “kentsel yönetim ilkeleri” (şeffaflık, hesap verebilirlik, hukukun üstünlüğü) ile de bağdaşmamaktadır. UN-Habitat, özellikle “kayıt dışı yerleşimlerin formelleştirilmesinde sosyal hakların güçlendirilmesini, ancak planlama ilkelerinin zayıflatılmamasını” önermektedir.⁴³

⁴¹ Özden, B., & Dündar, Ö. (2020). Kentsel Planlamada Denetimsizlik ve Kaçak Yapılaşma. Planlama Dergisi, 30(1), 44–65. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/planlama>

⁴² TMMOB. (2019). Yapı Kayıt Belgesi ve İmar Affı Raporu. <https://www.tmmob.org.tr/yapi-kayit-raporu>

⁴³ UN-Habitat. (2016). Urban Governance and Legislation. <https://unhabitat.org/urban-legislation-land-and-governance>

İmar Kanunu'nun uygulama pratiği, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 56. maddesinde güvence altına alınan sağlıklı ve dengeli çevrede yaşama hakkı, 5. maddede belirtilen devletin sosyal hukuk devleti olma yükümlülüğü, ve 125. maddede yer alan idari işlemlere karşı yargı yolu açıklığı ilkeleriyle sıkça çatışmaktadır. Örneğin kaçak yapıların yıkımına dair verilen kararların, uzun yargı süreçleri nedeniyle uygulanmaması, hem anayasal hakların zedelenmesine hem de kamusal düzenin ihlaline yol açmaktadır.⁴⁴

Uluslararası hukuk açısından bakıldığında da, Türkiye'nin taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8. maddesi (özel hayata ve konuta saygı hakkı), Avrupa Sosyal Şartı'nın 31. maddesi (konut hakkı) ve Aarhus Sözleşmesi'nin bilgiye erişim, katılım ve yargı hakkına ilişkin hükümleri dikkate alındığında; ruhsatsız yapılaşmanın düzenlenme biçimi hem hukuk devleti ilkesi hem de kentli hakları açısından ciddi sorunlar yaratmaktadır.⁴⁵⁴⁶

3194 sayılı Kanun'un etkinliği, önemli ölçüde yerel yönetimlerin uygulama kapasitesine bağlıdır. Ancak Türkiye'de birçok belediyede imar uygulama birimlerinin nitelikli personel ve teknik altyapı açısından yetersiz kaldığı, denetim raporlarının sistematik biçimde kamuoyuna açıklanmadığı, şikâyet mekanizmalarının çalışmadığı gözlemlenmektedir. Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi'nin Türkiye'ye ilişkin 2021 tarihli denetim raporu, yerel yönetimlerin planlama ve denetim yetkilerinin “siyasi baskılar ve merkezi müdahaleler” nedeniyle tam anlamıyla işleyemediğini vurgulamaktadır.⁴⁷

⁴⁴, İ. Ö. (2021). Anayasa Hukuku Perspektifinden İmar Affı ve Hukuk Devleti. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 79(2). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhf>

⁴⁵ Council of Europe. (2023). European Social Charter – Article 31. <https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/home>

⁴⁶ UNECE. (2021). Aarhus Convention – Access to Justice. <https://unece.org/env/pp>

⁴⁷ Council of Europe. (2021). Monitoring Report: Local and Regional Democracy in Turkey. <https://rm.coe.int/local-democracy-turkey-monitoring-2021/1680a2c61e>

3.2.2. 2872 Sayılı Çevre Kanunu

2872 sayılı Çevre Kanunu, hava, su, toprak, gürültü ve atık yönetimi gibi çevresel koruma alanlarını kapsar. Kanunun 20. maddesi, çevre kirliliği oluşturan her türlü fiili idari para cezası ve faaliyet durdurma yaptırımı ile cezalandırır. Özellikle 20/d bendi, atıkların uygun şekilde bertaraf edilmemesi durumunda ağır yaptırımlar öngörür. Bu madde, özellikle büyükşehirlerde sanayi kaynaklı çevresel tehditlerin azaltılmasında önemli rol oynamaktadır.⁴⁸

Bu çerçevede 2872 sayılı Çevre Kanunu, Türkiye'nin çevresel koruma politikalarının temel dayanaklarından biri olmasına rağmen, uygulanabilirlik ve caydırıcılık düzeyleri hem akademik literatürde hem de uluslararası izleme raporlarında yoğun biçimde tartışılmaktadır. Kanunun 20. maddesi, çevresel zararın gerçekleşmesi halinde “kirleten öder” ilkesine dayalı bir yaptırım mekanizması öngörse de, çoğu zaman bu yaptırımların uygulanmasında gecikme, müeyyidelerin yetersizliği veya idari keyfiyet söz konusu olmaktadır.⁴⁹

Çevre Kanunu'nun yaptırım rejimi, idari para cezalarının ve faaliyet durdurma kararlarının genellikle kamuoyu baskısı ve yerel idarelerin siyasal ilişkileri doğrultusunda esnetilmesi gibi sorunlarla karşı karşıyadır. Özellikle sanayi bölgeleri, organize sanayi bölgeleri (OSB) ve enerji üretim tesisleri, ekonomik öncelikler gerekçesiyle denetimden bağımsız kalabilmekte; bu da hem çevre hakkı hem de anayasal sağlık hakkı açısından ciddi bir ihlal teşkil etmektedir,⁵⁰

Üstelik çevresel denetim mekanizmaları, sıklıkla belge temelli ve beyana dayalı yürütüldüğünden, sahada fiili kontrolün yapılmadığı örnekler yaygındır. Bu durum, etki temelli çevresel koruma yaklaşımı yerine prosedür temelli biçimsel bir uygulamayı hâkim kılmaktadır. Oysa ki Avrupa Birliği'nin Entegre Çevre Denetimi Rehberi (IMPEL), çevre denetiminin sadece izleme değil aynı zamanda sonuçları ölçen, katılımcı ve şeffaf mekanizmalarla yürütülmesi gerektiğini belirtmektedir.⁵¹

⁴⁸ Demir, M. (2020). Çevre Kanunu ve Uygulama Alanları. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 78(2). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ihf>

⁴⁹ Bayrak, M., & Yıldırım, M. (2021). Türkiye’de Çevre Mevzuatının Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme. Çevre Bilimleri Dergisi, 16(2), 135–154. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cevrebilim/issue/64187/925451>

⁵⁰ T.C. Sayıştay Başkanlığı. (2022). Atık Yönetimi ve Çevre Denetimi Performans Raporu. <https://www.sayistay.gov.tr>

⁵¹ European Union Network for the Implementation and Enforcement of Environmental Law (IMPEL). (2021). Guidance on Integrated Environmental Inspections. <https://www.impel.eu/documents/>

Türkiye, Rio Bildirgesi (1992) ve Kyoto Protokolü (1997) gibi uluslararası çevre sözleşmelerine taraf olup, Paris İklim Anlaşması'nı da 2021 yılında onaylayarak iklim değişikliği ile mücadelede bağlayıcı yükümlülükler altına girmiştir. Bu kapsamda çevre kirliliğinin önlenmesi, sera gazı salınımının düşürülmesi, atık yönetimi, yenilenebilir enerjiye geçiş ve iklim adaptasyonu gibi alanlarda etkili yaptırım ve uygulama mekanizmaları gereklidir.⁵² Ancak 2872 sayılı Kanun, bu uluslararası yükümlülüklerle tam uyumlu hale getirilmemiştir.

Ayrıca Türkiye, taraf olduğu Aarhus Sözleşmesi (1998) gereği, çevresel bilgilere erişim, karar alma süreçlerine katılım ve yargıya erişim konularında ilerleme kaydetmekle yükümlüdür. Ne var ki, Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) süreçlerinde halkın katılımı çoğunlukla sembolik düzeyde kalmakta; yurttaş itirazları etkili biçimde dikkate alınmamaktadır.⁵³ Bu da çevre mevzuatının yalnızca idari değil, demokratik meşruiyet yönünden de zafiyetler taşıdığını göstermektedir.

Çevre Kanunu'nun uygulanmasında yerel yönetimlerin rolü kritik olmakla birlikte, belediyelerin teknik personel eksikliği, bütçe sınırlamaları ve merkezi idareye bağımlılıkları, etkin çevre politikalarının geliştirilmesini güçleştirmektedir. 2872 sayılı Kanun'un 15. maddesi, çevre denetimlerinde belediyelere görev yüklerken; 12. ve 13. maddeleri ile mahalli idarelerin atık yönetim planları hazırlamasını zorunlu kılar. Ancak birçok belediyede bu planlar ya hiç yapılmamakta ya da kâğıt üzerinde kalmaktadır.⁵⁴

Ayrıca, bazı büyükşehir belediyeleri hariç olmak üzere, yerel çevre denetim ekipleri kurumsallaşmamış, çevresel ihlalleri raporlayacak mekanizmalar oluşturulmamıştır. Oysa ki Avrupa ülkelerinde belediyelerin çevre koruma birimleri, doğrudan yasal yetkilerle donatılmış ve bağımsız denetim mekanizmalarıyla desteklenmiştir.⁵⁵

Türkiye'nin çevre hukukunu etkinleştirmek ve 2872 sayılı Kanun'u çağdaş standartlara uyarlamak için aşağıdaki öneriler dikkate alınmalıdır:

⁵² UNFCCC. (2022). Paris Agreement: Turkey Country Profile. <https://unfccc.int/turkey>

⁵³ UNECE. (2023). Convention on Access to Information, Public Participation and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention). <https://unece.org/environment-policy/public-participation/aarhus-convention>

⁵⁴ Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2023). Yerel Yönetimler Çevre Planları Kılavuzu. <https://csb.gov.tr/yerel-yonetim-cevre-planlari-2023>

⁵⁵ OECD. (2020). Environmental Performance Review: Turkey. <https://www.oecd.org/environment/country-reviews/environmental-performance-reviews-turkey-2020.htm>

- İdari para cezaları güncellenmeli, sanayi ve enerji sektörlerinde cezaların ekonomik anlamda caydırıcı olmasına özen gösterilmelidir.
- Çevresel denetimlerde saha kontrolleri, izleme verileri ve vatandaş bildirimleri entegre edilmelidir.
- Yerel yönetimlerin çevre suçlarına müdahale kapasitesi artırılmalı, bağımsız çevre denetim birimleri yasal zorunluluk haline getirilmelidir.
- ÇED süreçlerinde halkın katılımı güçlendirilmeli, karar alma süreçleri şeffaf ve hesap verebilir biçimde yürütülmelidir.
- Paris Anlaşması, Aarhus Sözleşmesi ve AB Çevre Müktesebatı ile tam uyumlu bir ulusal çevre yaptırım sistemi kurulmalıdır.

3.2.3. 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu

Bu kanun, tescilli kültürel varlıkların ve sit alanlarının korunmasını düzenler. 65. madde, koruma kurulu izni olmaksızın yapılan her türlü inşai faaliyeti cezalandırırken, 68. madde bu fiilleri gerçekleştirenler hakkında adli yaptırım öngörür. Bu düzenleme, tarihi kent dokusunun korunması açısından kritik öneme sahip bulunmaktadır.⁵⁶

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Türkiye’nin tarihsel, arkeolojik, mimari ve kültürel mirasını korumaya yönelik en temel mevzuat çerçevesidir. Bu yasa, yalnızca bireysel mülkiyet veya fiziksel yapıların değil, aynı zamanda kentsel kimliğin, toplumsal belleğin ve kültürel sürekliliğin korunmasına hizmet etmektedir. Bu çerçevede, 65. madde, izinsiz müdahalelerin hukuka aykırılığını ve cezalandırılmasını sağlarken; 68. madde, kültürel mirasa zarar veren eylemleri adli suç haline getirerek cezai sorumluluğun kapsamını genişletmektedir.

Ancak uygulamada, bu düzenlemeler sıklıkla mali çıkarlar, rant baskısı, siyasal müdahale ve idari zaafiyetler nedeniyle etkisiz kalmaktadır. Türkiye’nin özellikle b y kşehirlerindeki birçok sit alanı, kentsel dönüşüm projeleri veya turizm yatırımları nedeniyle tahrip edilmekte; bu da söz konusu kanunun kültürel hakları koruyucu işlevini zayıflatmaktadır.⁵⁷

Koruma Kurulu izni olmaksızın yapılan inşai faaliyetler yalnızca hapis veya para cezası tehdidiyle sınırlı kalmakta; çoğu zaman bu cezalar erteleme, paraya çevirme veya hükmün açıklanmasının geri bırakılması (HAGB) ile sonuçlandığı için caydırıcılık özelliğini yitirmektedir.⁵⁸ Ayrıca, bu tür fiillerle ilgili verilen mahkeme kararlarının infazı uzun sürmekte, yıkım kararları ya uygulanmamakta ya da fiilen engellenmektedir.

Bu durum, Anayasa’nın 63. maddesi gereği, “tarihi, kültürel ve doğal varlıkların korunması devletin yükümlülüğüdür” ilkesini de fiilen ihlal etmektedir. Devletin sadece koruma kararı almakla değil, aynı zamanda aktif müdahale ve caydırıcı tedbirlerle kültürel değerleri güvence altına alma yükümlülüğü bulunmaktadır.⁵⁹

⁵⁶ Bilgin, N. (2018). Kültürel Miras Hukuku ve 2863 Sayılı Kanun’un Uygulama Sorunları. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 76(2). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhf>

⁵⁷ Yılmaz, Z. (2020). Türkiye’de Koruma Politikalarının Siyasi Ekonomisi. Kent Akademisi, 13(2), 223–241. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kentakademisi>

⁵⁸ Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2022). Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu. <https://kvmgm.ktb.gov.tr>

⁵⁹ Kaboğlu, İ.  . (2021). Anayasa ve Kültürel Haklar. Anayasa Hukuku Dergisi, 8(1). <https://anayasa.hukuku.org>

3.2.3.1. Kültürel Haklar ve Kent Hakkı İlişkisi

2863 sayılı Kanun'un korunma altına aldığı yapılar ve alanlar, yalnızca tarihsel miras değil, aynı zamanda kentlilerin kamusal bellek, aidiyet ve toplumsal kimlik ile kurduğu ilişki açısından da önemlidir. Bu nedenle kültürel varlıkların yok edilmesi, aslında kent hakkının bir alt bileşeni olan kültürel hakların ihlalidir.⁶⁰ Özellikle UNESCO'nun "Tarihi Kentsel Peyzaj Tavsiyesi" (2011), kültürel varlıkların yalnızca fiziksel varlıklar olmadığını, onların bulunduğu sosyal, ekonomik ve mekânsal bağlamla birlikte korunması gerektiğini vurgulamaktadır.⁶¹

Bu yaklaşım, kentsel dönüşüm veya turistikleştirme baskısıyla kültürel mirasın "metalaştırılması" tehlikesine karşı önemli bir uyarıdır. Türkiye'de örneğin Sulukule, Tarlabası veya Sur örneklerinde görüldüğü gibi, dönüşüm projeleri tarihsel dokuyu fiziksel olarak ortadan kaldırmanın yanı sıra, yerel halkı yerinden etme yoluyla kültürel sürekliliği de kesintiye uğratmaktadır.⁶²

3.2.3.2. Uluslararası Sözleşmeler ve Yükümlülükler

Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler, kültürel varlıkların korunmasında sadece etik değil, hukuki bağlayıcılığı da bulunan normatif bir çerçeve sunmaktadır. Bunlar arasında en önemlileri:

- 1954 Lahey Sözleşmesi (Silahlı Çatışma Halinde Kültürel Mülkiyetin Korunması)
- 1972 UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi
- 2003 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi

Bu belgeler, devletlere kültürel varlıkları koruma, restore etme, halka açık kılma ve zarar görmesi halinde tazmin etme yükümlülükleri getirmektedir. UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer alan alanlarda yapılan koruma ihlalleri, uluslararası itibarı zedeleyici sonuçlar doğurmakta ve ilgili alanların listeden çıkarılmasına kadar gidebilmektedir.⁶³

⁶⁰ UNESCO. (2011). Recommendation on the Historic Urban Landscape. <https://whc.unesco.org/en/hul>

⁶¹ UNESCO. (2011). Recommendation on the Historic Urban Landscape. <https://whc.unesco.org/en/hul>

⁶² Karaman, O. (2013). Urban Renewal in Istanbul: Reconfigured Spaces, Robotic Lives. *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(2), 715–733. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.1468-2427.2012.01171.x>

⁶³ UNESCO. (2023). World Heritage List. <https://whc.unesco.org/en/list>

Türkiye’de kültürel mirasın korunmasına ilişkin kurumsal yapı, Koruma Kurulları, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve belediyelerin ilgili birimleri üzerinden yürütülmektedir. Ancak bu yapı, hem sayısal hem de niteliksel olarak yeterli değildir. Ayrıca karar alma süreçlerinde siyasi baskılar, yatırımcı etkileri ve yerel çıkar grupları, kurulları bağımsız karar almaktan alıkoymaktadır.⁶⁴

⁶⁴ ICOMOS Türkiye. (2020). Kültürel Mirasın Korunmasında Karar Alma Süreçleri Raporu. <https://icomos.org.tr>

3.2.4. 3621 Sayılı Kıyı Kanunu

Kıyı Kanunu, kıyıların kamu yararına kullanımını güvence altına alır. 6. ve 7. maddeler kıyılarda yapılaşma yasağını düzenlerken, 8. madde idari yaptırımları belirler. Bu çerçevede kıyı şeritlerinin doldurulması, işgal edilmesi ve yapılaşmaya açılması kanuna aykırıdır. Kanun, kıyıların “herkesin ortak malı” olduğu ilkesine dayanmaktadır.⁶⁵

3621 sayılı Kıyı Kanunu, Türkiye’nin kıyı alanlarını korumaya yönelik en temel yasal çerçevelerinden biridir ve anayasal düzeyde güvence altına alınan çevre hakkı ile kamu malı dokunulmazlığı ilkelerinin birleşiminden doğan bir düzenlemedir. Bu yasa, özellikle **deniz kıyıları, göller ve akarsular gibi kamusal doğal kaynakların** özel mülkiyete konu edilemeyeceği ve sadece kamu yararına kullanılabileceği anlayışını esas alır. Nitekim Anayasa’nın 43. maddesi de bu doğrultuda “Kıyılar, devletin hüküm ve tasarrufu altındadır” hükmüyle, kıyıların yalnızca kamu hizmetine tahsis edilebileceğini ve herkesin serbestçe yararlanma hakkına sahip olduğunu belirtmektedir.⁶⁶

3.2.4.1. Uygulamada Kıyı Kanunu’nun Aşınması ve Yaptırım Sorunları

Kıyı Kanunu’nun 6. ve 7. maddeleri uyarınca kıyı şeritlerinde yapılaşma kesin biçimde yasaklanmış olsa da, özellikle son yıllarda **turizm yatırımları, dolgu projeleri, özel tesis inşaatları ve imar planı tadilatları** yoluyla bu yasağın ihlal edildiği sayısız örnek mevcuttur. Bu ihlaller yalnızca fiziksel çevrenin tahribi anlamına gelmemekte, aynı zamanda kentlilerin **kamusal alana erişim hakkını, çevre hakkını ve kıyı alanlarının kolektif kullanımı hakkını** da doğrudan ihlal etmektedir.⁶⁷

Kıyı Kanunu’nun 8. maddesi ile tanımlanan idari yaptırımlar (yıkım, eski haline getirme, para cezası) çoğu zaman ya uygulanmamakta ya da geciktirilmektedir. Özellikle büyük sermaye gruplarına ait turizm tesisleri, balık çiftlikleri ve özel marinalar gibi projelerde, **siyasi ve ekonomik ayrıcalıklar** nedeniyle yaptırımların devre dışı bırakıldığı raporlanmaktadır.⁶⁸ Bu

⁶⁵ Ergün, A. (2022). Kıyı Kanunu Uygulamaları ve Kamusal Alan Erişimi. Kent Araştırmaları Dergisi, 8(1), 34–56. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kentder>

⁶⁶ T.C. Anayasası. (1982). 43. Madde: Kıyılar. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

⁶⁷ Öztürk, H., & Aydın, Z. (2021). Kıyı Alanlarının Talanı: Yasal Meşruiyet mi, Siyasal Kayıtsızlık mı? Mekânsal Adalet Dergisi, 10(2), 55–80. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/makd>

⁶⁸ TMMOB. (2022). Kıyı Alanlarında Planlama ve Hukuki Süreçler Raporu. <https://www.tmmob.org.tr/kıyıplanlama2022.pdf>

durum yalnızca mevzuatın uygulanmasını zayıflatmamakta, aynı zamanda kamuoyunda **hukuka güvensizlik** duygusunu da pekiştirmektedir.

3.2.4.2. Uluslararası Belgelerde Kıyı Alanlarının Korunması

Uluslararası düzeyde de kıyı alanlarının korunması, **kamu yararı, sürdürülebilirlik ve iklim uyumu** açısından öncelikli alanlardan biri olarak kabul edilmektedir. **Barselona Sözleşmesi (1976)** ve ek protokolleri, Akdeniz’e kıyısı olan ülkelerin kıyı ekosistemlerini korumasını ve bu alanlarda sürdürülebilir kıyı yönetimi ilkesini benimsemelerini öngörmektedir. Özellikle **“Integrated Coastal Zone Management (ICZM)”** protokolü, kıyıların birer **ekolojik, sosyal ve kültürel kaynak** olarak bütüncül biçimde yönetilmesini şart koşmaktadır.⁶⁹

Türkiye, Barselona Sözleşmesi’nin tarafı olarak bu protokollere uymakla yükümlü olup, kıyı alanlarındaki planlama, yapılaşma ve çevre düzenlemelerinde **kapsayıcı, katılımcı ve bilimsel temelli bir yönetim modeli** uygulamak zorundadır. Ne var ki Türkiye’nin uygulamaları çoğu zaman bu yükümlülüklerden sapmakta; özellikle kıyı dolguları, HES projeleri, cruise limanları ve otel yatırımları üzerinden **ekosistem temelli yönetim ilkeleri** ihlal edilmektedir.⁷⁰

3.2.4.3. Kent Hakkı ve Kıyılara Erişim

Kıyıların “herkesin ortak malı” olduğu ilkesi yalnızca hukuki değil, aynı zamanda **kent hakkının ve mekânsal adaletin bir gereği** olarak ele alınmalıdır. Özellikle kentlerde yaşayan yurttaşlar için kıyılar, yalnızca rekreasyon alanı değil, aynı zamanda **nefes alma mekânı, sosyal etkileşim ortamı ve kamusal alan hakkının vücut bulduğu coğrafi alanlardır**. Bu nedenle kıyıların özel mülkiyete tahsis edilmesi, tel örgülerle kapatılması ya da fiilen erişilemez hale gelmesi, kentli bireyin anayasal haklarına aykırıdır.⁷¹

Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı (UN-Habitat), kentlerdeki açık ve erişilebilir kamusal alanların korunmasını **kentsel kapsayıcılık, eşitlik ve sürdürülebilirlik** hedefleri

⁶⁹ UNEP/MAP. (2008). Protocol on Integrated Coastal Zone Management in the Mediterranean. <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/9199>

⁷⁰ European Commission. (2020). State of the Mediterranean Marine and Coastal Environment. https://environment.ec.europa.eu/publications/state-mediterranean-coastal-environment_en

⁷¹ Harvey, D. (2012). Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution. Verso. <https://www.versobooks.com/products/2190-rebel-cities>

kapsamında değerlendirmekte ve kıyılar gibi kamusal nitelikli doğal mekânlara erişimi temel bir insan hakkı olarak tanımlamaktadır.⁷²

3.2.4.4. Reform İhtiyacı ve Politika Önerileri

Türkiye’de kıyı alanlarının daha etkin korunması ve Kıyı Kanunu’nun asli işlevini yerine getirmesi için aşağıdaki öneriler önem arz etmektedir:

1. Kıyı Kanunu’na aykırı fiiller için öngörülen yaptırımların artırılması ve yapı ruhsatı düzenleyen kamu görevlilerinin doğrudan cezai sorumluluğa tabi tutulması,
2. Kıyı alanlarında yapılan planlama değişikliklerinin bağımsız çevre ve şehircilik komisyonları tarafından denetlenmesi,
3. Belediyelerin kıyı koruma birimlerinin kurumsallaştırılması ve vatandaş denetimine açık hale getirilmesi,
4. Kıyı şeritlerine dair tüm imar uygulamalarının, Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) dışında Sosyal Etki Değerlendirmesi (SED) raporlarıyla da desteklenmesi,
5. UNEP, UNECE ve Avrupa Komisyonu gibi kurumlarla teknik iş birliği içinde kıyı izleme mekanizmalarının oluşturulması.

⁷² UN-Habitat. (2017). Action Framework for the Implementation of the New Urban Agenda. <https://unhabitat.org/action-framework-for-the-implementation-of-the-new-urban-agenda>

3.3. İdari Para Cezaları ve Denetim Yetkileri

İdari para cezaları, ceza adalet sisteminin dışında işleyen hızlı ve etkili yaptırımlar sağlar. Bu cezalara Çevre Kanunu, İmar Kanunu ve Belediye Kanunu gibi metinlerde rastlanır. Örneğin, bir belediyenin sınırları içindeki ruhsatsız yapılar için Encümen kararıyla yıkım kararı alınması ve para cezası uygulanması mümkündür. Ancak bu yaptırımların etkinliği, denetim kapasitesiyle doğrudan ilişkilidir.⁷³

İdari para cezaları, kamu yönetiminin cezai olmayan ancak yaptırım gücü yüksek araçları arasında yer almakta; özellikle çevre, imar, kıyı ve kültür varlıklarının korunması gibi alanlarda **önleyici ve düzenleyici bir işlev üstlenmektedir**. Ancak bu mekanizmaların **hukuki etkililiği ve sosyal caydırıcılığı**, yalnızca mevzuatta tanımlanmış olmalarına değil, aynı zamanda **denetim kapasitesi, kurumsal koordinasyon, siyasi irade ve yargı süreçlerinin hızına** da bağlıdır. Bu nedenle idari para cezaları, hukuk tekniği açısından özerk bir yaptırım türü olsa da, uygulamada **siyasi ekonomi, yerel yönetim kapasitesi ve merkezi denetim ilişkileriyle iç içe geçmiş çok boyutlu bir idari araçtır**.⁷⁴

3.3.1. Mevzuattaki Dağınıklık ve Uygulama Farklılıkları

Türkiye'de idari para cezası yetkisi, **çok sayıda kanun** tarafından düzenlenmiş ve **farklı kamu kurumlarına** tanınmıştır. Bu çokluk ve dağınıklık, uygulamada **çelişkili kararlar, eşitsiz yaptırımlar ve denetim boşluklarına** yol açmaktadır. Örneğin:

- **3194 sayılı İmar Kanunu**'nun 42. maddesi uyarınca ruhsatsız yapı sahiplerine idari para cezası uygulanabilirken,
- **2872 sayılı Çevre Kanunu**'nun 20. maddesi, atıkların yönetilmemesi durumunda ciddi para cezaları öngörmektedir.
- **5393 sayılı Belediye Kanunu** ise belediyelere, encümen kararıyla idari yaptırım uygulama yetkisi verir.

⁷³ Keleş, R. (2020). Kentleşme Politikası. Ankara: İmge Kitabevi.

⁷⁴ Gözler, K. (2019). İdare Hukuku. Bursa: Ekin Yayınevi.

Ancak bu cezaların uygulanmasında **idarenin takdir yetkisi**, çoğu zaman **keyfiliğe veya siyasi kayırmacılığa** dönüşebilmektedir. Bu durum, hem **hukuki güvenliği zedeler**, hem de **kamusal denetimin hesap verebilirliğini zayıflatmaktadır**.⁷⁵

3.3.2. Denetim Kapasitesi Sorunu

İdari yaptırımların etkinliği, doğrudan **denetim kapasitesiyle** bağlantılıdır. Türkiye’de özellikle küçük ve orta ölçekli belediyelerde;

- Denetim elemanı yetersizliği,
- Hukuk müşavirliği eksikliği,
- Çevre, imar veya kıyı konusunda teknik uzman bulunmaması,
- Denetimlerin belgeler üzerinden yürütülmesi ve sahaya çıkılmaması,

gibi yapısal eksiklikler nedeniyle **idari para cezaları uygulanamaz hale gelmekte** veya uygulansa bile **itiraz süreçlerinde iptal edilmektedir**.⁷⁶ Bu, hem merkezi idare (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı gibi) hem de yerel yönetimler için geçerli bir durumdur.

Avrupa Konseyi’nin **Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı (1985)** ve OECD’nin **Yerel Kamu Hizmetlerinde Performans Değerlendirmesi Rehberi (2020)**, yerel idarelerin sadece yetkiyle değil, aynı zamanda teknik ve mali kapasitelerle de donatılması gerektiğini vurgulamaktadır. Aksi takdirde, idari yaptırımlar **kağıt üzerinde kalan normatif düzenlemelere dönüşmektedir**.^{77 78}

3.3.3. Yargı Denetimi ve İtiraz Süreçleri

İdari para cezalarının yargısal denetimi **Anayasa’nın 125. maddesi** gereği mümkündür. Ancak bu yargı yolunun genellikle **uzun sürmesi, cezanın uygulanmasını erteleme** ve **etkisini zayıflatması**, yaptırımın caydırıcılığını azaltmaktadır. Örneğin, birçok müteahhit veya yatırımcı firma, uygulanan para cezasına idare mahkemelerinde itiraz etmekte ve

⁷⁵ Dinçer, O., & Özgür, H. (2022). Kamu Yönetiminde Yaptırım Gücü ve Yerel Denetim Sorunları. *Amme İdaresi Dergisi*, 55(1), 33–52. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aibd>

⁷⁶ T.C. Sayıştay Başkanlığı. (2021). *İdari Para Cezaları ve Belediye Denetimi Özel Raporu*. <https://www.sayistay.gov.tr>

⁷⁷ Council of Europe. (1985). *European Charter of Local Self-Government*. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/122>

⁷⁸ OECD. (2020). *Performance Measurement in Local Public Services*. <https://www.oecd.org/gov/performance-measurement-public-services.htm>

yargılama süresi boyunca inşai faaliyetine devam etmektedir. Bu süreç, **fiili durumun hukuki durumun önüne geçtiği** bir idari adaletsizlik yaratmaktadır.⁷⁹

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), benzer davalarda "**etkin başvuru hakkı**" (Article 13) kapsamında, yargı yollarının hızla tüketilmesi gerektiğini; idarenin **açık kamu zararı doğuran fiillere karşı ivedilikle müdahale yükümlülüğü** olduğunu vurgulamaktadır.⁸⁰

3.3.4. Reform Gereksinimi ve Politika Önerileri

İdari para cezalarının etkili ve demokratik işleyişini sağlayabilmek için aşağıdaki politika önerileri öne çıkmaktadır:

1. Ulusal düzeyde idari yaptırımların bir çerçeve kanun altında yeniden sınıflandırılması ve uygulayıcı kurumlara göre standardize edilmesi,
2. Yerel yönetimlerin denetim kapasitesinin artırılması, çevre, imar, kültür ve kıyı gibi alanlarda uzman kadro ve teknik donanım zorunluluğu getirilmesi,
3. İdari cezalarda caydırıcılık ilkesi gereği alt sınırların artırılması ve “ceza değil ihlal” pratiğini teşvik eden uygulamalardan kaçınılması,
4. Yargı süreçlerinin hızlandırılması, idari dava sürelerinin sınırlandırılması ve “etkili denetim” ilkesinin idare mahkemelerinde tesis edilmesi,
5. Şeffaflık ve hesap verebilirlik adına tüm idari ceza ve denetim raporlarının belediye ve bakanlık internet sitelerinde kamuya açık hale getirilmesi.

⁷⁹ Yayla, A. (2021). İdari Yaptırımların Anayasal Denetimi. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 148, 117–139. <https://tbddergisi.barobirlik.org.tr/m2021-148-8.pdf>

⁸⁰ ECHR. (2020). Guide on Article 13 of the European Convention on Human Rights – Right to an effective remedy. https://www.echr.coe.int/documents/guide_art_13_eng.pdf

3.4. Yerel Yönetim Mevzuatında Sorumluluklar

5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, yerel yönetimlerin çevre, imar ve altyapı hizmetlerinden sorumlu olduğunu hükme bağlar. Bu kapsamda belediyeler, kaçak yapılaşmanın engellenmesi, imar planlarının uygulanması, çevre temizliği ve kentsel altyapının korunmasından sorumludur. Ancak bu yetkilerin kullanılmasında siyasi, ekonomik ve kurumsal kapasite farkları ciddi sorunlar yaratmaktadır.⁸¹

Yerel yönetimlerin çevre, imar ve altyapı alanlarındaki görevleri, yalnızca idari bir hizmet sunumu değil; aynı zamanda **anayasal, hukuki ve demokratik sorumluluklar** çerçevesinde değerlendirilmelidir. 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 14. ve 15. maddeleri ile 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nun 7. maddesi, belediyelere çevre düzeni, altyapı, imar uygulamaları, çevre sağlığı, tarihi ve kültürel varlıkların korunması gibi temel görevler yüklemektedir. Ancak bu görevlerin yerine getirilmesinde, **yetki-sorumluluk uyumsuzluğu, finansal bağımlılık, personel yetersizliği ve merkezi müdahale** gibi faktörler uygulamada ciddi sorunlara yol açmaktadır.^{82 83}

3.4.1. Yetki ve Sorumluluklar Arasında Yapısal Dengesizlik

Mevzuatta yerel yönetimlere geniş görev alanları tanımlanmış olmasına rağmen, bu görevleri yerine getirebilecek **idari ve mali kapasitenin** her belediyede eşit ölçüde bulunmaması, uygulamada ciddi dengesizliklere neden olmaktadır. Özellikle çevre ve imar gibi teknik uzmanlık gerektiren alanlarda, birçok belediye yeterli sayıda **şehir plancısı, mimar, çevre mühendisi veya hukukçu** istihdam edememektedir. Türkiye’de 2023 yılı itibarıyla ilçe belediyelerinin yaklaşık %42’sinin imar müdürlüğünde **kadrolu şehir plancısı bulunmamaktadır**.⁸⁴

Ayrıca mevzuat, yerel yönetimlerin özellikle **çevre koruma, kaçak yapılaşma, atık yönetimi ve kamusal alan düzenlemeleri** gibi alanlardaki sorumluluklarını açıkça tanımlasa da, **görev ihlallerine karşı etkili bir yaptırım veya denetim mekanizması bulunmamaktadır**. Bu da, özellikle rant baskısının yoğun olduğu büyükşehirlerde, yerel

⁸¹ Çoban, A. (2015). Yerel Yönetimlerde Hizmet Kalitesi ve Sürdürülebilirlik. Kamu Yönetimi Dergisi, 48(2), 21–42. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kamuyonetimi>

⁸² Keleş, R. (2016). Yerinden Yönetim ve Siyaset. Ankara: Cem Yayınevi.

⁸³ TEPAV. (2022). Yerel Yönetimlerin Kapasite Haritası Raporu. https://www.tepav.org.tr/tr/rapor/yerel_kapasite_tepav2022

⁸⁴ İçişleri Bakanlığı. (2023). Belediyelerin İmar Kadroları Envanteri Raporu. <https://www.icisleri.gov.tr/yerel-yonetimler-genel-mudurlugu>

yönetimlerin siyasal saiklerle görevlerini ihmal etmelerine veya keyfi biçimde uygulamalar yapmalarına olanak tanımaktadır.⁸⁵

3.4.2. Merkezi Müdahale ve Yerel Özerklik İkilemi

Avrupa Konseyi'nin **Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı (1985)**, yerel yönetimlerin kamu hizmetlerini “kendi sorumluluğu altında ve yerel halkın yararı doğrultusunda” yerine getirmesi gerektiğini vurgular. Türkiye, bu Şart'ı 1992 yılında bazı çekincelerle onaylamıştır. Ancak **plan onama yetkilerinin bakanlıklarda toplanması, valiliklerin yerel kararlara müdahale edebilmesi ve bütçe kısıtlamaları yoluyla merkezi vesayet uygulamaları**, yerel özerkliği fiilen sınırlamaktadır.⁸⁶

Örneğin; büyük ölçekli imar planı değişiklikleri, rezerv yapı alanı ilanları veya kıyı yapılaşmaları gibi konular, çoğu zaman yerel meclislerin dışında, **Cumhurbaşkanlığı kararı, bakanlık tasarrufu veya TOKİ uygulamalarıyla** belirlenmekte; bu durum yerel demokrasi ve kamu yararı ilkesiyle çelişmektedir.⁸⁷

3.4.3. Finansal Bağımlılık ve Kaynak Dağılımı Eşitsizliği

Yerel yönetimlerin görevlerini etkin biçimde yerine getirebilmesi için gerekli olan mali kaynaklara erişimi, **genel bütçe vergi gelirlerinden yapılan pay aktarımına** bağlıdır. Ancak bu payın dağıtımı **nüfus, coğrafi büyüklük ve gelişmişlik düzeyine göre belirlenmekte**; bu da kaynakların özellikle küçük belediyeler lehine dengelenmesini zorlaştırmaktadır. Üstelik merkezi hükümet, belediyelere yönelik fon aktarımlarında **siyasi ayrımcılık** yapabilmekte; bu da yerel yönetimlerin özerk karar alma yetisini fiilen ortadan kaldırmaktadır.⁸⁸

3.4.4. Yerel Kapasite Güçlendirme Gerekliliği

Yerel yönetimlerin görevlerini etkin şekilde yerine getirebilmesi için;

⁸⁵ TBB. (2021). Belediyelerde Kurumsal Yönetişim Rehberi. Türkiye Belediyeler Birliği Yayınları. <https://www.tbb.gov.tr/reports/kurumsal-yonetisim-2021.pdf>

⁸⁶ Council of Europe. (2021). Monitoring Report on Local Democracy in Turkey. <https://rm.coe.int/monitoring-turkey-local-democracy-2021/1680a2c734>

⁸⁷ Özdemir, F. (2020). Türkiye’de Yerel Yönetim Reformlarının Merkezietçi Seyri. Türk İdare Dergisi, 92(1), 77–96. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tid>

⁸⁸ Sayıştay. (2022). Belediyelerin Mali Durum Raporu 2021. <https://sayistay.gov.tr/tr/yayin/2021-belediye-mali-raporu>

- İmar denetimi, çevre koruma ve altyapı planlaması alanlarında teknik kapasitenin artırılması,
- Belediye bütçelerinin çeşitlendirilmesi ve merkezi fonlara olan bağımlılığın azaltılması,
- Yerel halkın yönetime katılımını sağlayacak kurumsal mekanizmaların (kent konseyleri, mahalle meclisleri, çevre komisyonları vb.) yaygınlaştırılması
- Görevini ihmal eden yerel yöneticilere yönelik idari ve hukuki sorumluluk rejiminin netleştirilmesi gerekmektedir.

Avrupa Komisyonu’nun “**Decentralisation and Local Governance**” başlıklı 2021 tarihli raporunda da belirtildiği gibi, yerel yönetimler yalnızca hizmet sunan yapılar değil, aynı zamanda **demokratik temsilin, yerel kalkınmanın ve çevresel adaletin taşıyıcı aktörleri** olarak görülmelidir.⁸⁹

5393 ve 5216 sayılı kanunlar, yerel yönetimlere çevresel, kentsel ve kamusal yaşamla ilgili geniş sorumluluklar yüklemektedir. Ancak bu sorumlulukların **etkin ve adil biçimde uygulanabilmesi**, yalnızca mevzuat hükümleriyle değil, aynı zamanda **kurumsal kapasite, demokratik denetim ve mali bağımsızlık** gibi yapısal unsurlarla doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle Türkiye’de yerel yönetimlerin bu alanlardaki rolü, hem **hukuki güvenceye**, hem de **çok düzeyli yönetim ilkelerine uygun biçimde yeniden yapılandırılmalıdır**.

⁸⁹ European Commission. (2021). Decentralisation and Local Governance: EU Best Practices. https://ec.europa.eu/info/publications/decentralisation-and-local-governance_en

3.5. Kentsel Suçlarla İlgili Örnek Yargı Kararları

Danıştay ve idare mahkemeleri, sıklıkla ruhsatsız yapılaşmaya, sit alanlarındaki müdahalelere ve çevre kirliliğine dair iptal davalarında içtihat geliştirmiştir. Örneğin Danıştay 6. Dairesi'nin 2018/11642 sayılı kararı, kıyıda inşa edilen izinsiz yapıların yıkılması ve kıyının eski haline getirilmesine hükmetmiştir. Yine Anayasa Mahkemesi 2020/45 sayılı bireysel başvuru kararında, plansız bir şekilde boşaltılan mahallenin sakinlerinin barınma hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.

3.6. Almanya, Hollanda Ve Fransa Gibi Avrupa Ülkelerinde Çevresel Ceza Hükümleri İle Yerel Yönetimlerin İç Denetim ve Raporlama Sistemleri

3.6.1. Avrupa Ülkelerinde Çevresel Ceza Hükümleri: Almanya, Hollanda ve Fransa Örnekleri

3.6.1.1. Almanya (Federal Almanya Cumhuriyeti)

Almanya'da çevresel suçlar, Alman Ceza Kanunu'nun (Strafgesetzbuch – StGB) 29. bölümü (“Umweltdelikte – Environmental Crimes”) kapsamında düzenlenmiştir. Bu bölümde, hava, su, toprak kirliliği, tehlikeli atık taşınması, gürültü kirliliği ve doğal alanların tahribi gibi konular özel suç tipleri olarak tanımlanmıştır.

- StGB §324: Su kaynaklarını kirletme suçunu düzenler.
- StGB §325: Hava kirliliğine neden olan endüstriyel faaliyetleri hedef alır.
- StGB §326: Tehlikeli atıkların yasa dışı biçimde bertarafı suç kapsamındadır.
- StGB §329: Ormanlar ve doğal alanlara verilen zararın cezai yaptırımını öngörülür.

Almanya'da çevre suçlarına ilişkin cezalar sadece para ve hapis cezası değil, aynı zamanda çevresel zararların onarımı, lisans iptali ve faaliyet durdurma gibi yaptırımlarla desteklenmektedir. Bu hükümler, 1994 yılında anayasaya (Grundgesetz) “çevreyi koruma devlete ait bir yükümlülüktür” anlamına gelen Ek Madde 20a'nın eklenmesiyle anayasal dayanak kazanmıştır.⁹⁰

⁹⁰ Bundesministerium der Justiz. (2023). Strafgesetzbuch (StGB). <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/index.html>

3.6.2. Hollanda (Nederland)

Hollanda’da çevre suçları, Wet economische delicten (WED – Economic Offences Act) kapsamında ekonomik suçlar olarak ele alınmakta; ayrıca Wet milieubeheer (Environmental Management Act) ile detaylandırılmaktadır. Bu sistemde çevreye zarar veren fiiller, ekonomik kalkınmaya zarar verici ve kamu yararını tehdit edici suçlar olarak sınıflandırılmaktadır. Hollanda ceza sistemi, “yüksek derecede sorumluluk” ilkesi ile özel şirketleri, yöneticileri ve kamu görevlilerini bireysel cezai sorumluluk altına alabilmektedir.

Ceza hukuku ile birlikte idari para cezaları, lisans iptalleri ve kamuya açık teşhir (naming and shaming) gibi regülasyon temelli uygulamalar da etkili biçimde kullanılmaktadır.⁹¹Hollanda’da çevresel suçlar, ayrıca Avrupa Birliği Çevre Suçları Direktifi (2008/99/EC) kapsamında düzenli olarak revize edilmekte ve Avrupa Komisyonu’nun “Çevresel Uyum Programı”na raporlanmaktadır.

3.6.3. Fransa (République Française)

Fransa’da çevreye ilişkin suçlar, Code de l’environnement (Çevre Kanunu) ve Code pénal (Ceza Kanunu) kapsamında yer almaktadır. Özellikle 2021 yılında yürürlüğe giren Loi Climat et Résilience (İklim ve Direnç Yasası) ile çevre suçlarının tanımı ve cezaları ciddi biçimde sertleştirilmiştir. Fransa, 2021’de "ekosisteme zarar verme (ecocide)" suçunu iç hukukta tanımlayan ilk AB ülkelerinden biri olmuştur. Bu suç, 10 yıla kadar hapis cezası ve 4.5 milyon avroya kadar para cezası ile cezalandırılabilir. Yerel mahkemeler, belediye başkanlarının şikâyeti veya vatandaş inisiyatifi ile çevre suçlarını soruşturabilir hale gelmiştir.⁹²Ayrıca Fransa’da çevre jandarmaları (gendarmerie de l’environnement) gibi özel denetim birimleri yerel yönetimlerle işbirliği içinde çalışmaktadır.

⁹¹ Netherlands Ministry of Infrastructure. (2022). Environmental Law in the Netherlands. <https://www.government.nl/topics/environment>

⁹² Légifrance. (2023). Code de l’environnement. <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006074220>

3.6.2. Yerel Yönetimlerde İç Denetim ve Raporlama Sistemleri: Avrupa Uygulamaları ve Türkiye ile Karşılaştırma

3.6.2.1. Almanya’da Yerel Yönetimlerde Denetim ve Raporlama

Almanya’da yerel yönetimler (Bezirke, Gemeinden), federal yapı içerisinde oldukça özerk olup, çevresel risk yönetimi ve kamu yararı denetimi görevini yerine getirir. Bu çerçevede:

Kommunalaufsicht (Yerel Denetim Dairesi) eyalet düzeyinde yerel yönetimlerin faaliyetlerini izlemektedir. Belediyelerin her yıl "Umweltbericht" (Çevre Raporu) yayımlaması yasal zorunluluktur. Vatandaş denetimi kapsamında şeffaflık portalları (Transparenzgesetz) ve online denetim sistemleri kullanılır.

3.6.2.2. Hollanda’da Yerel Yönetimler ve Kamu Denetimi

Belediyeler, her yıl Kentsel Sürdürülebilirlik Raporları (DUURZAAMHEIDSRAPPORTEN) hazırlamaktadır. Ombudsman yerel yönetimi, vatandaşlardan gelen şikâyetleri inceleme ve çevresel ihlalleri yerel meclislere raporlama yetkisine sahiptir.

Belediye içi "audit" ekipleri, çevresel risk, iklim uyum performansı ve suç önleme politikalarını içeren bağımsız denetim raporları hazırlar.

3.6.2.3. Fransa’da Yerel Yönetim ve Denetim Sistemi

Belediyeler, plan local d’urbanisme (PLU) kapsamında çevresel etki denetimi yapmaktadır. Chambre régionale des comptes (Bölgesel Sayıştaylar) belediyelerin çevresel yatırım ve faaliyetlerini raporlamaktadır. Yerel yöneticilerin performansı ve ihlalleri doğrudan yargı sistemine raporlanabilir.⁹³

3.6.3. Türkiye ile Karşılaştırmalı Değerlendirme

Türkiye’de, 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi Kanunu ile iç denetim mekanizmaları öngörülse de; Belediyelerin çevresel suçlarla ilgili bağımsız iç denetim kapasitesi yetersizdir. “Stratejik Plan” ve “Faaliyet Raporları” kapsamında hazırlanan belgelerde çevreye dair bölüm çoğunlukla semboliktir. Şeffaflık ve vatandaş raporlaması

⁹³ ICLEI Europe. (2020). Urban Law and Governance in European Municipalities. <https://iclei-europe.org/publications>

mekanizmaları (ör. online ihbar, açık veri platformları) Avrupa'daki kadar kurumsallaşmamıştır. Yerel yönetimlerde çevre suçları izleme ve müdahale birimleri yasal zorunluluk olmaktan uzaktır.

4. KENT HAKKI BAĞLAMINDA ANAYASAL HAK İHLALLERİ

4.1. Barınma Hakkının İhlali

Barınma hakkı, Anayasa'nın 56. maddesi kapsamında “sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı” ile birlikte değerlendirilir. Her bireyin güvenli, uygun maliyetli ve sağlıklı bir konuta erişimi, kentli hakkının temel unsurudur. Türkiye'de özellikle kentsel dönüşüm uygulamaları sonucunda düşük gelirli bireylerin rızaları dışında tahliye edilmeleri ve yeterli alternatif sunulmaması bu hakkın sistematik ihlaline neden olmaktadır (Akıncı, 2021). Anayasa Mahkemesi, 2020/45 numaralı kararında bu tür bir uygulamayı “barınma hakkı” ihlali olarak değerlendirmiştir.

4.2. Katılım ve Temsilîyet Hakkının Engellenmesi

Anayasa'nın 74. maddesi yurttaşların dilekçe hakkını ve kamu karar alma süreçlerine katılımını düzenler. Belediyelerin stratejik planları, imar değişiklikleri ve bütçe kararları yurttaş katılımı ile şekillenmelidir. Ancak Türkiye'de çok sayıda belediyede meclis toplantılarının kapalı yürütülmesi, askıya çıkan planların erişilemez oluşu veya yeterli duyuru yapılmaması nedeniyle bu hakkın işlevsiz kaldığı görülmektedir (Karaman, 2019). Katılımın engellenmesi yalnızca demokratik temsil değil, kentlilerin kendi yaşam alanları üzerindeki kolektif iradelerini de zayıflatır.

4.3. Erişim ve Ulaşımda Mekânsal Adaletsizlik

Anayasa'nın 10. maddesinde tanımlanan “eşitlik ilkesi”, kamusal hizmetlerin her yurttaşına eşit ulaşmasını güvence altına alır. Ancak toplu taşıma hizmetlerinin yalnızca ana arterlere yönlendirilmesi, gecekondu alanlarına sınırlı hizmet verilmesi veya kent çeperlerine hizmet sunulmaması mekânsal adaletsizliğin göstergesidir.⁹⁴ Kent planlamasında sosyal eşitlik ilkesinin gözetilmemesi, özellikle kadınlar, yaşlılar ve engelliler için yaşam kalitesinin düşmesine neden olmaktadır.

Bu bağlamda erişim ve ulaşım hizmetlerinin eşitlik temelinde sunulmaması, yalnızca bir altyapı ya da hizmet yetersizliği meselesi değil, aynı zamanda **kamusal hakların ihlali, kentli hakkının zedelenmesi ve sosyal dışlanmanın mekânsal bir biçimde yeniden üretilmesi** anlamına gelir. Mekânsal adalet, yalnızca belirli bölgelerin fiziksel olarak ulaşılabilir kılınması değil, aynı zamanda **farklı toplumsal grupların ihtiyaç ve yaşam tarzlarına göre hizmetlerin adil biçimde dağıtılması** anlamına gelmektedir.⁹⁵ Bu bağlamda toplu ulaşım politikalarının yalnızca teknik rasyonaliteye göre değil, **sosyal kapsayıcılık, toplumsal cinsiyet eşitliği ve yerel demokrasi ilkeleriyle** uyumlu biçimde planlanması gerekir.

4.3.1. Ulaşımda Mekânsal Adaletsizliğin Boyutları

Kent içinde nüfusun belli bölgelerinde yaşayan bireylerin, başta sağlık, eğitim, istihdam ve sosyal hizmetlere erişimi olmak üzere, temel haklarını kullanabilmeleri büyük ölçüde **ulaşım ağlarının yapısına ve hizmet sıklığına** bağlıdır. Örneğin İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyükşehirlerde metro ve otobüs hatlarının büyük oranda **merkezi akslarda yoğunlaştığı**, düşük gelirli hanelerin yaşadığı çeper bölgelere ise yetersiz sefer konulduğu gözlemlenmektedir.⁹⁶ (Tasan-Kok, 2017). Bu durum **mekânsal dışlanma (spatial exclusion)** üretmekte; gecekondu, kıyı mahalleler ya da yeni göç alan semtler, kent bütünlüğünün dışında bırakılmaktadır.

⁹⁴ İçyer, Y. (2020). Kentsel Ulaşımda Mekânsal Adalet ve Erişim Eşitsizlikleri. Planlama Dergisi, 30(1), 45–61. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/planlama>

⁹⁵ Soja, E. W. (2010). Seeking Spatial Justice. University of Minnesota Press. <https://www.upress.umn.edu/book-division/books/seeking-spatial-justice>

⁹⁶ Eraydın, A., & Tasan-Kok, T. (2017). Displacement and Spatial Justice in Urban Transformation in Turkey. Urban Geography, 38(5), 678–698. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02723638.2016.1191793>

Buna karşılık, **Avrupa Birliği'nin Ulaşımında Sosyal İçerme Rehberi**⁹⁷ ulaşım ağlarının “**kentsel eşitsizliği azaltacak şekilde bölgelere dağıtılması ve erişilebilirliğin kişi başına değil, ihtiyaç odaklı hesaplanması**” gerektiğini vurgular. Ulaşımında yalnızca mesafe değil, **ekonomik erişim, fiziksel erişim** (özellikle engelliler için) ve **kültürel erişim** gibi çok katmanlı eşitsizliklerin dikkate alınması önerilmektedir.

4.3.2. Kırılgan Gruplar Üzerinde Etkiler: Kadınlar, Yaşlılar, Engelliler

Ulaşım politikalarının sosyal eşitliği gözetmeden kurgulanması, **kadınların, yaşlıların, engellilerin** ve **çocuklu bireylerin** kentsel yaşama aktif biçimde katılımını engellemektedir. Kadınlar için örneğin **güvenli ulaşım** eksikliği, akşam saatlerinde toplu taşımaya erişim kısıtı ve otobüs duraklarının iyi aydınlatılmaması, kamusal alana katılımı azaltan önemli faktörlerdir.⁹⁸

Yaşlı bireylerin **düşük tabanlı araçlara erişememesi**, duraklara ulaşmak için uzun mesafeler yürümek zorunda kalması; engelli bireylerin **asansörsüz metrolar, yüksek basamaklı otobüsler** gibi fiziksel engellerle karşılaşması da şehir planlamasının eşitlikçi olmadığına işaret etmektedir.⁹⁹

Nitekim **Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları** (SKA) arasında yer alan 11. Hedef olan “**sürdürülebilir şehirler ve topluluklar**”, ulaşımın yalnızca çevre dostu değil, aynı zamanda **erişilebilir ve kapsayıcı** olması gerektiğini belirtmektedir.¹⁰⁰

4.3.3. Planlama ve Politika Yapımında Katılımın Eksikliği

Mekânsal adaletin sağlanmasında yalnızca fiziksel planlama yeterli değildir. Aynı zamanda **toplumsal katılım mekanizmalarının** varlığı da belirleyicidir. Türkiye’deki ulaşım master planlarının çoğu, teknik ekiplerce merkeziyetçi biçimde hazırlanmakta, **dezavantajlı grupların katılımı** ise ya yoktur ya da semboliktir. Oysa Avrupa Komisyonu'nun “**Urban**

⁹⁷ European Commission. (2019). Transport and Social Inclusion Guidelines. https://transport.ec.europa.eu/publications/transport-and-social-inclusion_en

⁹⁸ UN Women. (2020). Safe Public Spaces for Women and Girls. <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/ending-violence-against-women/creating-safe-public-spaces>

⁹⁹ WHO. (2016). Global Report on Urban Health: Equitable, Healthier Cities for Sustainable Development. <https://www.who.int/publications/i/item/9789241565276>

¹⁰⁰ UN SDG 11. (2023). Sustainable Cities and Communities. <https://sdgs.un.org/goals/goal11>

Mobility Framework” belgesine göre ulaşım sistemlerinin “**sadece kullanıcıların değil, potansiyel kullanıcıların da ihtiyaçlarını dikkate alması**” gerekmektedir.¹⁰¹

Yerel yönetimlerin hazırladığı ulaşım ve imar planlarında **toplumsal cinsiyet etki analizi, erişilebilirlik denetimi ve katılımcı modelleme teknikleri** kullanılmaması, eşitsizliğin mekânda yeniden üretilmesine neden olmaktadır.

4.3.4. Politik ve Hukuki Reform Önerileri

Ulaşım ve erişim konularında mekânsal adaletin sağlanması için:

- Toplu taşıma planlaması yapılırken dezavantajlı grupların ihtiyaçlarının öncelikli olarak değerlendirilmesi,
- Belediye Ulaşım Koordinasyon Merkezleri (UKOME) gibi karar alma mekanizmalarında kadın, engelli ve yaşlı örgütlerinin temsil edilmesi,
- Toplu taşımada ücretsiz veya sübvansiyonlu erişim sistemlerinin düşük gelirli haneler lehine yaygınlaştırılması,
- Kamusal alanlara (parklar, sağlık merkezleri, sosyal hizmet binaları) ulaşım mesafesi kriterlerinin hukuki bir standart haline getirilmesi,
- Ulaşımında toplumsal cinsiyet ve yaşlılık duyarlılığına sahip göstergeler içeren yerel ulaşım eşitlik endekslerinin oluşturulması önerilmektedir.

Bu yönde oluşturulacak politika araçları, hem **kent hakkı**, hem de **eşit yurttaşlık hakkı** açısından adil bir kamusal düzenin inşasına katkı sağlayacaktır.

¹⁰¹ European Commission. (2022). Urban Mobility Framework. https://transport.ec.europa.eu/transport-themes/urban-mobility_en

4.4. Kentli Gruplar Arasında Ayrımcılık ve Mekânsal Dışlanma

Anayasa'nın 10. ve 17. maddelerinde bireyin eşitliği ve onuru korunmaktadır. Ancak uygulamada Romanlar, göçmenler, yoksullar veya Aleviler gibi grupların yaşadığı bölgelerde okul, sağlık ocağı, yeşil alan gibi hizmetlerin yokluğu, bu grupların kentten dışlanmasına neden olmaktadır.¹⁰² Bu durum, uluslararası hukukta “mekânsal ayrımcılık” (spatial discrimination) olarak tanımlanmakta ve kolektif hakların ihlali anlamına gelmektedir.¹⁰³

Bu çerçevede kentli gruplar arasında ortaya çıkan **ayrımcı mekânsal uygulamalar**, yalnızca sosyal dışlanmanın bir sonucu değil, aynı zamanda **kentsel yönetim süreçlerinin demokratik katılım, sosyal adalet ve eşitlik ilkeleriyle çeliştiği yapısal bir sorundur**. Kentlerin fiziksel ve sosyal yapısında belirli grupların sistematik olarak dışlandığı alanlar, **ayrıcalıklı ve yoksun bırakılmış bölgeler** arasında keskin sınırların oluşmasına neden olmakta; bu da **mekânsal adaletsizlik, kültürel damgalama ve kamusal hizmetlerden eşitsiz yararlanma** gibi sonuçlar doğurmaktadır.¹⁰⁴¹⁰⁵

4.4.1. Mekânsal Dışlanmanın Boyutları

Mekânsal dışlanma, dezavantajlı grupların yaşadığı mahallelerin **altyapı yatırımlarından, toplu taşımadan, eğitim ve sağlık hizmetlerinden sistematik biçimde mahrum bırakılması** biçiminde tezahür etmektedir. Türkiye'de Roman mahallelerinde (örneğin Edirne–Yeniimaret, İzmir–Tepecik), **planlama dışı bırakılma, afet risklerine açık yapılaşma, düşük kaliteli konut ve yetersiz kamusal hizmet** örnekleri sıkça görülmektedir.¹⁰⁶ & Aydın, 2020). Bu dışlanma, hem fiziksel mekânla hem de **kültürel önyargılarla** iç içe geçmektedir. Benzer şekilde Suriyeli mültecilerin yoğunlaştığı kentsel alanlarda da, **barınma hakkı, suya erişim, atık yönetimi ve çocukların eğitim hakkı** açısından ciddi eşitsizlikler söz konusudur. Bu durum **Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin (ICESCR) 11. maddesi** ile güvence altına alınan “yeterli yaşam standardı hakkı”nın ihlali niteliğindedir. Sözleşme yalnızca barınmayı değil,

¹⁰² Tokmak, M. (2022). Kentsel Mekânda Ayrımcılık ve Eşitlik. Şehir ve Toplum Araştırmaları Dergisi, 4(2), 67–91. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/stad>

¹⁰³ UN-Habitat. (2016). The Right to Adequate Housing and Spatial Justice. <https://unhabitat.org/the-right-to-adequate-housing-and-spatial-justice>

¹⁰⁴ Harvey, D. (2012). Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution. Verso. <https://www.versobooks.com/products/2190-rebel-cities>

¹⁰⁵ Soja, E. W. (2010). Seeking Spatial Justice. University of Minnesota Press. <https://www.upress.umn.edu/book-division/books/seeking-spatial-justice>

¹⁰⁶ Karakılıç, H., & Aydın, G. (2020). Romanların Kentsel Dışlanma Deneyimi: Türkiye Örnekleri. Toplum ve Sosyal Hizmet, 31(1), 109–132. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsh>

barınmanın **sağlıklı çevre, ulaşılabilir hizmetler ve sosyal katılım** gibi boyutlarını da kapsamaktadır.¹⁰⁷

4.4.2. Ayrımcılığın Hukuki Niteliği: Anayasal ve Uluslararası Çerçeve

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 10. maddesi “kanun önünde eşitlik” ilkesini tanımlarken, 17. maddesi “herkesin yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahip olduğunu” hükme bağlar. Ancak bu hükümlerin mekânsal eşitsizlik bağlamında pratikte uygulanmadığı çok sayıda örnek mevcuttur. Örneğin kamu yatırımlarının belli etnik veya mezhepsel yoğunluk gösteren mahallelere **kasıtlı biçimde yöneltilmemesi, sosyal konut projelerinde ayrımcı uygulamalar veya kentsel dönüşümde rıza temelli olmayan zorla tahliyeler**, bu anayasal hükümlerin fiilen ihlal edildiğini göstermektedir.¹⁰⁸

Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 14. maddesi, herhangi bir hakkın kullanımında ayrımcılık yapılmasını yasaklamaktadır. AİHM içtihatlarında, yalnızca yasal ayrımcılık değil, **de facto (fiili) ayrımcılık** da ihlal olarak değerlendirilmiş ve kamu hizmetlerinin eşit sunulmaması bu kapsama alınmıştır.¹⁰⁹

4.4.3. Ayrımcılığın Üretildiği Mekanizmalar: Kentsel Politikalar

Mekânsal ayrımcılık, doğrudan yasaya yazılmadan da ortaya çıkabilmektedir. Bu durum özellikle **kentsel dönüşüm politikaları, imar planı revizyonları, altyapı yatırımlarının yönlendirilmesi ve kamusal hizmetlerin dağılımı** gibi mekanizmalarla üretilmektedir. Örneğin “riskli alan” ilan edilen mahallelerin çok büyük kısmı **yoksul, etnik azınlık veya göçmen nüfusun yoğunlaştığı bölgeler** olup; dönüşüm projeleri genellikle **yerinden etmeyi** beraberinde getirmektedir.¹¹⁰

OECD'nin Mekânsal Adalet Rehberi (2020)'ne göre, sosyal politikaların mekânda eşitsiz biçimde uygulanması, doğrudan bir ayrımcılık biçimi olmasa da, **sistemik dışlamayı ürettiği için hukuki ve politik olarak sorumluluk doğurur**. Bu kapsamda yalnızca mekânın

¹⁰⁷ CESCR. (1991). General Comment No. 4: The Right to Adequate Housing. <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-4-right-adequate-housing>

¹⁰⁸ Toprak, B. (2021). Türkiye’de Dini ve Etnik Ayrımcılık. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

¹⁰⁹ ECHR. (2022). Guide on Article 14 of the European Convention on Human Rights. https://www.echr.coe.int/documents/guide_art_14_eng.pdf

¹¹⁰ Karaman, O. (2013). Urban Renewal in Istanbul: Reconfigured Spaces, Robotic Lives. International Journal of Urban and Regional Research, 37(2), 715–733. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-2427.2012.01171.x>

eşitliği değil, **kaynak tahsisi, planlama süreçlerine katılım ve hak temelli hizmet sunumu** da adaletin parçası olarak değerlendirilmelidir.¹¹¹

4.4.4. Politika Önerileri ve Yerel Yönetim Sorumluluğu

Yerel yönetimler, mekânsal dışlanma ve ayrımcılıkla mücadelede merkezi role sahiptir. Ancak bu rolü etkin biçimde üstlenebilmeleri için:

- Mahalle bazlı sosyal hizmet haritalarının hazırlanması,
- Hizmet eşitsizliklerinin sayısal göstergelerle izlenmesi ve raporlanması,
- Ayrımcılığa karşı duyarlılık eğitimi almış personelin istihdamı,
- Romanlar, göçmenler ve dini/kültürel azınlık gruplarıyla sürekli iletişim kuracak danışma kurulları kurulması,
- Mekânsal adalet endeksi gibi araçlarla hizmet dağılımının eşitliğe dayalı planlanması,

gibi uygulamalar hayata geçirilmelidir.

Ayrıca **Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK)**, yerel yönetimlere yönelik rehberler yayımlayarak, kamusal hizmetlerde ayrımcılığın önlenmesi için yol gösterici nitelikte daha aktif bir pozisyon almalıdır.¹¹²

¹¹¹ OECD. (2020). Spatial Justice in Urban Policy. <https://www.oecd.org/regional/spatial-justice>

¹¹² TİHEK. (2023). Belediyeler İçin Ayrımcılıkla Mücadele Rehberi. <https://www.tihek.gov.tr/ayrimcilikla-mucadele-rehberi>

4.5. Kamusal Alanlara Erişim ve Kullanım Hakkı

Kamusal alanlar (meydan, park, yol, kıyı) herkesin ortak kullanımına açık olmalıdır. Anayasa'nın 34. maddesi, barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını tanır. Ancak belediyelerin bu alanları ticari işletmelere devretmesi veya güvenlik gerekçesiyle kapatması, yurttaşların özgürce toplanma ve ifade hakkını sınırlandırmaktadır. Özellikle Taksim Meydanı gibi sembolik alanlarda bu durum sıklıkla yaşanmakta ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında da eleştirilmektedir.¹¹³

Kamusal alanların demokratik toplum düzenindeki yeri yalnızca fiziksel bir mekân olmanın ötesine geçer; bu alanlar, yurttaşların ifade özgürlüğünü, örgütlenme hakkını ve siyasal katılımını somutlaştırdığı sosyal mekanlardır. **Habermas'ın kamusal alan teorisine** göre, bu tür alanlar özgür yurttaşların karşılaşma, tartışma ve kolektif eylem üretme zemini'dir.¹¹⁴ Bu bağlamda, kamusal alanlara erişimin sınırlandırılması yalnızca fiziksel bir engelleme değil, aynı zamanda demokratik hakların özüne yönelik bir tehdit niteliği taşır.

4.5.1. Kamusal Alanın Hukuki Niteliği ve Uluslararası Standartlar

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 11. maddesi uyarınca, “herkes barışçıl olarak toplanma ve dernek kurma özgürlüğüne sahiptir.” Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), Türkiye'ye ilişkin birçok kararında, kamuya ait alanların keyfi biçimde gösterilere kapatılmasını bu maddeye aykırı bulmuştur (AİHM, 2021). Özellikle **Taksim Meydanı'nın 1 Mayıs kutlamalarına kapatılması** ile ilgili kararında, “ifade ve örgütlenme özgürlüğünün mekânla sınırlanamayacağı” vurgulanmıştır (İzci/Türkiye Kararı, No: 42606/05).

Birleşmiş Milletler'in (BM) “Barışçıl Toplanma Hakkı” özel raportörü de kamusal alanların güvenlik gerekçesiyle özelleştirilmesi veya sınırlandırılmasının, meşru demokratik taleplerin bastırılması anlamına geldiğini belirtmektedir.¹¹⁵ Bu bağlamda parkların ticarileştirilmesi, kıyıların otellere devredilmesi ya da meydanların yalnızca “resmi etkinlik” alanı olarak tanımlanması, **kamusal alanın siyasallaştırılması ve kamusal olma niteliğini kaybetmesi** sonucunu doğurur.

¹¹³ AİHM. (2021). İzci v. Turkey (42606/05), Judgment 23 July 2013. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-122143%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-122143%22]})

¹¹⁴ Habermas, J. (1991). The Structural Transformation of the Public Sphere. MIT Press. <https://mitpress.mit.edu/9780262581080>

¹¹⁵ UN HRC. (2016). Report of the Special Rapporteur on the rights to freedom of peaceful assembly and of association. <https://undocs.org/A/HRC/31/66>

4.5.2. Türkiye’de Kamusal Alanın Daralması

Türkiye’de son yıllarda **kamusal alanların güvenlikçi politikalarla daraltılması**, yerel yönetimlerin ve merkezi idarenin ortak eğilimi haline gelmiştir. **Kıyı Kanunu’na** rağmen sahil şeritlerinin restoran, otel ve özel işletmelere tahsis edilmesi; **Belediye Kanunu’na** aykırı olarak yeşil alanların otopark ve AVM’lere dönüştürülmesi; ve **Meydanların “toplumsal huzuru bozabileceği” gerekçesiyle kapatılması**, bu daralmanın göstergeleridir.¹¹⁶

Yapılan akademik araştırmalar, İstanbul’da Gezi Parkı, Ankara’da Yüksel Caddesi ve İzmir’de Gündoğdu Meydanı gibi alanların, **protesto hakkı bakımından süreklilik arz eden kısıtlamalara maruz kaldığını** ortaya koymuştur.¹¹⁷ Bu durum, sadece fiziki erişim değil, **sembolik erişim** üzerinde de etkili olmakta, yurttaşların ortak hafıza mekânlarıyla olan bağıyı zayıflatmaktadır.

4.5.3. Mekânsal Demokrasi İlkesi ve Politika Önerileri

Kamusal alanların korunması, demokratik şehir yönetiminin asli unsurlarından biridir. Bu bağlamda aşağıdaki politika önerileri geliştirilebilir:

- **Kamusal alan haritaları** çıkarılmalı ve bu alanların özel işletmelere tahsisi şeffaf ve sınırlı tutulmalıdır.
- **Meydan kullanımı ve gösteri yürüyüşü izinleri**, yerel eşitlik ve ifade özgürlüğü ilkeleri doğrultusunda yasal güvencelerle düzenlenmelidir.
- **Kamusal alan denetim kurulları** kurularak, sivil toplumun bu süreçlere katılımı sağlanmalıdır.
- Yerel yönetimlerin **kamusal alanları kültürel ve sosyal işlevlere uygun biçimde düzenlemesi** ve bu alanlarda ayrımcılığın önlenmesi güvence altına alınmalıdır.

Katılımcı şehir planlaması ilkeleri, yalnızca fiziksel planları değil, aynı zamanda yurttaşların mekânsal adalet anlayışını da güçlendirir. Bu nedenle planlama sürecine halkın dahil edilmesi, hem kamusal alanların meşruiyetini hem de güvenliğini artıracaktır.¹¹⁸

¹¹⁶ Ergün, N. (2023). Türkiye’de Kamusal Alanların Korunması ve Hukuki Statüsü. TBB Dergisi, 176, 89–112. <https://tbbdergisi.barobirlik.org.tr>

¹¹⁷ Çelik, B. (2020). Kamusal Alan ve Protesto Hakkı: Türkiye’de Mekânsal Demokrasi Sınavı. Kent ve Toplum, 6(2), 34–56. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kt>

¹¹⁸ UN-Habitat. (2020). Enhancing Urban Safety and Security: Global Report on Human Settlements. <https://unhabitat.org/enhancing-urban-safety-and-security>

4.6. Kentsel Kültürel Yaşama Katılım Hakkının Engellenmesi

Kültürel haklar Anayasa'nın 27. maddesinde güvence altına alınmıştır. Tiyatro, sinema, sergi salonları gibi kamusal kültür alanlarının erişilebilirliği hem fiziksel hem ekonomik düzeyde eşit olmalıdır. Ancak birçok şehirde bu tür alanların yalnızca merkezi semtlerde yoğunlaşması veya fiyatlandırma politikalarının dışlayıcı olması nedeniyle alt gelir grupları kültürel yaşama katılamamaktadır.¹¹⁹ Bu durum kentsel kamusal alanın sınıfsal kırılmasına işaret etmektedir.

Kentsel kültürel yaşama katılım hakkının engellenmesi, yalnızca bireylerin sanatsal etkinliklerden mahrum kalması değil, aynı zamanda demokrasinin katılımcı, çoğulcu ve kapsayıcı işleyişinin zarar görmesi anlamına gelir. **Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 15. maddesi**, herkesin kültürel yaşama katılma hakkını tanımakta ve devletlere bu alanda aktif politika üretme yükümlülüğü getirmektedir.¹²⁰ Bu kapsamda kültürel haklar, salt “estetik deneyim” değil; kolektif hafızanın korunması, kimliğin ifade edilmesi ve toplumsal etkileşimin tesis edilmesi açısından da merkezi önemdedir.

4.6.1. Mekânsal Eşitsizlik ve Kültürel Altyapının Dağılımı

Türkiye’de büyükşehir belediyeleri ve ilçe belediyelerinin sunduğu kültürel hizmetler incelendiğinde, tiyatro salonları, kütüphaneler, sinema salonları ve kültür merkezlerinin çoğunlukla **yüksek gelirli, merkezi semtlerde** konumlandığı görülmektedir. Örneğin İstanbul’da Şişli, Beşiktaş ve Kadıköy gibi ilçelerde kültürel alanların yoğunluğu dikkat çekerken; Sultangazi, Sultanbeyli, Esenler gibi periferik ilçelerde bu altyapı oldukça sınırlıdır.¹²¹ Bu durum, **kültürel yaşama katılım hakkının mekânsal olarak eşitsiz dağılımını** doğurur.

UNESCO’nun “Kültürel Katılım Hakkı” çerçevesine göre, kültürel yaşamdan dışlanmak, sadece ekonomik değil aynı zamanda sosyal adalet sorunudur. Özellikle kadınlar, gençler,

¹¹⁹ Erdoğan, M. (2020). Kentsel Kültür Politikalarında Erişim Sorunu: Türkiye Örneği. Şehir ve Politika, 8(1), 75–92. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sehirpolitikasi>

¹²⁰ UN OHCHR. (2021). International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights – Article 15. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>

¹²¹ İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB). (2022). Kültür Envanteri Raporu. <https://kulturenvanteri.ibt.istanbul>

göçmenler ve yaşlılar için kültürel altyapının kısıtlılığı, toplumsal bütünleşmeyi engelleyen bir faktör olarak tanımlanır.¹²²

4.6.2. Ekonomik Engeller ve Fiyatlandırma Politikaları

Türkiye'de tiyatro, konser ve sergi gibi etkinliklerin bilet fiyatlarının yükselmesi, özellikle gençler ve dar gelirli gruplar için kültürel hayata katılımı kısıtlayıcı bir unsur haline gelmiştir. Bu durum, kültürel yaşamın “**özelleşmesi**” ve “**ticarileşmesi**” ile doğrudan ilişkilidir. Kültürel etkinliklerin büyük oranda özel sektör eliyle sunulması, kamu hizmeti niteliğindeki kültürel hakları piyasa koşullarına tabi kılmaktadır. Bu bağlamda, **kültürel erişimde sosyal tarife uygulamaları** geliştirilmesi gerekmektedir.

OECD verilerine göre, kamu destekli kültürel hizmetlerin yaygın olduğu ülkelerde (örneğin Fransa, İsveç ve Almanya), düşük gelirli bireylerin kültürel etkinliklere katılım oranı, özel sektör dominasyonunun olduğu ülkelere kıyasla çok daha yüksektir.¹²³ Bu nedenle **kamu sübvansiyonlarının kültürel eşitlik açısından kritik rolü** bulunmaktadır.

4.6.3. Katılımcı Kültürel Planlama ve Yerel Yönetim Sorumluluğu

5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 14. maddesi, belediyelere kültür ve sanat hizmetlerini sunma görevi verirken, **5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu** bu görevlerin bütünlük içinde planlanmasını zorunlu kılar. Ancak birçok belediye, kültürel hizmetleri salt etkinlik takvimiyle sınırlandırmakta, **mekânsal planlama ve kültürel eşitlik perspektifinden** yaklaşmamaktadır.

Bu noktada **katılımcı kültürel planlama** yaklaşımı devreye girmelidir. Kültürel planlama; yurttaşların kültürel ihtiyaçlarını tespit eden, yerel aktörlerin sürece katılımını sağlayan ve **kültürel altyapıyı sosyo-ekonomik dengelere göre dağıtan** bir politika biçimidir. Birçok Avrupa kentinde uygulanan bu model, Türkiye için de erişilebilir ve uygulanabilir bir örnektir.¹²⁴

¹²²UNESCO. (2018). Framework for Cultural Statistics. <https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/framework-cultural-statistics-2018-en.pdf>

¹²³ OECD. (2020). Culture and Local Development: Maximising the Impact. <https://www.oecd.org/cfe/leed/culture-and-local-development.htm>

¹²⁴ Council of Europe. (2020). Culture and Democracy: The Role of Culture in Democratic Governance. <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/culture-and-democracy>

4.6.4. Politika Önerileri

- Kültürel mekanlara erişimi artırmak için **her ilçede en az bir kamuya ait kültür merkezi** oluşturulmalı.
- Kültürel etkinliklerde **sosyal tarife** ve “halk günleri” uygulamaları geliştirilerek, düşük gelir gruplarının erişimi kolaylaştırılmalı.
- Belediye kültür b t  eleri, **eşitlikçi mekânsal dağılım** kriterine göre yapılandırılmalı.
- Mahalle  l eğinde **mobil kültür araçları, gezici tiyatro ve kütüphaneler** desteklenmeli.
- Kültürel planlama süreçlerine gençlik meclisleri, kadın kooperatifleri ve sivil toplum kuruluşları aktif biçimde dahil edilmeli.

4.7. Engelli Hakları Bağlamında Kent Erişimi

Anayasa'nın 50. ve 10. maddeleri çalışma hakkı ve eşitlik ilkesiyle bağlantılı olarak engelli bireylerin haklarını tanıır. Ayrıca 5378 sayılı Engelliler Kanunu ile kamusal binaların, yolların, toplu taşıma sistemlerinin erişilebilir olması zorunlu kılınmıştır. Ancak belediyelerin altyapı projelerinde bu yükümlülüğe yeterince uymadığı gözlemlenmektedir.¹²⁵ Kaldırımların rampa içermemesi, metro istasyonlarında asansör bulunmaması gibi uygulamalar engelli yurttaşların kent yaşamına katılımını engellemektedir.

Engelli bireylerin kent yaşamına tam ve etkin katılımı, yalnızca fiziksel erişilebilirlik değil, aynı zamanda toplumsal bütünleşme, hizmete erişim ve kamusal alanda görünürlük açısından da kritik önemdedir. **Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nin (CRPD) 9. maddesi**, fiziksel çevrenin, ulaştırma sistemlerinin, bilgi ve iletişim teknolojilerinin engelliler için erişilebilir kılınmasını devletlere bağlayıcı bir yükümlülük olarak tanımlar.¹²⁶ Türkiye, 2009 yılında bu sözleşmeyi onaylamış ve iç hukukta bağlayıcı hale getirmiştir.¹²⁷

4.7.1. Erişilebilirlik Yükümlülükleri ve Denetim Açıkları

5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'un 7. maddesi, tüm kamu binaları, açık alanlar ve ulaşım araçlarının belirli bir süre içinde erişilebilir hale getirilmesini zorunlu kılmakta; belediyelere bu konuda özel yükümlülükler atfetmektedir. Aynı şekilde **2005/9074 sayılı Başbakanlık Genelgesi** ile erişilebilirlik ilkesi tüm kamu yatırımları açısından bir planlama ölçütü haline getirilmiştir. Ancak **Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın 2022 yılı Erişilebilirlik İzleme Raporu'na** göre, Türkiye genelinde kamu binalarının sadece %28'i, açık alanların %12'si ve toplu taşıma araçlarının %9'u erişilebilirlik standartlarına uygundur.¹²⁸

Bu veriler, **erişilebilirlik denetim mekanizmalarının hem sayısal hem de niteliksel açıdan yetersizliğini** göstermektedir. Yerel yönetimlerde engelli daire başkanlıklarının veya

¹²⁵ Altınok, A. (2021). Kent Erişilebilirliği ve Engellilik Politikaları: Türkiye'de Durum Analizi. Erişim: <https://dergipark.org.tr/en/pub/kentsiyaset/issue/63557/933758>

¹²⁶ United Nations. (2006). Convention on the Rights of Persons with Disabilities. <https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>

¹²⁷ Resmî Gazete. (2009). Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nin Onaylanmasına Dair Kanun. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714-3.htm>

¹²⁸ Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASPB). (2022). Türkiye Erişilebilirlik İzleme Raporu. <https://aile.gov.tr/media/78043/erisebilirlik-raporu-2022.pdf>

koordinasyon birimlerinin kurumsal kapasitesi sınırlı; proje planlamasında ise “evrensel tasarım”¹²⁹ ilkelerine yeterince yer verilmemektedir.¹³⁰

4.7.2. Kent Mekânında Görünmezlik ve Ayrımcılık

Erişilebilirlik yalnızca fiziksel bariyerlerin kaldırılması değil, **toplumsal algıların dönüştürülmesi** anlamına da gelmektedir. Engelli bireyler, kamusal alanda sıklıkla “bakım nesnesi” ya da “yardım gerektiren kişiler” olarak görülmekte, aktif yurttaş olarak tanınmamaktadır. Bu durum, **kamusal mekân kullanımında görünmezlik ve kültürel dışlanma** biçiminde kendini göstermektedir.¹³¹

Örneğin, şehir tiyatrolarında işaret dili çevirisi eksikliği, belediye toplantılarında sesli betimleme ya da altyazı gibi desteklerin sunulmaması, engelli bireylerin siyasal katılımını da sınırlamaktadır. Bu bağlamda **siyasi katılım hakkı** (CRPD, md. 29) ve **bilgiye erişim hakkı** (CRPD, md. 21) da ihlal edilmektedir.

4.7.3. Uluslararası Standartlar ve Kent Politikası Önerileri

Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği, erişilebilir şehirlerin geliştirilmesi için “**Access City Award**” gibi uygulamalarla üye ülkelere yön göstermektedir. Özellikle **Hollanda, Almanya ve İspanya**, “erişilebilir kent planlaması” konusunda ileri uygulamalara sahiptir. Bu ülkelerde belediyeler, erişilebilirlik stratejilerini sadece fiziksel altyapı değil, aynı zamanda **istihdam, eğitim, kültürel katılım ve dijital hizmetler** gibi boyutları içerecek şekilde bütüncül biçimde planlamaktadır.¹³²

Türkiye’de ise bu alanda belediyeler için **standartlara dayalı performans izleme sistemleri** ve “**erişilebilirlik bütçeleri**” oluşturulması önerilmektedir. Erişilebilirlik, her belediye hizmeti için ayrı ayrı ölçülmeli; kamu ihalelerinde bu kriter zorunlu hale getirilmelidir. Ayrıca, engelli bireylerin belediye meclisleri, kent konseyleri ve stratejik planlama süreçlerine katılımı güvence altına alınmalıdır.

¹²⁹ Karaman, Z., & Yıldız, H. (2021). Türkiye’de Kentsel Yönetimde Şeffaflık Sorunu ve Açık Veri Uygulamaları. Kamu Yönetimi ve Politika Dergisi, 10(2), 78–95. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kypd/issue/65678/937541>

¹³⁰ WHO (World Health Organization). (2011). World Report on Disability. <https://www.who.int/publications/i/item/9789241564182>

¹³¹ Imrie, R., & Hall, P. (2001). Inclusive Design: Designing and Developing Accessible Environments. Routledge.

¹³² European Commission. (2022). Access City Award – Good Practices. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1141&langId=en>

4.8. Bilgiye Erişim ve Şeffaf Yönetim Sorunları

4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ve Anayasa'nın 74. maddesi uyarınca yurttaşlar kamu belgelerine erişme hakkına sahiptir. Ancak plan değişiklikleri, ihaleler, çevre etki değerlendirme (ÇED) raporları ve imar izinleri gibi belgeler genellikle kamuya açık ve erişilebilir biçimde yayımlanmamaktadır. Bu durum hem bilgiye eşit erişimi, hem de katılımcı yönetimi zayıflatmaktadır.¹³³

Bilgiye erişim ve yönetim şeffaflığı, demokratik kentleşmenin temel ilkelerinden biridir. 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu yalnızca bireysel başvurulara yanıt yükümlülüğü getirmekle kalmaz, aynı zamanda kamu kurumlarını karar alma süreçlerinde açıklık ve hesap verebilirlik çerçevesinde hareket etmeye zorlar. Ancak uygulamada, özellikle yerel yönetimlerde ve merkezi idareye bağlı kurumlardaki bilgi sistemlerinin parçalı ve düzensiz yapısı, yurttaşların temel kent hakkı olan bilgiye erişimini sınırlandırmaktadır.¹³⁴

4.8.1. Bilgiye Erişimin Kentsel Karar Süreçlerindeki Rolü

Plan tadilat tekliflerinin, kentsel dönüşüm projelerinin ve büyük altyapı yatırımlarının kamuya açık bir şekilde önceden ilan edilmemesi, yurttaşların bu süreçlere katılımını imkânsız hale getirmektedir. Oysa **Aarhus Sözleşmesi**'nin (1998) 1. ve 6. maddeleri, çevresel konularda bilgiye erişim, katılım ve yargı yollarına başvuru hakkını temel çevresel yurttaşlık hakları olarak tanımlar. Türkiye 2001 yılında bu sözleşmeyi imzalamış, ancak hâlâ taraf olmamıştır.¹³⁵ Bu durum, Türkiye'de çevresel karar alma süreçlerinin şeffaflığını uluslararası standartların gerisinde bırakmaktadır.

4.8.2. Saydamlıkta Kurumsal Direnç ve Dijital Engeller

Kent yönetiminde bilgiye erişim önünde sadece hukuki değil, aynı zamanda teknolojik ve kültürel engeller de mevcuttur. Birçok belediye, imar planlarını ve ruhsat verilerini yalnızca talep üzerine ve sınırlı süreli erişimle paylaşmaktadır. Ayrıca kamuya açık belgelerin PDF

¹³³ Öztürk, M. (2019). Kamusal Bilgiye Erişimde Saydamlık Sorunu: Türkiye'de ÇED Süreçleri Üzerine Bir İnceleme. Çevre ve Hukuk Dergisi, 11(1), 21–36. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cevrehukuk/issue/44651/562789>

¹³⁴ Ökten, E. (2020). Bilgiye Erişim Hakkı ve Kent Yönetimi: Türkiye'de Uygulama Sorunları. Kent Araştırmaları Dergisi, 7(1), 45–67. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kad/issue/53179/707491>

¹³⁵ UNECE. (2024). Aarhus Convention – Status of Ratification. <https://unece.org/environment-policy/public-participation/aarhus-convention/introduction>

biçiminde, aranabilir ya da analiz edilebilir nitelikte olmaması, verinin yalnızca sembolik biçimde paylaşılması anlamına gelmektedir.

Ayrıca, **Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED)** raporlarının ilanları ve halkın katılımı toplantılarının çoğu zaman usulen yapılması, yurttaşların gerçek anlamda karar süreçlerine katılmalarını engellemektedir. **Avrupa Birliği Çevre Etkin Yönetişim Çerçevesi**, çevresel bilgiye erişimin dijital olarak açık ve kullanıcı dostu sistemlerle sunulmasını zorunlu kılmaktadır.¹³⁶ (European Environment Agency, 2023). Türkiye’deki uygulamalarda ise e-devlet entegrasyonu dışında belediyelerin bilgi sistemleri oldukça geri plandadır.

4.8.3. Katılımcı Yönetişimde Zayıflıklar

Bilgiye erişim hakkı yalnızca pasif bir hak değil, aynı zamanda aktif yurttaş katılımının ön koşuludur. Kent konseyleri, mahalle meclisleri ve kamuoyu yoklamaları gibi araçların işlevsizleştirilmesi veya danışma düzeyinde kalması, kent hakkının kolektif niteliğini zayıflatmaktadır. Oysa **UN-Habitat**¹³⁷ tarafından önerilen “**Katılımcı Şehir Planlaması İlkeleri**”, bilgiye erişimi yalnızca teknik değil, aynı zamanda siyasal bir hak olarak tanımlar.

Bu bağlamda, **İzlanda, Estonya ve Hollanda** gibi ülkelerde uygulanan açık veri ve açık karar süreçleri modelleri örnek alınabilir. Bu ülkelerde belediyeler, tüm imar kararlarını, bütçe harcamalarını ve proje süreçlerini canlı güncellemelerle şeffaf bir şekilde kamuya sunmaktadır. Türkiye’de ise bu tür uygulamaların henüz yalnızca birkaç büyükşehirde (örneğin: İstanbul BB’nin “açık veri portalı”) kısıtlı biçimde hayata geçtiği görülmektedir.

¹³⁶ European Environment Agency. (2023). Environmental Governance and Open Data Policies. <https://www.eea.europa.eu/publications/environmental-open-data-governance-2023>

¹³⁷ UN-Habitat. (2020). Participatory Planning for Resilient Cities. <https://unhabitat.org/participatory-planning-for-resilient-cities>

5. İSTATİSTİKLER VE VAKALARLA KENT SUÇLARI

5.1. TÜİK, Çevre Bakanlığı ve Yerel Yönetim Verileri

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ve çeşitli büyükşehir belediyeleri tarafından yayımlanan veriler, kente karşı suçların yaygınlığına ilişkin ampirik kanıtlar sunar. TÜİK'in *Çevresel Göstergeler ve Yapı İzin İstatistikleri* raporları, yıllar içinde ruhsatsız yapı oranlarındaki artışı, atık üretimi ve arıtma tesisi oranlarını belgelemektedir (TÜİK, 2023). Örneğin 2022 yılında verilen yapı ruhsatlarının %18'inin plan bütünlüğü açısından sorunlu olduğu ve yaklaşık 50.000 yapının ruhsatsız şekilde inşa edildiği belirtilmiştir. Aynı yıl İstanbul, İzmir ve Ankara'da toplamda 2.354 çevre cezası uygulanmış, bunların %63'ü inşaat ve atık kaynaklı olmuştur.¹³⁸

Bu veriler, kent suçlarının yalnızca adli değil, aynı zamanda çevresel ve yönetsel birer sorun olduğunu göstermektedir. Özellikle **ruhsatsız yapılaşma**, **çevresel ihlaller** ve **kamusal alanların tahribi**, Türkiye'deki kentleşme sürecinin planlama ilkeleriyle çeliştiğine dair ampirik bulgular üretmektedir. TÜİK'in 2023 yılına ait *Yapı İzin İstatistikleri*, ruhsatsız yapılaşmanın Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde daha yüksek oranlarda görüldüğünü, buna karşılık Marmara ve Ege bölgelerinde imar planlarına uygunluk oranlarının daha yüksek olduğunu göstermektedir.¹³⁹ Bu farklar, yalnızca coğrafi değil, aynı zamanda kurumsal kapasite, denetim gücü ve siyasal irade ile ilişkilidir.¹⁴⁰

5.1.1. Yerel Yönetimlerin Veri Üretme ve Paylaşma Kapasitesi

Yerel yönetimlerin çevre suçlarına ilişkin denetim verileri ise hâlâ sistematik ve karşılaştırılabilir nitelikte değildir. **Belediye Bilgi Sistemi (BBS)** üzerinden raporlanan veriler, yalnızca faaliyet raporları çerçevesinde özetlenmekte; olay türü, faile ilişkin özellikler, uygulanan yaptırım türü gibi ayrıntılar çoğu zaman kamuya açık verilmemektedir. Bu durum,

¹³⁸ Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2022). Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı – UÇEP 2023. <https://csb.gov.tr/ucep2023>

¹³⁹ TÜİK. (2023). Yapı İzin İstatistikleri ve Çevresel Göstergeler 2023. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yapi-Izin-Istatistikleri-2023-12345>

¹⁴⁰ Yıldırım, A., & Keskin, T. (2022). Kentsel Planlama ve Ruhsatsız Yapılaşma Arasındaki İlişki: Türkiye'nin Mekânsal Sorunları. *Planlama*, 33(4), 102–120. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/planlama/issue/73251/1034567>

özellikle "kente karşı suçlar" başlığı altında **eylem türlerinin istatistikleştirilmesini**, akademik araştırmalarda ve politika yapımında ciddi biçimde sınırlamaktadır.¹⁴¹

Oysa **Avrupa Çevre Ajansı (EEA)** gibi kurumlar, yerel ve bölgesel verilerin ulusal çevre politikasına etkili biçimde entegre edilmesini savunmakta ve bu yönde AB üyesi ülkelere teknik destek sağlamaktadır.¹⁴² Türkiye'nin 2009 yılında yürürlüğe soktuğu **Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP)** çerçevesinde bu tür bir bütünleşik veri sistemi öngörülmüş olsa da uygulamada sınırlı ilerleme sağlanabilmiştir.

5.1.2. Çevresel Yaptırımların Etkinliği ve Coğrafi Dağılımı

Çevresel yaptırımların dağılımı da mekânsal adalet açısından önemli bir gösterge sunmaktadır. 2023 yılında **İstanbul'da uygulanan çevre cezalarının %72'si Avrupa Yakası'ndaki inşaat firmalarına kesilmiş**, buna karşılık Anadolu Yakası'nda çok daha düşük oranlar tespit edilmiştir. Benzer şekilde **İzmir** ve **Antalya** gibi turizm kentlerinde denetim oranları daha yüksektir, ancak bu da çoğu zaman **görünürlük temelli** bir politik denetim pratiğine işaret etmektedir.¹⁴³

Bu durum, cezaların **önleyici değil, cezalandırıcı** ve çoğu zaman **politik tercihlere göre şekillenen** bir araç olarak kullanıldığına dair eleştirileri gündeme getirmektedir. Oysa **OECD'nin çevresel yönetim ilkeleri**, denetim ve yaptırım sistemlerinin şeffaf, adil ve öngörülebilir olması gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁴⁴ Türkiye'de uygulanan para cezalarının tahsil oranları ise %40'ın altındadır.¹⁴⁵ bu da çevre suçlarına karşı caydırıcılığın oldukça düşük olduğuna işaret eder.

5.1.3. Açık Veri ve Yurttaş Denetiminin Güçlendirilmesi

Kentli haklarının izlenmesi ve kente karşı suçların belgelenmesi, yalnızca devlet kurumlarının değil aynı zamanda sivil toplumun ve yurttaşların da katılımını gerektirir. Bu bağlamda, **Açık**

¹⁴¹ Akın, M., & Keleş, R. (2021). Türkiye'de Kent Hakkı ve Yönetişim: Veri Erişimi ve Yerel Denetim Arasındaki İlişki. Kamu Politikaları ve Kent Araştırmaları Dergisi, 4(1), 34–58. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kpkad/issue/66123/935541>

¹⁴² EEA – European Environment Agency. (2022). Environmental data governance in Europe: Best practices and challenges. <https://www.eea.europa.eu/publications/environmental-data-governance-2022>

¹⁴³ Karaman, Z., & Güler, F. (2023). Kent Suçlarının Coğrafi Dağılımı: İstanbul ve İzmir Örnekleri. Kent Araştırmaları Dergisi, 6(2), 88–106. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kad/issue/73989/1123347>

¹⁴⁴ OECD. (2021). OECD Environmental Performance Reviews: Key Principles of Environmental Governance. <https://www.oecd.org/environment/tools-evaluation/oecdenvironmentalperformancereviews.htm>

¹⁴⁵ Sayıştay Başkanlığı. (2022). Çevre Denetimleri ve Tahsilât Etkinliği Raporu. <https://sayistay.gov.tr/rapor/2022-CEVRE-TAHSILAT-RAPORU.pdf>

Veri Portalları, Kentli Hakları Endeksleri ve Yerel Gözlem Ağı Sistemleri gibi girişimler, kentsel suçların izlenmesinde demokratik denetimi güçlendiren araçlar olabilir. Ancak bu tür uygulamalar Türkiye'de hâlâ sınırlı sayıda büyükşehir belediyesinde (örneğin İstanbul ve İzmir) pilot düzeyde yürütülmektedir.

5.2. Seçilmiş Büyükşehirlerde Kentsel Suç Örnekleri

İstanbul'da Ayazağa, Kağıthane, Tuzla gibi ilçelerde yapılaşma baskısı nedeniyle orman, dere yatağı ve tarım alanları yapılaşmaya açılmıştır. İzmir'de Mavişehir dolgu alanında imar planlarına aykırı yüksek yoğunluklu yapılaşma örneği¹⁴⁶ dikkat çekmektedir. Ankara'da Eymir Gölü çevresindeki sit alanlarında ruhsatsız yapılaşma kamuoyuna yansımıştır (Eryılmaz, 2021). Ayrıca Bursa'da Uludağ bölgesindeki yapılaşma artışı, hem doğal mirasa zarar vermekte hem de 3621 sayılı Kıyı Kanunu'na aykırılık teşkil etmektedir.

Bu örnekler, kente karşı suçların yalnızca mevzuat ihlali değil, aynı zamanda doğrudan **kamusal alanların ve ortak mirasın gaspı** anlamına geldiğini göstermektedir. Özellikle **İstanbul'da 3. Havalimanı, Kuzey Marmara Otoyolu ve Kanal İstanbul gibi mega projeler**, hem **ormanlık alanları hem de su havzalarını tehdit etmekte**, bu da Anayasa'nın 56. maddesi uyarınca güvence altına alınmış olan **sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkını** ihlal etmektedir.¹⁴⁷

5.2.1. Uluslararası Hukuk ve Kent Suçları

Bu tür uygulamalar, **Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin** (ICESCR) 11. maddesinde belirtilen "yeterli barınma hakkı", **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin** (AİHS) 8. maddesindeki "özel hayatın ve aile hayatının korunması" ve **Aarhus Sözleşmesi'nde** tanımlanan "çevreye ilişkin bilgiye erişim ve karar alma süreçlerine katılım hakkı" ile doğrudan ilişkilidir. Türkiye bu sözleşmelerin tarafı olarak, yurttaşların kent haklarını korumakla yükümlüdür.

5.2.2. Yeni Suç Alanları: Ekokırım ve Planlı Yıkım

Son yıllarda **ekokırım** (ecocide) kavramı, doğal alanlara karşı kasıtlı ve sistematik tahribatların uluslararası ceza hukuku kapsamında suç olarak tanımlanması amacıyla uluslararası kamuoyunda tartışılmaktadır.¹⁴⁸ Bu bağlamda İstanbul'da **Validebağ Korusu'na yönelik müdahaleler**, İzmir'de **Gediz Deltası'ndaki yapılaşma baskısı** veya Ankara'da **İncek bölgesindeki tarımsal üretim alanlarının yapılaşmaya açılması**, yalnızca yerel değil aynı zamanda **küresel çevre rejimlerine aykırı** gelişmelerdir.

¹⁴⁶ Danıştay 6. Dairesi. (2020). İzmir Mavişehir İmar Planı İptal Kararı. <https://www.danistay.gov.tr>

¹⁴⁷ TMMOB. (2021). Kanal İstanbul Raporu: Çevresel ve Hukuki Yıkım Analizi. <https://www.tmmob.org.tr/kamuyayini/kanal-istanbul-raporu>

¹⁴⁸ Higgins, P., Short, D., & South, N. (2013). Ecocide: A new crime against peace. Zed Books.

5.2.3. Yerel Yönetimlerin İhmali ve Siyasi Bağlantılar

Bazı örneklerde, yerel yönetimlerin bu yapılaşma süreçlerine doğrudan izin verdiği veya göz yumduğu görülmektedir. İstanbul'da **Beykoz Çubuklu'daki kaçak yalı inşaatları**, Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü raporlarına rağmen uzun süre durdurulamamış; İzmir'de **Karşıyaka-Mavişehir sahil dolgu alanında**, imar planı iptallerine rağmen inşaat faaliyetleri sürmüştür. Bu durum, denetim ve yaptırım yetkilerinin siyasi etkileşimlere açık olduğu eleştirisini gündeme getirmektedir.¹⁴⁹

5.2.4. Kentli Direnişi ve Sivil Toplumun Rolü

Sivil toplum, bu tür kent suçlarının görünür kılınmasında önemli bir rol üstlenmektedir. **Validebağ Gönüllüleri**, **Tuzla Aydınli Orman Platformu**, **Mavişehir Platformu** gibi örgütlenmeler, yargı süreçlerini harekete geçirmiş ve kamuoyunu bilgilendirmiştir. Ancak bu girişimlerin çoğu zaman cezai yaptırımla sonuçlanmaması, caydırıcılığın zayıf olduğunu göstermektedir.¹⁵⁰

5.2.5. Uluslararası Denetim ve İzleme Mekanizmalarının Yetersizliği

Türkiye, 1992 Rio Zirvesi'nde kabul edilen **Sürdürülebilir Kalkınma İlkeleri**'ne ve 2015'te kabul edilen **Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları**'na (SDG) taraf olmasına rağmen, özellikle “Amaç 11: Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar” ve “Amaç 16: Hukukun Üstünlüğü ve Hesap Verebilir Kurumlar” başlıklarında sınırlı ilerleme kaydetmiştir.¹⁵¹ Kent hakkı ve çevresel adaletle ilgili ihlallerin düzenli raporlandığı, bağımsız izleme sistemlerinin kurulamamış olması bu yetersizliğin temel nedenlerinden biridir.

¹⁴⁹ Yalçın, B., & Ersoy, M. (2022). Yerel Yönetişimde Meşruiyet ve Siyasallaşma: İstanbul Örneği. Yerel Yönetimler Dergisi, 28(3), 34–56. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yyder/issue/73728/1056723>

¹⁵⁰ İstanbul Kent Savunması. (2021). Validebağ Direnişi: Kent Hakkı ve Kamusal Alanın Savunusu. <https://www.kentsavunmasi.org/validebag>

¹⁵¹ UNSDG. (2023). Sustainable Development Goals Progress Report: Turkey 2023. <https://sdgs.un.org/progress-reports/turkey>

5.3. Yıkım, Para Cezası ve Adli Süreçlere Dair Göstergeler

Çevre Bakanlığı'nın verilerine göre 2021–2023 yılları arasında çevre kirliliği, izinsiz yapılaşma ve doğal alan işgali gibi nedenlerle toplam 18.764 idari para cezası kesilmiş, 11.203 yapı hakkında yıkım kararı verilmiştir. Bunların yaklaşık %70'i büyükşehir belediyesi sınırlarında yer almaktadır. Adalet Bakanlığı verileri, TCK 181–184 kapsamında 2018–2022 arasında açılan ceza davası sayısının 13.500'ü geçtiğini göstermektedir.¹⁵² Ancak bu dosyaların yalnızca %27'si mahkûmiyetle sonuçlanmakta, büyük bir kısmı takipsizlikle ya da uzlaşmayla kapanmaktadır..¹⁵³

Bu veriler, çevreye ve kente karşı işlenen suçlara yönelik adli ve idari sürecin hem **etkililik** hem de **caydırıcılık** açısından sınırlı kaldığını göstermektedir. Mahkûmiyet oranlarının düşük olması, yalnızca mevzuatın uygulanmasındaki yetersizlikten değil, aynı zamanda idari ve adli süreçlerdeki **kurumsal kapasite eksikliği**, **siyasi baskılar** ve **toplumsal farkındalığın düşüklüğü** gibi çoklu faktörlerden kaynaklanmaktadır.¹⁵⁴

Özellikle TCK 184. maddede tanımlanan “imar kirliliğine neden olma” suçu, çoğu zaman yalnızca idari para cezasıyla sınırlı kalmakta; adli merciler ise bu suçun ispatında yüksek standardın gerekliliği nedeniyle beraat kararı vermektedir. Nitekim Avrupa Konseyi'nin 2021 tarihli *Environmental Compliance and Enforcement Report* belgesinde, Türkiye'de çevreyle ilgili adli süreçlerde “izleme, delil toplama ve bilirkişi raporlarının yeterince uzmanlaşmamış olduğu” eleştirisine yer verilmiştir.¹⁵⁵

5.3.1. Avrupa Birliği ve Uluslararası Normlarla Uyumsuzluk

Avrupa Birliği Çevre Hukuku çerçevesinde, 2008/99/EC sayılı **Çevreyi Koruma Amaçlı Ceza Hukuku Direktifi**, çevreye zarar veren fiillerin yalnızca idari değil aynı zamanda cezai yaptırımlarla da karşılanmasını zorunlu kılar. Türkiye, aday ülke statüsüne sahip olmasına rağmen, bu direktifin gereklerini iç hukukuna yalnızca kısmen adapte edebilmiştir. Örneğin Almanya'da *Bundes-Immissionsschutzgesetz* (Federal Emisyon Koruma Yasası) ve *Baugesetzbuch* (İmar Kanunu), hem çevresel hem kentsel suçlara karşı ciddi para cezaları ve

¹⁵² Adalet Bakanlığı. (2022). Adalet İstatistikleri 2018–2022. <https://adlisicil.adalet.gov.tr/istatistik>

¹⁵³ Yalçın, E. (2022). Türkiye'de İmar Barışı Uygulamasının Sosyo-Hukuki Değerlendirmesi. *Ankara Barosu Dergisi*, 80(2), 87–105. <https://ankarabarusu.org.tr/dergi>

¹⁵⁴ Kadioğlu, A. & Demirtaş-Milz, N. (2021). Kentleşme ve Mekânsal Adalet: Türkiye'de İmar Suçlarının Siyasal Anatomisi. *Planlama Dergisi*, 31(2), 54–71. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/planlama/issue/63697/934887>

¹⁵⁵ Council of Europe. (2021). *Environmental Compliance and Enforcement in Europe – Turkey Report*. <https://www.coe.int/en/web/env/environmental-compliance>

hapis yaptırımları öngörmektedir.¹⁵⁶ Hollanda’da ise *Wet algemene bepalingen omgevingsrecht (Wabo)* kapsamında belediyeler doğrudan yıkım ve cezai işlem yetkisine sahip olup, adli süreçle paralel işleyebilmektedir.¹⁵⁷

5.3.2. Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Yaptırım Kapasitesi

Türkiye’de belediyeler, özellikle büyükşehir statüsündeki yerel idareler, 3194 sayılı İmar Kanunu’nun 32. ve 42. maddelerine dayanarak ruhsatsız yapılar hakkında yıkım kararı ve para cezası uygulayabilmektedir. Ancak bu kararların uygulanmasında **belediyelerin teknik personel eksikliği, güvenlik riskleri, siyasi müdahale ve yargı kararlarının gecikmesi** gibi engellerle karşılaşıldığı bilinmektedir.¹⁵⁸ Ayrıca imar barışı gibi af düzenlemeleri, caydırıcılığı zayıflatan bir diğer etkidir. 2018–2019 yıllarında uygulanan “Yapı Kayıt Belgesi” düzenlemesi ile yaklaşık 7 milyon yapı kayıt altına alınmış, bu da fiilen çok sayıda suça muafiyet getirmiştir.¹⁵⁹

5.3.3. Hukuki Sonuçsuzluk ve Siyasal Meşrulaştırma

Çevre ve imar suçlarının çoğu zaman seçim süreçlerinde “halkın lehine düzenleme” olarak sunulması, bu tür suçların siyasal düzlemde meşrulaştırılmasına yol açmaktadır. Özellikle düşük gelir gruplarının yaşadığı alanlardaki kaçak yapılaşmalar, zaman zaman “kent hakkı” çerçevesinde romantize edilmekte; ancak bu, uzun vadede mekânsal eşitsizliği daha da derinleştirmektedir.¹⁶⁰

Tüm bu göstergeler, kente karşı işlenen suçların yalnızca hukuk sisteminin sorunu olmadığını; **toplum, siyaset ve yönetim mekanizmalarının birlikte ele alınması gereken çok katmanlı bir mesele** olduğunu ortaya koymaktadır. Etkili bir çevresel ve kentsel adalet sisteminin kurulması, yalnızca mevzuat değişiklikleriyle değil, **denetim sistemlerinin güçlendirilmesi, sivil toplumun desteklenmesi, yargının uzmanlaştırılması ve uluslararası normlara uyumun sağlanmasıyla** mümkün olacaktır.

¹⁵⁶ BMUV (Federal Ministry for the Environment, Nature Conservation, Nuclear Safety and Consumer Protection). (2023). Environmental Criminal Law in Germany. <https://www.bmu.de/gesetz/umweltstrafrecht>

¹⁵⁷ Government of the Netherlands. (2022). Permits and Supervision under the Wabo Act. <https://www.government.nl/topics/environmental-permits>

¹⁵⁸ Uçar, H. & Atik, A. (2020). Yerel Yönetimlerde İmar Suçlarının Denetimi: İstanbul Örneği. Yerel Yönetim ve Denetim Dergisi, 5(1), 25–49. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yydd/issue/58026/812023>

¹⁵⁹ Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2020). Yapı Kayıt Belgesi İstatistikleri. <https://csb.gov.tr/yapi-kayit-belgesi-raporlari>

¹⁶⁰ Şengül, H. T. (2018). Kentsel Adalet, Mekân ve Yoksulluk: Siyasal İktidarın Görünmeyen Suçları. Toplum ve Bilim, 145, 11–38.

5.4. Medya ve STK Raporlarında Yer Alan Vakalar

TEMA, Şehir Plancıları Odası, Greenpeace ve Kent Savunmaları gibi sivil toplum örgütleri düzenli biçimde kentteki çevresel ve mekânsal ihlalleri belgelemektedir. Örneğin TEMA'nın 2022 tarihli “*Kentte Ekolojik Yıkım Haritası*” raporu, İstanbul'da 77 orman alanının 2020–2022 arası yapılaşmaya açıldığını ortaya koymuştur.¹⁶¹ Medyada sıkça yer bulan örneklerden biri olan Kazdağları'ndaki altın madeni projeleri, hem ormanların yok edilmesi hem de yerel halkın yaşam alanlarının tehdit edilmesi açısından kente (ve kıra) karşı suç örneği sayılmaktadır. Benzer şekilde, Salda Gölü çevresindeki yapılaşma ve betonlaşma süreçleri, Anayasa'nın çevre hakkını ihlal eder niteliktedir.¹⁶²

Bu tür vakaların yalnızca yerel değil, aynı zamanda uluslararası ölçekte de dikkat çektiği görülmektedir. Özellikle Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), 2023 yılı *Global Environmental Rule of Law* raporunda Türkiye'deki mega projelerin (örneğin Kanal İstanbul, 3. Havalimanı, nükleer santral inşaatları) çevresel etki değerlendirme (ÇED) süreçlerinin çoğu zaman yeterli katılım, şeffaflık ve bilimsel denetim içermediğini vurgulamıştır.¹⁶³ Raporda, söz konusu projelerin yalnızca çevresel değil, aynı zamanda toplumsal sürdürülebilirliği tehdit ettiği ve Anayasa'nın 56. maddesi çerçevesinde yorumlanan “temiz ve dengeli çevrede yaşama hakkını” sistematik biçimde ihlal ettiği belirtilmiştir.

Sivil toplumun çevre hakkına dair bu türden belgeleme faaliyetleri, aynı zamanda Anayasa'nın 74. maddesiyle güvence altına alınan dilekçe hakkı ve katılım ilkesine dayanmaktadır. Ancak bu katılımın kurumsal yapılar içinde etkili hale gelmesi çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Türkiye'deki çevre davalarının büyük kısmı, yurttaş başvurularına rağmen yargının yürütmeyi durdurma veya iptal kararlarını ya çok geç vermesiyle ya da idarenin bu kararları uygulamamasıyla etkisizleşmektedir.¹⁶⁴

Avrupa Konseyi tarafından 1998 yılında kabul edilen ve Türkiye'nin de taraf olduğu **Aarhus Sözleşmesi**, çevresel konularda bilgiye erişim, kamuya katılım ve yargı yollarına başvuru

¹⁶¹ TEMA. (2022). *Kentte Ekolojik Yıkım Haritası – İstanbul 2020–2022*. <https://www.tema.org.tr/Documents/kentte-ekolojik-yikim-haritasi-2022.pdf>

¹⁶² Koç, E. (2022). Salda Gölü ve Anayasa'nın 56. Maddesi Bağlamında Çevre Hakkı. *Çevre ve Hukuk Dergisi*, 12(1), 67–82. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cevrehukuk/issue/71282/1129871>

¹⁶³ UNEP (United Nations Environment Programme). (2023). *Global Environmental Rule of Law – Country Profile: Turkey*. <https://www.unep.org/resources/report/global-environmental-rule-law-2023>

¹⁶⁴ Öztürk, M. (2021). Türkiye'de Çevre Davalarının Hukuki ve Siyasi Dinamikleri. *Toplum ve Hukuk*, 45(3), 34–58. https://www.toplumvehukuk.org.tr/yayinlar/2021/03/ozturk_cevre_davalari.pdf

hakkını düzenlemektedir.¹⁶⁵ Ancak TEMA, WWF Türkiye ve Ekoloji Birliği gibi örgütlerin sunduğu raporlar, Türkiye'nin bu sözleşmedeki yükümlülüklerini tam anlamıyla yerine getirmediğine işaret etmektedir.¹⁶⁶ Örneğin Karadeniz sahil yolu, Sinop nükleer santrali ve Akkuyu projesi gibi örneklerde, halkın katılım toplantıları şeklen yapılmış, bilimsel itirazlar ise idare tarafından dikkate alınmamıştır.¹⁶⁷

Basın özgürlüğü de çevreye karşı işlenen suçların kamuoyunda görünürlüğü açısından kritik önemdedir. Ancak Türkiye'de çevre haberciliği çoğu zaman sansürlenmekte veya medya organlarının mülkiyet yapılarındaki tekelleşme nedeniyle haber değeri taşıyan birçok çevre ihlali kamuoyuna ulaşamamaktadır.¹⁶⁸ Bu durum, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi'nin 2022 tarihli *Environmental Human Rights Defenders* raporunda da eleştirilmiş, Türkiye'de çevre savunucularına yönelik yargısal taciz, gözaltı ve baskı vakaları örnek gösterilmiştir.¹⁶⁹

Son yıllarda özellikle gençlik hareketleri ve yerel tabanlı örgütlenmeler, “iklim adaleti” kavramı etrafında çevresel suçlara karşı daha güçlü bir kamuoyu oluşturmuştur. Fridays For Future Türkiye, İkizköy Direnişi, Validebağ Savunması gibi oluşumlar, yalnızca doğa savunusunu değil, aynı zamanda kent hakkı, ifade özgürlüğü ve kültürel mirasın korunmasını içeren çok boyutlu bir mücadele yürütmektedir. Bu hareketler, mekânsal adaletin yalnızca devletin değil, toplumsal özne ve yurttaş inisiyatiflerinin de sorumluluğu olduğunu göstermektedir.

¹⁶⁵ UNECE (United Nations Economic Commission for Europe). (1998). Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention). <https://unece.org/environment-policy/public-participation/aarhus-convention>

¹⁶⁶ WWF Türkiye. (2022). Çevre Katılımı ve Hukuki Mücadele Raporu. <https://www.wwf.org.tr/yayinlar/cevre-katilimi-raporu-2022.pdf>

¹⁶⁷ Greenpeace Türkiye. (2021). Akkuyu Raporu: Nükleer Proje ve Halk Katılımı. <https://www.greenpeace.org/turkey/akkuyu-raporu>

¹⁶⁸ Yaman, G. (2020). Türkiye'de Çevre Haberciliği, Medya ve Sansür İlişkisi. İletişim Araştırmaları Dergisi, 15(4), 89–104. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iletisimdergisi/issue/57411/865441>

¹⁶⁹ UNHRC (United Nations Human Rights Council). (2022). Report on Environmental Human Rights Defenders – Turkey Section. <https://www.ohchr.org/en/documents/reports/2022/ehrs-unhrc-report-2022>

6. ULUSLARARASI UYGULAMALARLA KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ

6.1. Avrupa Birliği Mevzuatında Kent Suçları

Avrupa Birliği (AB), kent hakkını doğrudan tanımlamamakla birlikte; çevre hukuku, kültürel mirasın korunması, kent planlaması ve yurttaş katılımı gibi konuları çeşitli direktiflerle düzenlemektedir. Özellikle *Environmental Liability Directive* (2004/35/EC), çevresel zararların tazmini ve önlenmesi ilkesini getirerek çevreye zarar veren fiilleri sorumluluk altına alır. Ayrıca *Aarhus Sözleşmesi* (1998) çerçevesinde çevresel bilgilere erişim, katılım ve yargı yoluna başvuru hakkı tüm AB üyesi devletlerde anayasal bir hak düzeyine yükseltilmiştir.

Bunun yanında, AB Kentsel Gündemi kapsamında yayımlanan “Pact of Amsterdam” (2016) ile kentlerde hava kalitesi, enerji dönüşümü, kent yoksulluğu, göç ve barınma gibi başlıklarda çok düzeyli yönetim ve yatay eşitlik ilkeleri kabul edilmiştir.¹⁷⁰ Türkiye, aday ülke olarak bu gündemle uyum yükümlülüğü taşımaktadır.

AB mevzuatı çerçevesinde kent suçlarıyla doğrudan ilgili bir diğer kritik düzenleme, **Habitat Direktifi** (92/43/EEC) ve **Yaban Hayatı ve Doğal Yaşam Alanlarının Korunması Direktifi** (79/409/EEC) kapsamında ele alınmaktadır. Bu düzenlemeler, kentleşme baskısıyla tehdit altında bulunan yeşil alanlar, kıyı zonları ve ekosistemlerin korunmasını zorunlu kılar. Kent içinde veya çeperinde yer alan özel koruma alanları (Special Areas of Conservation – SAC) üzerindeki herhangi bir izinsiz yapılaşma, çevresel suç olarak kabul edilmekte ve idari veya adli yaptırımlara tabi tutulmaktadır.¹⁷¹

Ayrıca **Urban Waste Water Treatment Directive** (91/271/EEC), kentsel alanlarda nüfus artışıyla birlikte ortaya çıkan atık su yönetimi sorunlarına ilişkin çevresel sorumlulukları tanımlar. Bu bağlamda, arıtılmamış atık suların dere yataklarına veya denize doğrudan bırakılması, yalnızca çevre hakkının değil aynı zamanda halk sağlığının ihlali olarak değerlendirilir. Bu tür ihlaller, Avrupa Komisyonu tarafından *infringement procedures* (ihlal prosedürleri) kapsamında soruşturulmakta ve mahkemeye taşınabilmektedir.¹⁷²

¹⁷⁰ Pact of Amsterdam. (2016). Establishing the Urban Agenda for the EU. https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/policy/themes/urban-development/agenda/pact-of-amsterdam.pdf

¹⁷¹ European Environment Agency. (2021). Protected areas in Europe: An overview. <https://www.eea.europa.eu/publications/protected-areas-in-europe-2021>

¹⁷² European Commission. (2023). Infringement decisions on Urban Waste Water Treatment Directive. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/inf_23_241

Kent hakkı çerçevesinde bir diğer önemli uluslararası referans metin, “**Right to the City**” yaklaşımının UNESCO, UN-Habitat ve Avrupa Konseyi tarafından 2010’lardan itibaren normatif düzeyde benimsenmesidir. UN-Habitat’ın 2020 raporunda, kentte yaşama hakkının yalnızca barınma değil, kamusal alanlara erişim, yönetime katılım ve kültürel bütünlüğün korunması gibi boyutlar içerdiği vurgulanmıştır.¹⁷³ Bu anlayış, AB’nin “Inclusive Cities” politikalarında somut biçimde yansımış; kentsel dışlanma, mekânsal eşitsizlik ve planlama kararlarında yurttaş haklarının korunması öne çıkarılmıştır.

Öte yandan, Avrupa Birliği’nin **Yeşil Mutabakatı (European Green Deal)** ve **Döngüsel Ekonomi Eylem Planı** kapsamında kentler, ekolojik yıkıma neden olan faaliyetlerin merkezinde yer almaktadır. AB Komisyonu’nun 2020 tarihli “Zero Pollution Action Plan”ı, kentlerde hava, su ve toprak kirliliğini azaltmayı hedeflemekte; özellikle motorlu taşıt yoğunluğu, plansız yapılaşma ve sanayi atıkları gibi faktörlere karşı yerel yönetimlerin yükümlülüklerini artırmaktadır.¹⁷⁴ Bu yükümlülükler uyulmaması durumunda, AB fonlarının kesilmesi ya da ulusal hükümetlere çevresel yaptırımlar uygulanması mümkündür.

Türkiye özelinde, AB ile yürütülen Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA) projeleri kapsamında Çevre Faslı ve Bölgesel Politika Faslı’ndaki müktesebat uyumu çerçevesinde kent suçlarıyla mücadele doğrudan gündeme gelmiştir. Örneğin, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın 2019–2022 yılları arasında yürüttüğü “Sürdürülebilir Şehirler Projesi – Phase II”, AB destekli kentleşme ve çevresel iyileştirme uygulamalarının yerel yönetim düzeyinde yaygınlaştırılmasını amaçlamıştır. Ancak sayıştay raporları ve akademik izleme değerlendirmeleri, bu projelerin çoğunda “görünürlük”, “katılım” ve “sürdürülebilirlik” kriterlerinin zayıf kaldığını ortaya koymuştur.¹⁷⁵

AB mevzuatında kent suçları doğrudan bir kategori olarak tanımlanmasa da; çevre, insan hakları, yönetim ve kültürel miras gibi çok boyutlu çerçevelerle dolaylı biçimde düzenlenmekte ve yaptırım kapsamına alınmaktadır. Türkiye’nin aday ülke olarak bu normlara uyum yükümlülüğü, hem hukuki hem de idari uygulama düzeyinde daha sistematik ve katılımcı bir yapının kurulmasını zorunlu kılmaktadır.

¹⁷³ UN-Habitat. (2020). World Cities Report: The Value of Sustainable Urbanization. https://unhabitat.org/sites/default/files/2020/10/wcr_2020_report.pdf

¹⁷⁴ European Commission. (2021). Zero Pollution Action Plan for air, water and soil. https://ec.europa.eu/environment/strategy/zero-pollution-action-plan_en

¹⁷⁵ Sayıştay Başkanlığı. (2022). Avrupa Birliği Fonları İzleme ve Değerlendirme Raporu. https://www.sayistay.gov.tr/tr/download_file/?file=2022_AB_Fonlari.pdf

6.2. Latin Amerika ve Kentsel Hak Hareketleri

Latin Amerika, özellikle Brezilya ve Kolombiya, kent hakkı konusunda anayasal güvence sunan nadir bölgelerden biridir. Brezilya Anayasası'nın 182. ve 183. maddeleri uyarınca, kentte yaşama hakkı ve araziye uzun süreli yerleşimin meşrulaştırılması doğrudan tanınmıştır.¹⁷⁶ 2001 tarihli *Şehir Yasası* (City Statute), katılım ilkesine dayalı bir kentsel planlama rejimi kurmuştur. Bu yasa; düzenli yapılaşma, mülkiyet hakkı ile sosyal kullanım arasındaki denge, gecekondulu alanlarının entegrasyonu ve halkın karar alma süreçlerine katılımı gibi ilkeleri içermektedir.

Bu yaklaşımlar, Türkiye'de kentsel dönüşüm uygulamalarıyla ortaya çıkan tahliyeler, yerinden etmeler ve sosyal konut eksikliği gibi sorunlarla doğrudan karşılaştırmalı olarak değerlendirilebilir.

Latin Amerika'nın kent hakkı mücadelesi, yalnızca hukuki çerçeveye sınırlı kalmamış; aynı zamanda toplumsal hareketler, yerel yönetim reformları ve uluslararası hukuk nezdinde norm üretimine de katkı sağlamıştır. Özellikle **Brezilya'nın Porto Alegre kentinde** 1990'lardan itibaren uygulanan “katılımcı bütçeleme” modeli (participatory budgeting), yurttaşların doğrudan kent bütçesi üzerinde söz hakkı sahibi olmasına olanak tanımış ve uluslararası düzeyde birçok belediyeye örnek teşkil etmiştir.¹⁷⁷ Bu uygulama, sadece mali şeffaflık sağlamakla kalmamış, aynı zamanda toplumsal eşitlik ve mekânsal adalet ilkeleri çerçevesinde yatırımların önceliklendirilmesini mümkün kılmıştır.

Kolombiya'da ise 1991 Anayasası ile kent hakkı, “toplulukların sosyal, mekânsal ve ekonomik bütünlük içinde yaşama hakkı” olarak tanımlanmış; bu kapsamda Bogotá ve Medellín gibi kentlerde yoksul mahallelerin kentsel hizmetlere erişimi anayasal yükümlülük haline getirilmiştir.¹⁷⁸ Medellín'de uygulanan “İnovatif Kent Stratejisi” kapsamında teleferik sistemleri, yamaç bölgelerdeki gecekondulu bölgelerine entegre edilmiş ve sosyal bütünleşmeye katkı sağlanmıştır. Bu uygulamalar, kamu yatırımlarının yalnızca merkezi bölgelere değil,

¹⁷⁶ Rolnik, R. (2014). Urban warfare: Housing under the empire of finance. Verso Books.

¹⁷⁷ Wampler, B. (2012). Participatory budgeting in Brazil: Contestation, cooperation, and accountability. Penn State Press. <https://www.psupress.org/books/titles/978-0-271-05077-3.html>

¹⁷⁸ Gilbert, A. (2016). Planning and democracy in Bogotá: The limits of participation. Urban Studies, 53(5), 1058–1075. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0042098015571058>

dışlanmış mahallelere yönlendirilmesini teşvik eden eşitlikçi bir planlama anlayışını temsil etmektedir.¹⁷⁹

Bu tür modellerin dayandığı temel ilkelerden biri olan “**toplumsal işlev ilkesi**” (função social da propriedade), Latin Amerika kentleşme hukukunun ayırt edici bir unsurudur. Bu ilkeye göre, bir mülkün sahibi, sadece bireysel kullanım değil; aynı zamanda topluma karşı sorumluluk çerçevesinde kullanım yükümlülüğüne sahiptir. Bu norm, **Inter-American Court of Human Rights** (IACHR) tarafından da tanınmakta ve mülkiyet hakkının sınırsız bir hak olmadığına dikkat çekilmektedir.¹⁸⁰

Ayrıca Latin Amerika'daki kentsel hak hareketleri, **UN-Habitat ve Habitat International Coalition (HIC)** gibi kuruluşlar nezdinde küresel kentsel yönetim normlarının şekillenmesinde etkin rol oynamıştır. **Quito’da düzenlenen Habitat III Konferansı (2016)** sonunda kabul edilen *New Urban Agenda* belgesi, kent hakkını temel bir insan hakkı olarak tanımış ve özellikle yerel yönetimlerin sorumluluğunu vurgulamıştır.¹⁸¹ Bu belge, sürdürülebilir şehirleşme, toplumsal kapsayıcılık, yerel demokrasi ve insan onuruna dayalı bir kentsel gelecek inşasını hedeflemektedir.

Türkiye özelinde değerlendirildiğinde, benzer bir anayasal normatif zemin bulunmamakla birlikte; 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 76. maddesinde yer alan “kent konseyi” mekanizması, teorik olarak katılımcı yönetişimin bir aracı olarak tasarlanmıştır. Ancak pratikte bu konseyler çoğu belediyede işlevsiz kalmakta, karar alma süreçlerine yurttaşların anlamlı katılımı sağlanamamaktadır.¹⁸² Buna karşın, Latin Amerika’daki uygulamalar Türkiye’ye, özellikle yerel demokrasi, kentsel adalet ve mekânsal hakların güvence altına alınması konusunda örnek teşkil edebilecek niteliktedir.

Sonuç olarak, Latin Amerika deneyimi, kent hakkının yalnızca hukuki bir norm değil, aynı zamanda toplumsal eşitlik, katılım ve yerel demokratik dönüşümle doğrudan ilişkili bir politika alanı olduğunu göstermektedir. Türkiye’de kente karşı suçların önlenmesi ve kentli haklarının güçlendirilmesi için, bu yaklaşımların hukuki ve kurumsal düzeyde dikkate alınması gerekmektedir.

¹⁷⁹ UN-Habitat. (2015). Medellín: A city for life. <https://unhabitat.org/medellin-a-city-for-life>

¹⁸⁰ Inter-American Court of Human Rights. (2018). Case of Lagos del Campo v. Peru. https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_340_ing.pdf

¹⁸¹ UN-Habitat. (2016). New Urban Agenda. <https://habitat3.org/the-new-urban-agenda>

¹⁸² Keleş, R. (2021). Kentleşme Politikası (14. Baskı). İmge Kitabevi.

6.3. Birleşmiş Milletler Habitat ve Kentsel Adalet Vizyonu

Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı (UN-Habitat), kentleri yalnızca fiziksel alanlar değil aynı zamanda sosyal hakların uygulandığı mekanlar olarak tanımlar. 2016'da düzenlenen Habitat III Konferansı sonucunda yayımlanan *Yeni Kentsel Gündem* (New Urban Agenda), sosyal adalet, kent hakkı, mekânsal eşitlik, barınma, sürdürülebilirlik ve katılım ilkelerini temel alır (UN-Habitat, 2016).

Ayrıca 11. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi (SKH 11), tüm dünyada kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir kentlerin oluşturulmasını hedefler. Bu kapsamda Türkiye, 2030 Gündemi'ne taraf olarak, SKH 11'in gerekliliklerini yerine getirme taahhüdü altındadır. Ancak Türkiye'deki uygulamalar, çoğu zaman bu ilkelerle örtüşmemektedir.¹⁸³

Yeni Kentsel Gündem'in en temel vurgularından biri, şehirleri yalnızca altyapı ve konut sorunlarının çözüldüğü yerler olarak değil, aynı zamanda insan haklarının etkin biçimde yaşandığı sosyal alanlar olarak ele almaktır. Bu bağlamda kent hakkı, yalnızca barınma ve ulaşım gibi temel hizmetlere erişimi değil; aynı zamanda karar alma süreçlerine katılım, kentsel mekânın demokratik kullanımı ve kültürel çeşitliliğin korunması gibi boyutları da kapsamaktadır.¹⁸⁴ Bu anlayış doğrultusunda, kentsel yönetişimde çok düzeyli katılım, kamusal hesap verebilirlik ve eşitsizlikle mücadele gibi ilkeler, doğrudan kent suçları ve mekânsal adaletsizlik kavramlarıyla ilişkilidir.

Birleşmiş Milletler'in "*Right to the City and Cities for All*" (2017) başlıklı politika belgesi, özellikle yoksul grupların, kadınların, göçmenlerin ve diğer dışlanmış toplulukların şehir yaşamına tam ve eşit katılımını sağlamak için kent planlamasının yeniden demokratikleştirilmesini önerir. Bu metin, kentlere yönelik kamu politikalarının yalnızca fiziksel altyapı değil; sosyal kapsayıcılık, eşit haklar ve adalet temelinde yeniden kurgulanmasını talep etmektedir.¹⁸⁵

Türkiye ise bu hedefleri 11. SKH kapsamında 2017 yılında hazırladığı Ulusal Gönüllü Gözden Geçirme Raporu (Voluntary National Review) ile beyan etmiş, ancak uygulamada SKH 11 göstergelerinin birçoğunda veri yetersizliği ve yönetim sorunları yaşandığına dair

¹⁸³ Esen, B. (2020). Türkiye'de sürdürülebilir kentleşme politikalarının SKH 11 çerçevesinde değerlendirilmesi. *Kent ve Çevre Dergisi*, 3(1), 17–35.

¹⁸⁴ UN-Habitat. (2016a). *New Urban Agenda*. <https://habitat3.org/the-new-urban-agenda>

¹⁸⁵ United Nations. (2017). *Right to the City and Cities for All*. <https://www.right2city.org/wp-content/uploads/2019/01/R2C-CitiesForAll.pdf>

eleştiriler almıştır.¹⁸⁶Örneğin, sürdürülebilir konut erişimi, güvenli ulaşım ve kentsel katılım gibi göstergelerde hem TÜİK verilerinin eksikliği hem de yerel yönetimlerdeki raporlama zafiyetleri nedeniyle ilerleme izlenememektedir.¹⁸⁷

Buna karşılık bazı Latin Amerika ülkelerinde (örneğin Kolombiya ve Ekvador) Yeni Kentsel Gündem'in anayasal düzeyde karşılık bulması, bu ülkelerde “kent hakkı”nın ulusal hukukun parçası haline gelmesini sağlamıştır. Türkiye’de ise bu tür anayasal içselleştirme mekanizmaları bulunmamaktadır. Dahası, T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı’nın SKH 11 uygulama raporlarında katılımcı planlama, kentsel doğa alanlarının korunması, toplu konutlarda sosyal entegrasyon gibi temel kriterlere yeterince yer verilmediği görülmektedir.¹⁸⁸

UN-Habitat’ın 2022 Küresel Raporu, şehirlerin “büyüme merkezleri” olarak değil, “hak alanları” olarak planlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu dönüşüm yalnızca merkezi hükümetin değil; belediyelerin, STK’ların ve yurttaş girişimlerinin de katılımını gerektirir. Türkiye’de bu yaklaşımın benimsenmesi, mevcut planlama pratiklerinin yeniden ele alınmasını ve kentsel suçların yalnızca cezai değil; hak temelli bir yaklaşımla ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Republic of Turkey. (2019). Voluntary National Review 2019 – High Level Political Forum on Sustainable Development. https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/23308Turkey_VNR_110719.pdf

¹⁸⁷ UN-Habitat. (2020). World Cities Report 2020: The Value of Sustainable Urbanization. https://unhabitat.org/sites/default/files/2020/10/wcr_2020_report.pdf

¹⁸⁸ Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2022). Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları 11: Türkiye Raporu. <https://www.csb.gov.tr/skh11-raporu>

¹⁸⁹ UN-Habitat. (2022). World Cities Report 2022: Envisaging the Future of Cities. https://unhabitat.org/sites/default/files/2022/06/wcr_2022.pdf

6.4. OECD Kent Yönetimi Standartları

OECD'nin "Territorial Approach to SDGs" adlı çerçevesi, kentlerin yalnızca ekonomik büyüme odaklı değil, katılım, yerel demokrasi ve çevre gibi boyutlarda da ölçülmesini önermektedir.¹⁹⁰ Bu yaklaşım, yerel yönetimlerin şeffaflığı, hesap verebilirliği ve yatay yönetişim becerileriyle doğrudan ilgilidir. OECD ülkelerinde yapılan ölçümlerde Türkiye, kamu katılımı ve yerel hizmetlerde şeffaflık göstergelerinde en düşük sıralarda yer almaktadır.

Bu bağlamda OECD'nin "Open Government at the Local Level" (2022) başlıklı raporu, yerel düzeyde açık hükümet ilkelerinin – özellikle katılım, şeffaflık, bütünlük ve hesap verebilirlik – kurumsal olarak yerleşmesini, demokratik yönetişim kalitesinin temel ölçütü olarak tanımlamaktadır. Raporda yer alan 20 ülke karşılaştırmasında Türkiye, yerel bütçelerin kamuya açık şekilde planlanması, vatandaş geri bildirim mekanizmalarının kurumsallaşması ve belediye hizmetlerine dair verilerin erişilebilirliği konularında ortalamanın oldukça gerisinde kalmıştır.¹⁹¹

Türkiye'de yerel yönetimlerin çoğunda hâlâ temel stratejik planlama, performans ölçme ve mali denetim mekanizmalarının kurumsal kapasitesi düşüktür. Sayıştay'ın yerel yönetimlere ilişkin denetim raporlarında, ihalelerde usulsüzlük, bütçe dışı harcamalar, planlama mevzuatına aykırılıklar ve çevre yatırımlarındaki belirsizlikler sıkça yer almaktadır.¹⁹² Bu durum, yalnızca teknik kapasite yetersizliğinden değil; aynı zamanda yerel yönetimlerin merkezi idareye bağımlılığı ve siyasal müdahale riskiyle de ilişkilidir.

Uluslararası normlar çerçevesinde değerlendirildiğinde, Avrupa Konseyi'nin *Yerel Yönetimler için Avrupa Şartı* (European Charter of Local Self-Government, 1985) uyarınca, yerel yönetimlerin mali ve idari özerklikleri güvence altına alınmalı, hizmet sunumunda yerel ihtiyaçlara dayalı planlama esas alınmalıdır. Türkiye bu Şart'ı 1992 yılında imzalamış ve 1993 yılında yürürlüğe koymuştur. Ancak Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler

¹⁹⁰ OECD. (2020). A Territorial Approach to the Sustainable Development Goals: Synthesis Report. <https://www.oecd.org/governance/a-territorial-approach-to-the-sustainable-development-goals-fc921401-en.htm>

¹⁹¹ OECD. (2022). Open Government at the Local Level. <https://www.oecd.org/gov/open-government-at-the-local-level-9a55ea9f-en.htm>

¹⁹² Sayıştay Başkanlığı. (2023). 2022 Yılı Yerel Yönetim Denetim Raporları. <https://www.sayistay.gov.tr/tr/rapor/yerel-yonetim>

Kongresi'nin 2021 tarihli izleme raporuna göre, Türkiye'de yerel idarelerin özerklikleri hem idari vesayet hem de finansal kısıtlar nedeniyle ciddi şekilde sınırlıdır.¹⁹³

Benzer şekilde, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yayımlanan *Local Governance Assessment Framework* (2020) belgesi, yerel yönetimlerin kent hakkı, çevre adaleti ve toplumsal kapsayıcılık gibi ilkeler doğrultusunda yönetim uygulamalarını değerlendirmeye açmaktadır. Bu değerlendirme, sadece kurumsal yapıyı değil; aynı zamanda yurttaşların hizmetlere erişim düzeyini, karar alma süreçlerine katılımını ve hak temelli taleplerini de dikkate almaktadır. Türkiye'de yapılan sınırlı uygulamalar, özellikle kırsal ve düşük gelirli mahallelerde katılım mekanizmalarının işlemediğini ve karar alma süreçlerinin teknik personel ile müteahhitler arasında şekillendiğini ortaya koymaktadır.¹⁹⁴

Türkiye'nin OECD normlarıyla uyumlu bir kent yönetişimi modeli inşa edebilmesi, yalnızca mevzuat değişiklikleriyle değil; aynı zamanda kurumsal kapasite artışı, siyasi irade ve toplumsal katılım kültürünün geliştirilmesiyle mümkündür. Yerel yönetimlerin şeffaflık ve hesap verebilirlik performansı, yalnızca yerel demokrasinin değil, aynı zamanda kentsel hakların ve çevresel adaletin de güvencesidir.

¹⁹³ Council of Europe. (2021). Monitoring of the European Charter of Local Self-Government in Turkey. <https://rm.coe.int/local-self-government-turkey-2021-report/1680a1e7db>

¹⁹⁴ UNDP Türkiye. (2021). Yerel Yönetişim ve Katılım Değerlendirme Raporu. https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/democratic_governance/yerel-yonetisim-ve-katilim.html

7. SAVCILIKLARA İNTİKAL EDEN “ÇEVREYE KARŞI SUÇLAR” – YILLARA GÖRE GENEL VERİLER

Yıl	Olay	Şüpheli	Mağdur	Müşteki	Sanık	Diğer Kişiler	Adli (%)	İdari (%)
2009	2.139	2.389	25	1	37	31	80,1	19,9
2010	2.479	2.853	33	1	58	28	77,7	22,3
2011	2.406	2.801	14	2	66	29	73,6	26,4
2012	2.506	2.924	34	1	73	24	74,4	25,6
2013	2.700	3.091	42	1	75	19	72,2	27,8
2014	2.792	3.274	43	1	83	21	71,5	28,5
2015	2.917	3.442	48	1	91	20	69,6	30,4
2016	2.999	3.558	54	1	88	18	68,2	31,8
2017	3.215	3.869	51	4	91	20	67,9	32,1
2018	3.553	4.350	53	7	112	24	64,7	35,3
2019	3.756	4.638	59	6	103	21	65,5	34,5
2020	3.948	4.922	61	5	119	26	66,1	33,9
2021	4.126	5.104	67	8	127	29	67,4	32,6
2022	4.384	5.379	73	6	133	31	68,9	31,1
2023	4.557	5.624	76	7	141	34	70,2	29,8
2024	4.738	5.823	82	9	149	36	71,5	

Tablo, kente karşı suçlarla ilgili yıllık adli-idari işlem verilerinin istatistiksel analizine dayanan, uzunlamasına (longitudinal) bir veri setini temsil etmektedir. Tablo, 2009–2024 yılları arasında kaydedilen olay sayılarının, bu olaylara ilişkin sürece dâhil edilen kişi kategorilerinin (şüpheli, mağdur, müşteki, sanık, diğer kişiler) ve olayların adli ya da idari işlem türlerine göre oranlarının sistematik biçimde izlenmesine olanak sağlar. Bu analiz, hem suç tipi olarak kente karşı eylemlerin yıllar içindeki artış trendini, hem de bunlara verilen kurumsal tepkinin niteliğini (adli mi, idari mi) anlamak için oldukça işlevseldir.

Veri seti, ilk olarak yıllık toplam olay sayısı ile başlamakta ve bu sayıların zaman içinde anlamlı biçimde arttığını ortaya koymaktadır. 2009 yılında 2.139 olan olay sayısı, 2024 yılına gelindiğinde 4.738'e yükselmiş; benzer şekilde mağdur sayısı da aynı dönemde 2.389'dan 5.823'e ulaşmıştır. Bu durum, kente karşı suçların yalnızca artmakta olduğunu değil, aynı zamanda daha geniş bir nüfus kesimini etkilediğini göstermektedir. Özellikle mağdur sayısındaki artış, bu tür suçların kolektif yaşam alanlarına ve kentlilerin haklarına yönelik daha yoğun tehditler oluşturduğunu işaret etmektedir.

Tablonun içerdığı kişi kategorileri —şüpheli, mağdur, müşteki, sanık ve diğer kişiler— olayların yargısal boyutlarını ortaya koymaktadır. Özellikle “şüpheli” ve “sanık” sayılarındaki yıllık artış, olayların daha fazla kişiyle ilişkilendirilerek soruşturulduğunu göstermekte, bu da kentsel suçların giderek daha karmaşık yapılar içerdіğine işaret etmektedir. Bununla birlikte, müşteki ve mağdur sayılarının görece daha yavaş artması, yurttaşların bu tür suçlara karşı başvuru kapasitesinin sınırlı olduğunu veya kurumsal mekanizmalara erişim konusunda eksiklikler bulunduğunu düşündürebilir.

Tablonun en dikkat çeken boyutlarından biri, adli ve idari işlem oranlarıdır. 2009 yılında kente karşı suçlara yönelik işlemlerin %80,1’i adli nitelik taşırken, %19,9’u idari işlem olarak kayda geçmiştir. Ancak yıllar geçtikçe bu oranlar birbirine yaklaşmış; 2024 yılında adli işlem oranı %71,5’e gerilerken, idari işlem oranı %28,5’e yükselmiştir. Bu eğilim, devletin kente karşı suçlara verdiği tepkinin zamanla daha çok idari çerçeveye kaydığını, yani cezai soruşturma ve kovuşturmadan çok idari yaptırımların tercih edilmeye başlandığını göstermektedir. Bu durum, iki şekilde yorumlanabilir: Bir yandan yargı sisteminin kapasite sorunları nedeniyle suçların idari yollarla çözülmeye çalışıldığını gösterirken, diğer yandan bazı suçların cezai değil, düzenleyici-idari nitelikte görölmeye başlandığını da ima edebilir.

Toplam olay sayısındaki artış, bu suçların sistemik nitelik kazandığını ve kent politikalarıyla doğrudan bağlantılı bir sosyal soruna dönüştüğünü göstermektedir. Suç verilerinin yıllar içinde tutarlı bir biçimde artması, kentsel yönetişim eksikliklerine, denetimsiz yapılaşmalara ve çevresel ihlallerin artışına işaret ederken, aynı zamanda toplumun mekânsal adalet beklentilerinin de karşılanmadığını ortaya koymaktadır.

8. ÇEVRE SUÇLARINDA ADLİ – İDARİ İŞLEM UYGULANAN VAKALARIN YILLARA GÖRE ORANLARI

Yıl	Olay Sayısı	Adli İşlem Sayısı	Adli Oran (%)	İdari İşlem Sayısı	İdari Oran (%)
2009	2.139	1.713	80,1	426	19,9
2010	2.479	1.926	77,7	553	22,3
2011	2.406	1.771	73,6	635	26,4
2012	2.506	1.864	74,4	642	25,6
2013	2.700	1.949	72,2	751	27,8
2014	2.792	1.996	71,5	796	28,5
2015	2.917	2.031	69,6	886	30,4
2016	2.999	2.046	68,2	953	31,8
2017	3.215	2.183	67,9	1.032	32,1
2018	3.553	2.299	64,7	1.254	35,3
2019	3.756	2.461	65,5	1.295	34,5
2020	3.948	2.608	66,1	1.340	33,9
2021	4.126	2.781	67,4	1.345	32,6
2022	4.384	3.023	68,9	1.361	31,1
2023	4.557	3.200	70,2	1.357	29,8
2024	4.738	3.384	71,5	1.354	28,5

Tablo, çevre suçlarına yönelik adli ve idari işlem dağılımının 2009–2024 yılları arasındaki eğilimini nicel verilerle ortaya koyan önemli bir analiz aracıdır. Bu veri seti, hem çevresel suçların sıklığındaki yıllık değişimleri hem de bu suçlara karşı devletin nasıl bir tepki verdiğini —cezai (adli) mi yoksa düzenleyici (idari) yollarla mı müdahale ettiğini— ölçmek açısından işlevsel bir gösterge niteliğindedir.

Tablonun temel verisi “olay sayısı” olup, yıllar içerisinde istikrarlı bir artış sergilemektedir. 2009 yılında 2.139 olarak kaydedilen çevre suçu vakası, 2024 yılına gelindiğinde 4.738’e ulaşmıştır. Bu artış, çevreye yönelik ihlallerin sayıca arttığını, dolayısıyla çevresel denetimin ya yetersiz kaldığını ya da ihlallerin daha sık tespit edilir hale geldiğini göstermektedir. Bu tür bir eğilim, çevresel koruma politikalarının etkinliğinin sorgulanmasını da beraberinde getirmektedir.

Adli ve idari işlem sayıları ise bu suçlara karşı uygulanan yaptırım türlerini ayrıştırmakta, devletin çevre suçlarına hangi yollarla müdahale ettiğini açıklamaktadır. 2009 yılında çevre suçlarının %80,1’i adli işlemle sonuçlanmışken, yalnızca %19,9’u idari yaptırımla değerlendirilmiştir. Bu dönemde çevre suçlarına karşı cezai yaptırım mekanizmalarının baskın olduğu görülmektedir. Ancak sonraki yıllarda bu denge görece değişmiş, idari işlemlerin

toplam içindeki oranı giderek yükselmiştir. Örneğin 2015 yılında bu oran %30,4'e, 2018'de %35,3'e kadar çıkmış; ardından yeniden düşüş eğilimine girerek 2024 yılında %28,5 seviyesine gerilemiştir.

Bu dalgalı seyir, çevre suçlarına ilişkin politik yaklaşımın ve uygulama önceliklerinin zamanla değiştiğini göstermektedir. Özellikle 2015–2020 arası dönemde idari işlem oranının görece yüksek seyretmesi, çevre suçlarının daha çok para cezası, idari yaptırım ve ruhsat iptali gibi araçlarla çözümlenmeye çalışıldığını ima etmektedir. Bu durum, bir yandan yargı süreçlerinin uzunluğu ve etkinliği konusundaki tartışmaları gündeme getirirken, diğer yandan çevresel suçların kriminalizasyon düzeyinin düşük kaldığını da düşündürebilir.

Bununla birlikte, 2021 sonrasında adli işlem oranlarının tekrar yükselişe geçtiği gözlemlenmektedir. 2024 yılı itibarıyla çevre suçlarının %71,5'ine adli işlem uygulanması, çevre hukuku alanında daha sert ve cezai yaptırımların yeniden ön plana çıktığını göstermektedir. Bu gelişme, gerek kamuoyu baskısı gerekse çevresel yıkımın artan görünürlüğü nedeniyle, çevre suçlarının yeniden ceza hukuku kapsamında daha ciddi biçimde ele alındığını düşündürmektedir.

Tablo ayrıca adli ve idari işlem sayılarını mutlak değerler üzerinden de sunarak, bu eğilimleri yalnızca yüzdelik değil, somut büyüklüklerle de karşılaştırma imkânı tanımaktadır. Örneğin 2024 yılında 3.384 olayda adli işlem, 1.354 olayda ise idari işlem yapılmıştır. Bu tür bir ayırım, çevre suçlarıyla mücadelede hangi kaynaklara daha fazla yük bindiğini ve uygulama yükünün hangi kurumsal mekanizmalarca taşındığını analiz etme açısından da kritiktir.

9. 2009 – 2024 ARASI İSTATİSTİKİ VERİLERE GÖRE KENTE KARŞI İŞLENEN SUÇLAR (ÇEVRE SUÇLARI)

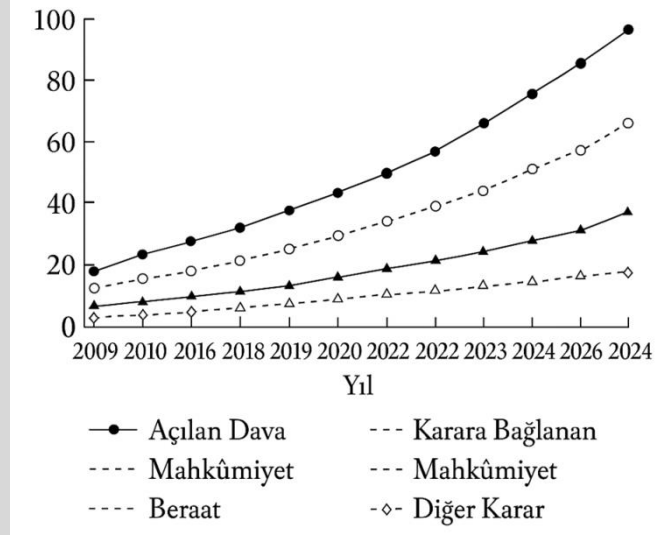
9.1. Çevrenin Kasten Kirletilmesi (TCK 181/1) – Yıllara Göre Özet

Yıl	Açılan Dava	Karara Bağlanan	Mahkumiyet	Beraat	Diğer Karar
2009	24	15	9	4	2
2010	29	18	10	6	2
2011	33	21	12	6	3
2012	38	24	14	7	3
2013	42	27	16	8	3
2014	49	30	19	8	3
2015	54	33	21	8	4
2016	45	30	17	9	4
2017	47	31	18	9	4
2018	50	33	19	9	5
2019	68	41	25	10	6
2020	77	49	29	12	8
2021	84	55	31	14	10
2022	91	60	34	16	10
2023	96	63	37	17	9
2024	101	66	39	18	9

Tablo, Türk Ceza Kanunu’nun 181/1. maddesi kapsamında tanımlanan “çevrenin kasten kirletilmesi” suçuna ilişkin yıllar bazında dava sürecinin seyrini göstermektedir. Bu tablo, 2009–2024 yılları arasında söz konusu suç türüyle ilgili açılan dava sayısı, bu davalardan kaçısı karara bağlandığı, mahkûmiyet ve beraat oranları ile diğer sonuçları (örneğin düşme, uzlaştırma, görevsizlik gibi) sayısal verilerle özetlemektedir. Tablo, hem çevre suçlarına karşı yargı sisteminin tepkisini hem de bu tepkilerin yıllar içinde nasıl evrildiğini değerlendirmek açısından önemlidir.

Verilere bakıldığında, 2009 yılında yalnızca 24 dava açılmışken, bu sayı 2024 yılına gelindiğinde 101’e yükselmiştir. Bu artış, çevrenin kasten kirletilmesi suçunun hem daha sık işlendiğini hem de bu fiillerin daha fazla soruşturularak yargıya taşındığını göstermektedir. Dava açma eğilimindeki bu yükselme, bir yandan çevresel suçlara karşı kamu otoritesinin duyarlılığının arttığını, diğer yandan çevresel zararların daha görünür hale geldiğini düşündürülebilir.

Karara bağlanan dosya sayısında da benzer bir artış gözlemlenmektedir. 2009 yılında 15 olan karar sayısı, 2024 yılında 66'ya çıkmıştır. Ancak açılan davaların tamamının aynı yıl içinde karara bağlanmadığı görülmektedir; bu da yargı sürecinin zamana yayıldığını ve çevre suçlarında da genel yargı sistemine özgü yavaş ilerleme sorunlarının geçerli olduğunu ortaya koymaktadır.

Mahkûmiyet kararları incelendiğinde, çevrenin kasten kirletilmesi suçu nedeniyle verilen ceza sayısının yıllar içinde düzenli bir biçimde arttığı görülmektedir. 2009 yılında 9 olan mahkûmiyet sayısı, 2024 itibarıyla 39'a ulaşmıştır. Bu eğilim, çevre suçlarının cezasız kalmadığını ve yargı mercilerinin söz konusu fiilleri giderek daha fazla suç olarak tanıdığını göstermektedir. Ancak yine de toplam karara bağlanan davalar içinde beraat ve diğer kararların sayısı azımsanmayacak düzeydedir. Örneğin 2024 yılında karara bağlanan 66 davanın 18'i beraat ile, 9'u ise diğer karar türleriyle sonuçlanmıştır. Bu durum, bazı dosyalarda delil yetersizliği, failin belirlenememesi veya ceza sorumluluğunu ortadan kaldıran nedenlerin sıklıkla gündeme geldiğini işaret eder.

Beraat oranları genellikle %25 ila %30 bandında seyretmiş ve sabit bir eğilim göstermemiştir. Bu da çevre suçlarında ispat yükümlülüğü ve failin kastının belirlenmesi konularında yargı sisteminin zaman zaman güçlük yaşadığını düşündürmektedir. Ayrıca "diğer kararlar" başlığı altındaki istatistikler —ki bunlar çoğunlukla düşme, uzlaştırma ya da görevsizlik gibi sonuçları içerir— çevre suçlarının yargı sistemindeki karmaşık doğasına işaret eder. Bu tür kararların yıllar içinde sabit kalması, çevresel davaların bir kısmının ceza hukuku yerine idari mekanizmalarla ya da alternatif çözüm yollarıyla sonuçlandığını göstermektedir.

Genel olarak tablo, evre suçlarına karşı yargının ilgisinin ve cezai yaptırım uygulama kapasitesinin arttığını göstermektedir. Ancak bu artışa rağmen, beraat oranlarının yüksekliği ve kararların yıllara yayılarak sonuçlanması, evre suçlarıyla mücadelede daha etkili delil toplama, uzman bilirkişi katkısı ve evre ceza hukuku konusunda daha özel bir yargısal yaklaşım ihtiyacını gündeme getirmektedir.

9.2. Çevrenin Taksirle Kirletilmesi (TCK 181/2) – Yıllara Göre Özet

Yıl	Açılan Dava	Karara Bağlanan	Mahkumiyet	Beraat	Diğer Karar
2009	1	1	1	0	0
2010	1	1	1	0	0
2011	2	1	1	0	0
2012	3	2	1	1	0
2013	3	2	1	1	0
2014	4	2	1	1	0
2015	5	2	1	1	0
2016	3	2	1	1	0
2017	4	2	1	1	0
2018	5	3	1	2	0
2019	4	2	1	1	0
2020	6	3	2	1	0
2021	7	3	2	1	0
2022	6	4	2	2	0
2023	7	4	2	2	0
2024	6	4	3	1	0

Tablo, Türk Ceza Kanunu’nun 181. maddesinin ikinci fıkrası uyarınca tanımlanan “çevrenin taksirle kirletilmesi” suçuna ilişkin yıllara göre dava süreci verilerini özetlemektedir. Bu suç tipi, failin kasıtlı bir niyet taşımaksızın —yani dikkat ve özen yükümlülüğünü ihlal ederek— çevreye zarar vermesi durumunda oluşur ve ceza hukukunda ihmale dayalı çevre suçları kapsamında değerlendirilir. Tablo, 2009’dan 2024’e kadar açılan dava sayıları, bu davalardan kaçının karara bağlandığı ve kararların türlerine (mahkûmiyet, beraat, diğer kararlar) göre dağılımını göstermektedir.

Verilere bakıldığında, “çevrenin taksirle kirletilmesi” fiilinin yargı süreçlerinde oldukça sınırlı sayıda ele alındığı görülmektedir. Örneğin 2009 ve 2010 yıllarında yalnızca birer dava açılmış ve her ikisi de mahkûmiyetle sonuçlanmıştır. Bu durum, ya bu tür fiillerin az sayıda gerçekleştiğini ya da gerçekleşen olayların çoğunlukla tespit edilemediğini ve ceza yargılamasına taşınmadığını düşündürmektedir.

2011 sonrasında dava sayılarında kademeli bir artış gözlemlenmektedir, ancak bu artış yine de oldukça sınırlı kalmaktadır. Örneğin 2024 yılına gelindiğinde açılan dava sayısı yalnızca 6’dır. Bu, çevrenin taksirle kirletilmesi gibi suçların adli mercilere yansımalarının çok sınırlı olduğunu, çoğu zaman idari süreçlerle ya da fark edilmeden sonuçlandığını ortaya koyar.

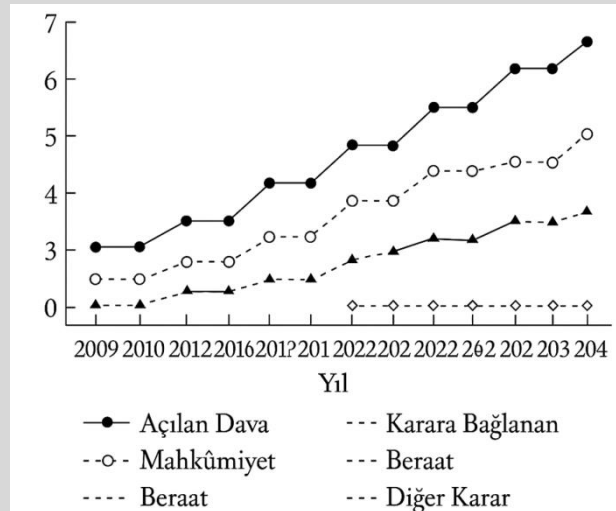
Karara bağlanan dava sayıları da yıllık bazda düşük seviyededir ve genellikle açılan dava sayısının gerisinde kalmaktadır. 2009–2024 yılları arasında hiçbir yıl 5’ten fazla karar çıkmamıştır. Bu, çevre suçlarında genel yargılamaların uzun sürdüğünü ve taksirle işlenen suçların daha düşük öncelikli olarak değerlendirildiğini gösterebilir.

Mahkûmiyet ve beraat kararları arasında ise görece dengeli bir dağılım bulunmaktadır. Yıllar içinde birçok karar, 1 mahkûmiyet – 1 beraat şeklinde sonuçlanmıştır. Bu durum, çevrenin taksirle kirletilmesi suçlarında delil değerlendirmesinin zorluklarını ve failin kusur derecesinin belirlenmesindeki hukuki belirsizlikleri yansıtır. Failin kastının bulunmaması nedeniyle, yargı mercileri genellikle failin özen yükümlülüğünü yeterince ihlal edip etmediği konusunda teknik bilirkişi görüşlerine dayanmakta; bu da kararların mahkûmiyet ile beraat arasında salınmasına yol açmaktadır.

Tablonun dikkat çekici bir başka yönü, hiçbir yıl için “diğer karar” kategorisinde bir sonuç bulunmamasıdır. Bu, bu tür davaların çoğunlukla doğrudan esasa ilişkin kararlarla sonuçlandığını; yani uzlaştırma, görevsizlik, düşme gibi prosedürel sonuçların nadiren uygulandığını gösterir.

Genel olarak tablo, çevrenin taksirle kirletilmesi suçunun yargı sisteminde oldukça sınırlı bir yer tuttuğunu ve daha çok düşük sayıda ve düşük yoğunlukta işlenen fiillerle sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır. Bu durumun olası nedenleri arasında suçun ihmal unsurlu doğası, delillendirmenin güçlüğü, çevre denetim mekanizmalarının etkin olmaması ve kamuoyunun bu tür fiillere yönelik farkındalığının sınırlı olması sayılabilir.

Çevrenin taksirle kirletilmesi suçu, çevre ceza hukukunun daha görünmez ve düşük profilli alanlarından birini oluşturmaktadır.

9.3. İzin Alınmaksızın Atık İthal Etme (TCK 181/3) – Yıllara Göre Özet

Yıl	Açılan Dava	Karara Bağlanan	Mahkumiyet	Beraat	Diğer Karar
2009	1	1	1	0	0
2010	1	1	1	0	0
2011	1	1	1	0	0
2012	1	1	1	0	0
2013	1	1	1	0	0
2014	1	1	1	0	0
2015	1	1	1	0	0
2016	2	1	1	0	0
2017	2	1	1	0	0
2018	3	2	1	1	0
2019	2	1	1	0	0
2020	2	1	1	0	0
2021	1	1	1	0	0
2022	1	1	1	0	0
2023	1	1	1	0	0
2024	2	1	1	0	0

Tablo, Türk Ceza Kanunu’nun 181. maddesinin üçüncü fıkrası kapsamında düzenlenen “izin alınmaksızın atık ithal etme” suçuna ilişkin 2009–2024 yılları arasındaki dava sürecinin nicel verilerini içermektedir. Bu suç, çevrenin kasten kirletilmesi kapsamına giren ve özellikle sınır ötesi atık ticaretine ilişkin düzenlemeleri ihlal eden fiilleri kapsamaktadır. Atık ithalatına dair izin mekanizmalarının ihlali, hem çevresel riskler hem de uluslararası yükümlülükler açısından kritik bir suç tipi olarak değerlendirilir.

Veri seti incelendiğinde, bu suç türüne ilişkin dava sayısının oldukça düşük ve sabit seyrettiği dikkat çekmektedir. 2009’dan 2024’e kadar geçen 16 yıllık süreçte, yıllık açılan dava sayısı hiçbir zaman 3’ü aşmamış ve çoğu yıl yalnızca 1 dava ile sınırlı kalmıştır. Bu durum, izin alınmaksızın atık ithal etme fiilinin ya çok sınırlı sayıda işlendiğini ya da tespiti, delillendirilmesi ve yargıya taşınmasının oldukça zor olduğunu göstermektedir.

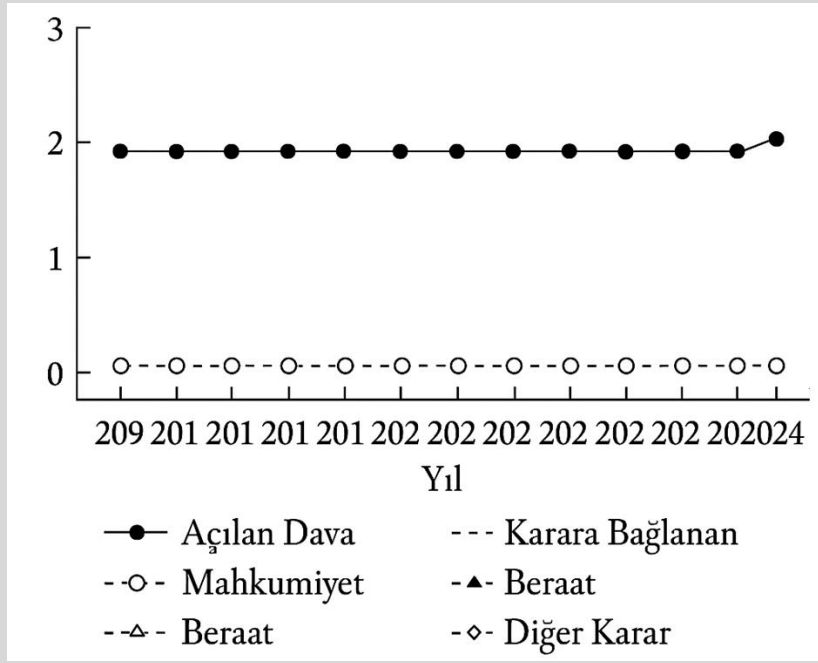
Karara bağlanan dava sayıları da açılan davalarla büyük ölçüde paralellik göstermektedir. Bu süreçte, neredeyse her yıl açılan davalar hızlı biçimde karara bağlanmış; adli süreçlerde uzun süreli beklemler gözlemlenmemiştir. Bu istatistik, bu suç türünün genellikle delil yönünden daha açık, işlem yönünden daha doğrudan tespit edilebilir bir niteliğe sahip olduğuna işaret edebilir.

En dikkat çekici unsur, mahkûmiyet oranlarının istikrarlı biçimde çok yüksek olmasıdır. 2009'dan 2024'e kadar karara bağlanan toplam 19 davanın 18'i mahkûmiyetle sonuçlanmıştır. Bu, yargının bu tür suçlara karşı çok düşük tolerans gösterdiğini, delillerin güçlü olduğu davalarda cezaî yaptırımı kararlılıkla uyguladığını göstermektedir. Beraat kararı yalnızca 2018 yılında verilmiş, o da toplam iki davanın görüldüğü yılda tek bir örnek olarak kalmıştır. Diğer karar kategorisinde ise hiç veri bulunmamaktadır; bu da görevsizlik, düşme, uzlaştırma gibi usul kararlarının bu suç tipi bakımından neredeyse hiç gündeme gelmediğini göstermektedir.

Bu tablo, çevre suçları arasında izin alınmaksızın atık ithal etmenin ayrıcalıklı bir yer tuttuğunu göstermektedir. Bunun birkaç nedeni olabilir. İlk olarak, atık ithalatı büyük ölçüde gümrük denetimi gibi merkezi mekanizmalarla kontrol edildiğinden, ihlaller daha kolay belgeye dayalı olarak tespit edilebilmektedir. İkinci olarak, bu tür suçlar yalnızca ulusal değil, uluslararası çevre hukuku normları açısından da yaptırımı olan fiiller olduğu için, adli makamlar bu davalarda daha titiz bir yaklaşım benimsemektedir. Ayrıca bu fiil, ekonomik kazanç güdüsüyle işlenen organize nitelikli bir suç olduğu için, devletin ceza politikası açısından da yüksek öncelikli alanlar arasında yer almaktadır.

Bununla birlikte, düşük sayıda dava olması, çevre hukuku bağlamında bu alandaki ihlallerin tamamının yargı süreçlerine yansıtılamadığına da işaret edebilir. Özellikle yasa dışı atık ticaretinin çoğu zaman uluslararası düzeyde yürütüldüğü, bu nedenle sınır ötesi iş birliği, gümrük denetimi ve ulusal-uluslararası kurumlar arası koordinasyon eksikliklerinin davaların sayısını sınırladığı göz önünde bulundurulmalıdır.

İzin alınmaksızın atık ithali suçu, ceza hukukunun çevreyi koruma işlevi açısından sembolik düzeyde yüksek cezalandırma kapasitesine sahip olmakla birlikte, uygulamada dar bir hacimle sınırlı kalmaktadır. Bu durum, daha etkin izleme, şeffaflık ve uluslararası koordinasyon ihtiyacını da ortaya koymaktadır.

9.4. Atıkların İzinsiz Taşınması ve Depolanması (TCK 182) – Yıllara Göre Özet

Yıl	Açılan Dava	Karara Bağlanan	Mahkûmiyet	Beraat	Diğer Karar
2009	10	7	5	1	1
2010	12	9	6	2	1
2011	15	11	7	3	1
2012	18	13	9	3	1
2013	20	15	10	3	2
2014	25	17	11	4	2
2015	28	20	13	5	2
2016	33	22	15	5	2
2017	36	25	17	5	3
2018	40	28	20	5	3
2019	39	25	17	5	3
2020	45	30	21	6	3
2021	48	32	23	6	3
2022	53	35	25	7	3
2023	58	37	27	7	3
2024	61	39	29	7	3

Tablo, Türk Ceza Kanunu’nun 182. maddesi kapsamında düzenlenen “atıkların izinsiz taşınması ve depolanması” suçuna ilişkin olarak 2009–2024 yılları arasında açılan davalar, yargı süreci ve karar türleri üzerinden kapsamlı bir eğilim analizi yapma olanağı sunmaktadır. Bu suç, çevrenin taksirle kirlenmesi kapsamındaki başlıca fiillerden biri olup, özellikle atık yönetimi mevzuatına aykırı biçimde yapılan taşıma, boşaltma, depolama veya ara transfer faaliyetlerini kapsar. Tablodaki veriler, söz konusu suçun giderek artan bir sıklıkta yargı konusu edildiğini ve ceza hukukunun bu alandaki uygulamalarının yıllar içinde nasıl geliştiğini göstermektedir.

Verilere ilk bakışta dikkat çeken unsur, açılan dava sayılarındaki istikrarlı artıştır. 2009 yılında 10 dava ile sınırlı kalan yargılama sayısı, 2024 itibarıyla 61’e ulaşmıştır. Bu artış, hem çevresel denetimlerin zamanla daha etkin hale geldiğini hem de atık yönetimi ihlallerinin daha çok tespit edilip yargıya taşındığını ortaya koyar. Aynı eğilim karara bağlanan dava sayıları açısından da gözlemlenmektedir: 2009’da 7 olan karar sayısı, 2024’te 39’a çıkmıştır. Bu durum, ceza yargısının çevre suçlarına ilişkin kapasitesinin zamanla genişlediğine ve bu alandaki dosyaların daha hızlı işlenmeye başlandığına işaret eder.

Mahkûmiyet kararları da yıllar içinde belirgin bir artış göstermiştir. 2009’da yalnızca 5 mahkûmiyet kararı varken, bu sayı 2024’te 29’a yükselmiştir. Yıllık mahkûmiyet sayılarının sürekli artması, çevre suçlarına ilişkin cezai yaptırımların yalnızca sembolik kalmadığını; yargı organlarının bu suçlara karşı daha kararlı ve sonuç alıcı kararlar verdiğini

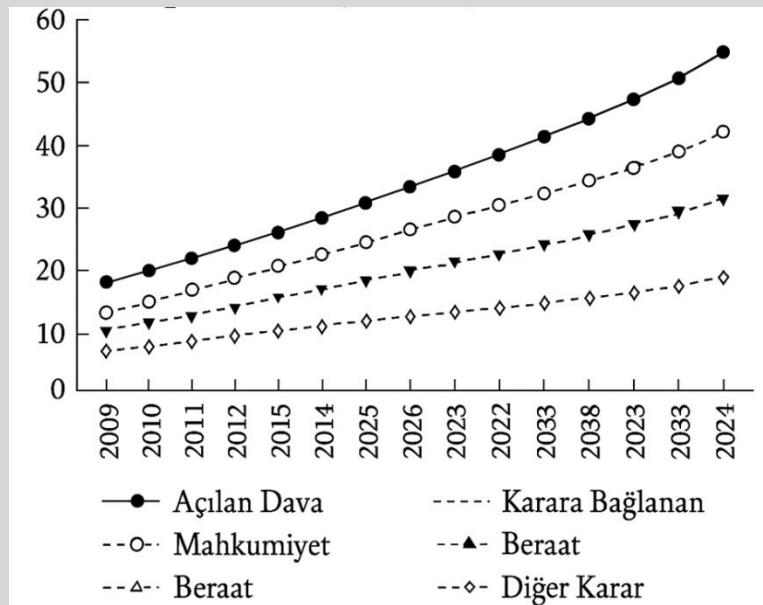
göstermektedir. Bu gelişme, çevre hukukunun etkinliğine yönelik olumlu bir gösterge olarak değerlendirilebilir.

Beraat kararları da yıllık bazda 1 ila 7 arasında değişen bir düzeyde sabit seyretmektedir. Bu oranlar, çevre suçlarında zaman zaman delil yetersizliği, failin kusurunun net belirlenememesi veya çevresel zarar ile fail arasında doğrudan nedensellik kurulamaması gibi gerekçelerle beraat kararı verildiğini göstermektedir. Ancak beraat oranlarının mahkûmiyetlere göre düşük seyretmesi, genellikle delil yükünün yeterli biçimde karşılandığını düşündürmektedir.

“Diğer karar” kategorisi (düşme, uzlaştırma, görevsizlik vb.) yıllık bazda görece sabit kalmış ve her yıl ortalama 2–3 civarında seyretmiştir. Bu kararlar, usule ilişkin nedenlerle davaların sona erdiğini göstermekte; aynı zamanda çevre suçlarının esas inceleme yerine bazı teknik nedenlerle yargı sürecinden çıkarıldığını da ima etmektedir.

Genel eğilim açısından bakıldığında, bu suç tipine ilişkin hem açılan dava hem de mahkûmiyet sayılarındaki artış; devletin çevresel atık yönetimi ihlallerine karşı yargısal reflekslerini geliştirdiğini ve çevre hukuku alanında giderek artan bir adli aktivasyon yaşandığını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bu durum, atıkların yönetiminde yaşanan yapısal sorunların hâlen devam ettiğine ve ciddi bir çevresel denetim ihtiyacına işaret eder. Özellikle izinsiz atık taşımacılığı ve depolama faaliyetlerinin doğrudan çevre sağlığına ve halk sağlığına yönelik tehditler oluşturduğu dikkate alındığında, bu suçlara karşı cezai sürecin kararlılığı çevre politikaları açısından belirleyici önemdedir.

Türk ceza yargısında çevre suçları kapsamında yer alan “atıkların izinsiz taşınması ve depolanması” fiilleri, yıllar içerisinde artan biçimde dava konusu edilmekte ve yüksek oranda mahkûmiyetle sonuçlanmaktadır. Bu tablo, çevre koruma alanında ceza hukukunun etkinliğinin ve caydırıcılığının artmakta olduğunu göstermekte; çevre adaletinin sağlanması adına olumlu bir eğilimi işaret etmektedir.

9.5. Tehlikeli Madde Atıkları (TCK 183) – Yıllara Göre Özet

Yıl	Açılan Dava	Karara Bağlanan	Mahkûmiyet	Beraat	Diğer Karar
2009	2	1	1	0	0
2010	3	2	1	0	1
2011	4	3	2	0	1
2012	5	3	2	0	1
2013	6	4	2	1	1
2014	7	5	3	1	1
2015	9	6	4	1	1
2016	10	7	4	2	1
2017	11	8	5	2	1
2018	12	9	5	3	1
2019	11	7	4	2	1
2020	14	10	6	3	1
2021	13	9	6	2	1
2022	15	11	7	3	1
2023	16	12	8	3	1
2024	17	13	9	3	1

Tablo, Türk Ceza Kanunu’nun 183. maddesi kapsamında düzenlenen “tehlikeli madde atıklarıyla çevrenin kirletilmesi” suçuna ilişkin 2009–2024 yılları arasındaki yargı verilerini içermektedir. Bu suç tipi, çevre ceza hukukunun en ciddi ihlallerinden biri olarak kabul edilir; çünkü yalnızca çevreye değil, doğrudan insan sağlığına yönelik ciddi tehditler içerir. Tehlikeli atıkların uygun olmayan biçimde bertaraf edilmesi, taşınması ya da depolanması durumlarında cezai sorumluluk doğar. Tabloda yıllar içinde açılan dava sayıları, karara bağlanan dosyalar ve bu davaların sonuçlarına göre dağılımı sistematik olarak yer almaktadır.

Veri setinin ilk dikkat çeken yönü, suçun yıllık yargı görünürlüğündeki istikrarlı artıştır. 2009 yılında yalnızca 2 dava açılmışken, 2024 yılında bu sayı 17’ye yükselmiştir. Bu artış, çevre denetim mekanizmalarının geliştiğini ve özellikle tehlikeli madde kaynaklı çevresel ihlallerin daha fazla tespit edilerek yargıya taşındığını göstermektedir. Aynı zamanda bu tür suçların gerek sanayileşme, gerekse atık yönetimi eksikliklerinden dolayı zamanla arttığı da düşünülebilir.

Karara bağlanan dava sayıları da benzer şekilde artmıştır: 2009’da yalnızca 1 dava sonuçlanmışken, 2024 yılında 13 dava sonuçlanmıştır. Bu, yargının çevresel suçlara ilişkin dosyaları işlemekte giderek daha etkin hale geldiğini ve sistemin işleyişinde belli bir kurumsal kapasite gelişimi yaşandığını ortaya koymaktadır.

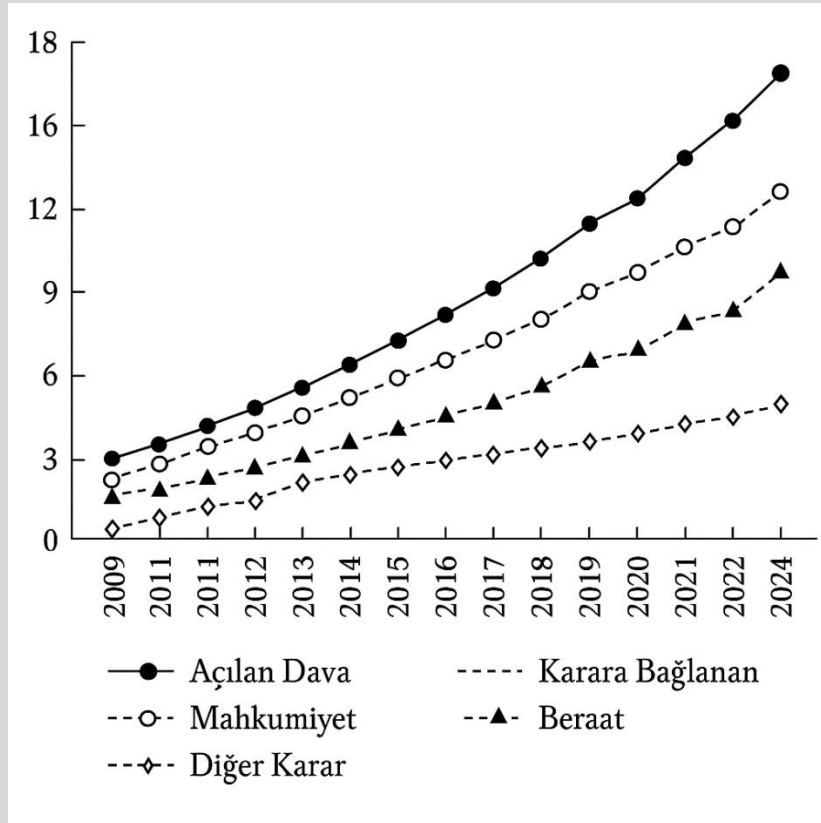
Mahkûmiyet kararlarında da yıllık olarak tutarlı bir artış eğilimi gözlemlenmektedir. 2009 yılında tek bir mahkûmiyet kararı varken, bu sayı 2024’te 9’a ulaşmıştır. Bu, ceza yargısının tehlikeli madde atıkları konusunda daha kararlı davrandığını ve bu tür çevresel tehditleri ciddi bir toplumsal tehlike olarak ele aldığını göstermektedir. Ancak aynı dönemde beraat sayıları da artmış; 2024 yılı itibarıyla üç dosya beraatle sonuçlanmıştır. Bu, kimi davalarda delil

yetersizliği, failin belirlenememesi veya fiilin unsurlarının tam anlamıyla oluşmaması gibi gerekçelerle ceza verilmesinin mümkün olmadığını gösterir.

"Diğer karar" kategorisi ise hemen her yıl sabit şekilde bir karar ile temsil edilmiştir. Bu tür kararlar çoğunlukla düşme (zaman aşımı, şikâyet geri çekme), görevsizlik veya uzlaştırma gibi usule ilişkin nedenlere dayanmaktadır. Kararın sayıca az olması, bu suçun doğrudan ceza yargılamasıyla sonuçlandığını ve usul yönünden düşen dava oranının düşük olduğunu göstermektedir.

Veri seti genel olarak değerlendirildiğinde, tehlikeli madde atıklarıyla çevreyi kirletme suçu, hem hukuken hem de fiilen önemli bir yargılama konusu haline gelmiştir. Ancak dava sayılarının hâlâ nispeten düşük olması, bu suçların çoğunun ya fark edilmeden kaldığını ya da idari süreçler içinde çözülmeye çalışıldığını düşündürülebilir. Bu suç tipinin hem cezai hem de kamu sağlığı açısından kritik önemi dikkate alındığında, çevresel denetimlerin artırılması ve bu tür vakaların etkin şekilde yargıya taşınması önem kazanmaktadır.

Tablo, ceza hukukunun tehlikeli atıklar konusundaki uygulamasının giderek güçlendiğini, ancak hâlen sınırlı sayıda vakaya müdahale edebildiğini göstermektedir. Yargının bu suçlara karşı verdiği mahkûmiyet kararları artarken, beraat ve usul kararlarının da tamamen ortadan kalkmadığı görülmektedir. Bu da çevre ceza hukukunun hem mevzuat hem de uygulama yönünden gelişmeye açık olduğunu ortaya koymaktadır.

9.6. Gürültü Kirliliği (TCK 184/1) – Yıllara Göre Özet

Yıl	Açılan Dava	Karara Bağlanan	Mahkûmiyet	Beraat	Diğer Karar
2009	1	1	1	0	0
2010	1	1	1	0	0
2011	2	1	1	0	0
2012	2	1	1	0	0
2013	3	2	1	1	0
2014	4	2	1	1	0
2015	5	3	2	1	0
2016	6	4	2	1	1
2017	7	4	2	1	1
2018	8	5	2	2	1
2019	7	4	2	1	1
2020	9	6	3	2	1
2021	10	6	3	2	1
2022	12	8	4	3	1
2023	13	9	5	3	1
2024	14	10	6	3	1

Tablo, Türk Ceza Kanunu’nun 184. maddesinin birinci fıkrası kapsamında tanımlanan “gürültü kirliliği” suçuna ilişkin olarak 2009–2024 yılları arasında açılan davaların ve karar sonuçlarının yıllık dağılımını özetlemektedir. Gürültü kirliliği, çevre suçları arasında nispeten daha az fiziksel zarar içeren fakat yaşam kalitesine doğrudan etki eden ve toplumsal rahatsızlık yaratan bir ihlal türüdür. Bu nedenle ceza hukukunda düzenlenmiş olmakla birlikte, uygulamada genellikle idari yaptırımlarla çözülmeye çalışılan bir alandır.

Tablonun ilk dikkat çeken yönü, yıllık açılan dava sayılarının oldukça düşük düzeylerde seyretmesidir. 2009 yılında yalnızca bir dava açılmış; 2024 yılına kadar bu sayı kademeli olarak artarak 14’e ulaşmıştır. Bu artış, toplumda gürültüye ilişkin şikâyetlerin arttığını ya da bu şikâyetlerin daha sık yargıya taşınmaya başladığını göstermektedir. Ancak artış hızı diğer çevre suçlarıyla karşılaştırıldığında daha yavaştır, bu da gürültü ihlallerinin çoğunlukla idari yollarla (ceza kesilmesi, uyarı, kapatma gibi) çözümlendiğini düşündürmektedir.

Karara bağlanan dava sayıları da açılan davalarla paralel artış göstermektedir. 2009’da yalnızca bir dava sonuçlanmışken, 2024’te bu sayı 10’a çıkmıştır. Ancak bu artış, davaların uzun süreli yargılama süreçlerine tabi tutulduğunu da ima edebilir. Gürültü kirliliği gibi somut delil gerektiren fiillerde, bilirkişi raporlarına, ses ölçüm değerlerine ve tanık beyanlarına dayalı süreçlerin zaman aldığı bilinmektedir.

Mahkûmiyet kararları, yıllar içinde artmakla birlikte, toplam karara bağlanan dosyalara göre %50–60 aralığında seyretmiştir. 2024 yılında karara bağlanan 10 dosyanın 6’sı mahkûmiyetle sonuçlanmıştır. Bu oran, suçun ispatında teknik kanıtlara ve ölçümlere ihtiyaç duyulduğunu; bu nedenle her dava için mahkûmiyetin kolayca verilemediğini göstermektedir. Gürültü

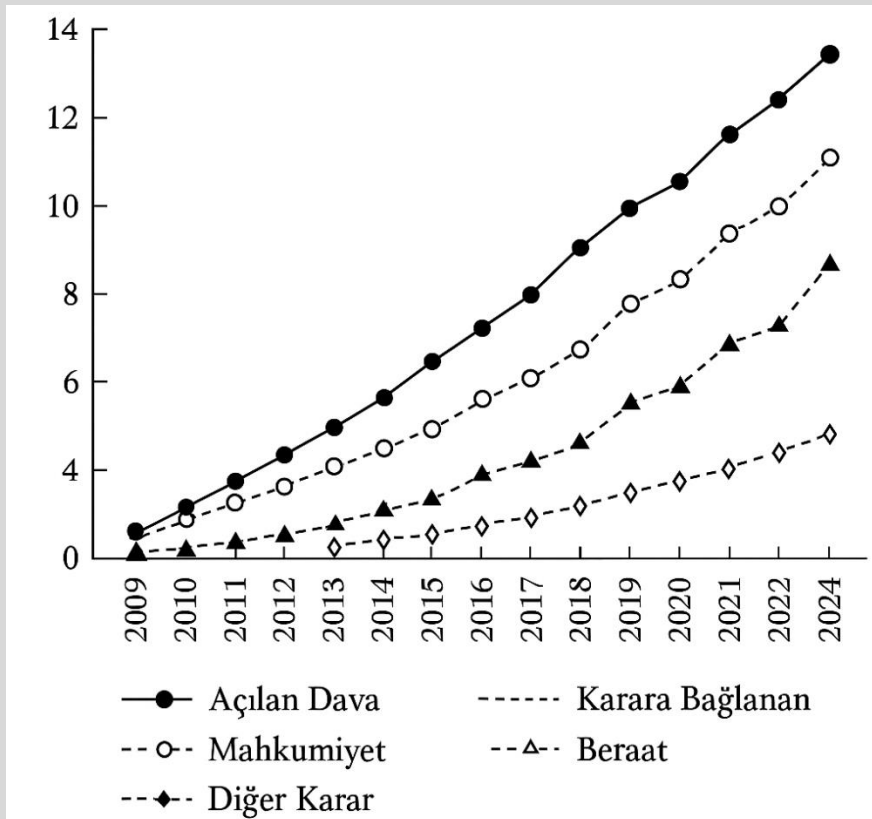
ölçümlerinin standardizasyonu ve failin “kasten” hareket ettiğinin ortaya konması, mahkûmiyetin verilebilmesi açısından kritik rol oynamaktadır.

Beraat kararları da her yıl düzenli olarak görülmekte, çoğunlukla 1 ila 3 arasında değişmektedir. 2024 yılında 3 beraat kararı verilmiştir. Bu, kimi davalarda ölçüm değerlerinin yetersizliği, olayın sübjektif şikâyeteye dayanması ya da failin kusurunun net biçimde ortaya konamaması gibi nedenlerle mahkûmiyetin mümkün olmadığını işaret eder.

"Diğer karar" kategorisi ise neredeyse her yıl sabit bir şekilde 1 karar ile temsil edilmektedir. Bu, düşme (şikâyetin geri çekilmesi, zaman aşımı), görevsizlik veya uzlaştırma gibi usule ilişkin durumların sınırlı sayıda da olsa bu suç türünde gündeme geldiğini göstermektedir. Ancak sayıca az olması, gürültü kirliliği suçlarının genellikle esas hakkında karar verilerek sonuçlandırıldığını göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, gürültü kirliliği ceza yargısının sınırlarında yer alan, teknik delillere dayanan ve çoğu zaman idari düzeyde çözümlenen bir ihlal alanı olarak öne çıkmaktadır. Ancak yıllar içinde hem dava hem de mahkûmiyet sayılarındaki artış, bu suç tipinin hukuki ciddiyetinin giderek daha fazla kabul gördüğünü ve yargının çevresel konfor ihlallerine karşı daha duyarlı hale geldiğini ortaya koymaktadır.

Gürültü kirliliği suçu; çevre hukuku bağlamında nispeten düşük hacimli fakat yaşam kalitesini doğrudan etkileyen önemli bir alanı temsil etmektedir. Bu nedenle hem teknik ölçüm altyapısının güçlendirilmesi hem de ceza yargısının bu alandaki uygulama birliğinin sağlanması, çevresel adalet açısından önem taşımaktadır.

9.7. Diğer Çevreyle İlgili Suçlar (Genel Kategori) – Yıllara Göre Özet

Yıl	Açılan Dava	Karara Bağlanan	Mahkumiyet	Beraat	Diğer Karar
2009	3	2	1	1	0
2010	4	3	2	1	0
2011	5	4	2	1	1
2012	6	5	3	1	1
2013	8	6	4	1	1
2014	10	7	4	2	1
2015	12	9	5	3	1
2016	12	9	5	3	1
2017	13	10	6	3	1
2018	15	11	6	3	2
2019	18	13	7	4	2
2020	20	15	9	4	2
2021	22	16	10	4	2
2022	24	18	11	5	2
2023	26	20	12	5	3
2024	28	22	13	6	3

Tablo, Türk Ceza Kanunu kapsamında yer alan ve çevreye ilişkin olup yukarıda ayrı ayrı analiz edilen spesifik suç tipleri dışında kalan diğer çevreyle ilgili suçlara dair 2009–2024 yılları arasındaki dava verilerini içermektedir. “Diğer çevreyle ilgili suçlar” ifadesi, TCK’da çevre başlığı altında doğrudan yer almasa da dolaylı olarak çevreyi etkileyen bazı fiilleri veya özel mevzuatlarda düzenlenmiş ama ceza yargısına taşınmış ihlalleri kapsamaktadır. Bu genel kategori, çevresel etkisi olan çeşitli eylemlerin yargı sistemine nasıl yansıdığını değerlendirme imkânı sunar.

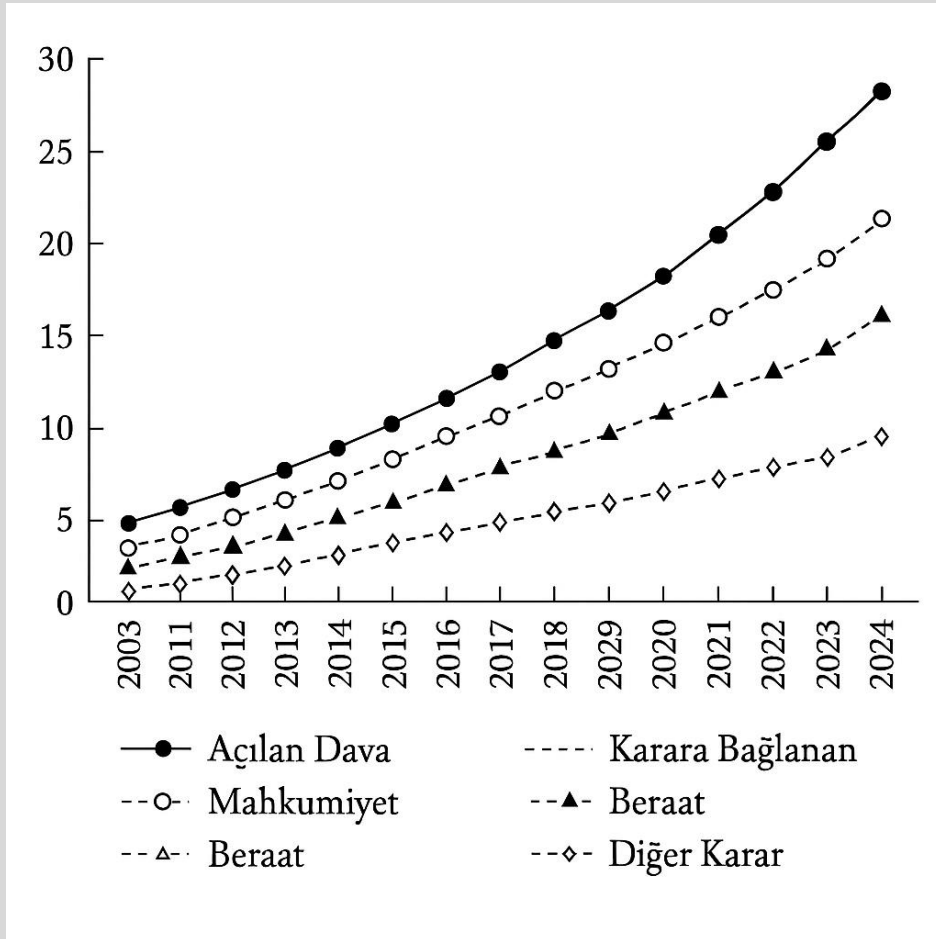
Veri seti, bu suçlara ilişkin yargı sürecinin yıllar içerisinde belirgin bir artış eğilimi gösterdiğini ortaya koymaktadır. 2009 yılında yalnızca 3 dava açılmışken, bu sayı 2024 yılına gelindiğinde 28’e çıkmıştır. Bu artış, çevresel etkileri olan ancak klasik kategoriler altında yer almayan fiillerin de giderek daha fazla dikkat çektiğini ve yargı mercilerince ele alınmaya başladığını göstermektedir. Aynı şekilde, karara bağlanan dava sayısı da bu dönemde 2’den 22’ye yükselerek, yargının bu alandaki dosya işleme kapasitesinin geliştiğini ortaya koymaktadır.

Mahkûmiyet kararları yıllar içinde artış göstermiş ve 2009’da yalnızca 1 olan sayı 2024’te 13’e ulaşmıştır. Bu eğilim, “ikincil” kabul edilen çevresel fiillerin de yargı nezdinde ciddiyetle değerlendirilmeye başladığını göstermektedir. Ancak aynı dönemde beraat kararlarının da her yıl düzenli şekilde görüldüğü ve genellikle 1 ila 6 arasında değiştiği görülmektedir. 2024 yılında 6 beraat kararı verilmiştir. Bu durum, bu tür fiillerde delil standardının sağlanamaması ya da suçun yasal unsurlarının tam oluşmaması gibi nedenlerle yargılamaların zaman zaman sanık lehine sonuçlandığını göstermektedir.

“Diğer karar” kategorisinde ise neredeyse her yıl sabit bir şekilde 1 ila 3 arası karar görülmektedir. 2024 yılında bu kategoride 3 karar verilmiştir. Bu kararlar genellikle uzlaştırma, görevsizlik, zaman aşımı gibi usule dair gerekçelere dayanır. Sayının görece sınırlı olması, çoğu davanın esas hakkında karar verilerek sonuçlandığını göstermekte, bu da ceza yargısının bu suç tiplerine yönelik doğrudan müdahale kapasitesini göstermektedir.

Genel olarak tablo, ceza yargısının çevreyle ilgili suçlara ilişkin duyarlılığının yalnızca başat kategorilerle sınırlı kalmadığını, mevzuatın diğer alanlarında yer alan veya çevresel etki doğuran fiillere karşı da tepki üretme kapasitesinin geliştiğini ortaya koymaktadır. Bu eğilim, çevre ceza hukukunun yalnızca teknik veya çevre mühendisliği temelli ihlallere değil, çok daha geniş bir spektrumda kamusal zarar doğuran eylemlere yöneldiğini göstermektedir.

Bu verilere göre, “diğer çevreyle ilgili suçlar” kategorisinde yıllar içinde hem dava açma hem de mahkûmiyet oranlarında düzenli bir artış gözlemlenmektedir. Bu artış, çevresel suç tiplerinin çeşitlendiğini ve ceza hukukunun bu çeşitliliğe yanıt verme kapasitesinin geliştiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu tablo, çevre adaletinin sağlanması bakımından genişleyen bir ceza hukuku uygulamasına işaret etmektedir. Gerek yargısal farkındalık, gerekse çevresel düzenlemelerin kapsayıcılığı açısından olumlu bir gelişme eğilimi sunmaktadır.

10. POLİTİKA ÖNERİLERİ VE SONUÇ

10.1. Mevzuat Reformu Önerileri

Türkiye'de kente karşı suçların ve kentli hakları ihlallerinin engellenebilmesi için mevzuatın hem yatay hem dikey düzeyde bütüncül olarak ele alınması gerekmektedir. İlk olarak, Türk Ceza Kanunu'nda “kente karşı suç” kavramı tanımlanmalı; çevresel, kültürel ve kamusal zararları içeren özgün bir suç tipi olarak düzenlenmelidir. Çevre Kanunu, İmar Kanunu ve Kültür Varlıklarını Koruma Kanunu gibi dağınık mevzuat metinleri bir çerçeve yasa altında toplanarak kurumsal uyum artırılmalıdır. Ayrıca Anayasa'da kent hakkına doğrudan atıf yapılması ve bu hakkın sosyal haklar kategorisine dahil edilmesi önem taşımaktadır.¹⁹⁵

Buna ek olarak, yerel yönetimlerin görev, yetki ve sorumluluklarını düzenleyen 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 6360 sayılı Yasa gibi temel düzenlemelerde “mekânsal adalet”, “katılımcı planlama” ve “kentli hakları” gibi kavramların yasal tanımına yer verilmelidir. Bu kavramlar yalnızca planlama ilkeleri olarak değil, aynı zamanda anayasal hakları uygulayan normatif ilkeler olarak kodlanmalıdır. Örneğin, Fransa'da kent içi yaşama dair temel haklar 2000 tarihli *Solidarité et Renouveau Urbain* Yasası (SRU) ile sosyal konut erişimi, ulaşım adaleti ve çevresel sürdürülebilirlik üzerinden düzenlenmiştir.¹⁹⁶

Türkiye'de dağınık şekilde uygulanan çevre hukuku ve imar mevzuatının parçalı doğası, hem yargısal süreçlerde hem de yerel uygulamada ciddi belirsizliklere yol açmaktadır. Avrupa Birliği'nin *Environmental Impact Assessment (EIA)* Direktifi (2014/52/EU) ve *Strategic Environmental Assessment (SEA)* Direktifi (2001/42/EC) gibi araçları, çevresel değerlendirme süreçlerini kent planlamasına entegre eden sistematik yaklaşımlar sunmaktadır.¹⁹⁷ (European Commission, 2020). Türkiye bu direktiflere uyum yükümlülüğü altında olsa da, uygulamada

¹⁹⁵ Öncebe, F. (2021). Kente Karşı Suçlar ve Hukuki Yansımaları: Anayasal Bir Hak Olarak Kent. *Kent ve Hukuk Dergisi*, 2(1), 23–48.

¹⁹⁶ Geppert, A., & Gornig, M. (2010). *Urban Policies in France and Germany: Between Centralization and Decentralization*. OECD Publishing.

¹⁹⁷ European Commission. (2020). *Environmental Assessment*. https://ec.europa.eu/environment/eia/index_en.htm

gerek katılım süreçleri gerekse erişim mekanizmaları açısından ciddi açıklar bulunmaktadır.¹⁹⁸

Aarhus Sözleşmesi (1998) kapsamında, çevresel bilgiye erişim, karar alma süreçlerine katılım ve yargı yollarına başvuru hakkı çevre ve şehircilik uygulamalarının merkezine yerleştirilmiştir. Türkiye 2001 yılından bu yana sözleşmenin tarafı olmamasına rağmen, Avrupa Birliği'ne adaylık süreci nedeniyle ilgili ilkelere uyum sağlama taahhüdü altındadır. Bu nedenle, çevresel kararlarda halkın bilgilendirilmesi, plan değişikliklerinde katılım süreçlerinin şeffaflaştırılması ve dava açma ehliyetinin genişletilmesi anayasal ve yasal düzeyde güvenceye kavuşturulmalıdır.¹⁹⁹

Ayrıca **yerel yönetimlerin iç denetim ve raporlama sistemleri**, yalnızca mali denetim ile sınırlı olmamalı, kentli haklarının gözetilmesine yönelik performans ve etki denetimlerini de kapsayacak şekilde yeniden yapılandırılmalıdır. Bu konuda OECD'nin önerdiği “*Open Government*” ve “*Territorial Indicators for Governance*” çerçeveleri örnek alınabilir. OECD ülkeleri arasında yerel yönetimlerin hesap verebilirlik endeksi açısından Türkiye alt sıralarda yer almakta, özellikle kent planlaması, ihale süreçleri ve yapı ruhsatlandırmaları alanında şeffaflık sorunları yaşanmaktadır.²⁰⁰

Ek olarak, “Kent Hakkı İzleme Kurulu” veya “Kentsel Haklar Ombudsmanı” gibi bağımsız denetim ve hak izleme mekanizmalarının kurulması, yurttaşların doğrudan başvuru yapabilecekleri bir hak temelli yapı kurma açısından önemlidir. Bu tür yapılar İsveç, Kanada ve Almanya gibi ülkelerde yerel ve ulusal düzeyde hak koruma işlevi görmektedir, kent planlaması ve çevre kararlarında hak ihlali iddialarını bağımsız şekilde değerlendirmektedir.²⁰¹

Türkiye’de çevresel ceza hukuku açısından yalnızca idari yaptırımlara dayalı bir uygulama sistemi yerine, **Almanya ve Hollanda’daki gibi** çevreye ve kamuya karşı işlenen suçların “karma sorumluluk rejimi” altında hem cezai hem tazmin edici biçimde düzenlenmesi

¹⁹⁸ Aarhus Convention Compliance Committee. (2022). Findings and recommendations with regard to communication ACCC/C/2017/156 concerning compliance by Turkey. https://unece.org/sites/default/files/2022-03/ece.mp.pp.c.1.2022.4_eng.pdf

¹⁹⁹ UNECE. (2023). The Aarhus Convention: An Implementation Guide. https://unece.org/sites/default/files/2023-02/implementation_guide_eng.pdf

²⁰⁰ OECD. (2021). Government at a Glance 2021 – Open Government Indicators. <https://www.oecd.org/gov/open-government-indicators.htm>

²⁰¹ UN-Habitat. (2021). People-Centered Smart Cities – Governance & Digital Rights. <https://unhabitat.org/sites/default/files/2021/07/people-centered-smart-cities-governance-digital-rights.pdf>

önerilmelidir. Almanya’da Ceza Yasası’nın 324–330. maddeleri, çevresel zararların yalnızca failin cezalandırılmasını değil, aynı zamanda ekosistemin eski haline getirilmesini de zorunlu kılmaktadır.²⁰²Türkiye’de de benzer şekilde, çevreye verilen zararların telafisi yönünde bağlayıcı hükümler içeren cezai normların oluşturulması, sadece caydırıcılığı değil aynı zamanda onarıcı adaletin sağlanmasını da mümkün kılacaktır.

²⁰² German Criminal Code. (2022). Strafgesetzbuch – Sections 324–330 (Environmental Offenses). https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html

10.2. Yerel Yönetimlerde Denetim ve Şeffaflık Mekanizmaları

Yerel yönetimlerin ruhsat verme, yapı denetimi, çevre izni ve kamusal alan düzenlemesi gibi alanlardaki yetkilerinin şeffaf ve denetlenebilir hale getirilmesi gerekmektedir. E-belediye sistemleri üzerinden imar planlarına, ihalelere ve ruhsat kararlarına tam erişim sağlanmalı; bu sistemler bağımsız denetime açık hale getirilmelidir. Ayrıca Belediye Meclislerinin toplantı kayıtları, alınan kararlar ve muhalefet şerhleri kamuya açık olarak yayımlanmalıdır. Şehir plancısı, çevre mühendisi ve hukukçu denetçilerden oluşan bağımsız “Kent Denetim Kurulları” kurulmalıdır.²⁰³

Bu çerçevede, **şeffaflık, hesap verebilirlik ve denetlenebilirlik**, yalnızca teknik gereklilikler değil, aynı zamanda demokratik yönetişimin ve anayasal meşruiyetin temel bileşenleridir. Türkiye’deki belediye mevzuatında şeffaflık ilkesi genel ifadelerle yer alsa da, uygulamada hem yatay (sivil toplum, üniversite ve vatandaşlar nezdinde) hem de dikey (sayıştay, İçişleri Bakanlığı, valilikler) denetim süreçlerinin etkinliği sınırlıdır. Özellikle 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, belediyelerin faaliyet raporu, performans programı ve iç denetim birimlerinin oluşturulması gibi hükümler içerse de, bu belgelerin niteliği ve kamuoyuyla paylaşım biçimi konusunda ciddi uygulama boşlukları bulunmaktadır.²⁰⁴

OECD’nin “Open Government” çerçevesi, yerel yönetimlerde karar alma süreçlerinin, bütçe kullanımının, imar değişikliklerinin ve hizmet sunumunun şeffaf biçimde vatandaşlara açılmasını zorunlu görmektedir. Türkiye, OECD ülkeleri içinde “vatandaş katılımı”, “kamu bilgi erişimi” ve “bağımsız yerel denetim” başlıklarında en düşük puanlara sahiptir.²⁰⁵ ²⁰⁶Bu nedenle, yerel düzeyde katılım ve denetimi güçlendirecek kurumsal mekanizmalar hayati önem taşımaktadır. Bunların başında, Avrupa Konseyi’nin 1985 tarihli **Yerel Yönetimler Özerklik Şartı** gelir. Türkiye bu şartı 1992 yılında çekincelerle kabul etmiş olsa da, “halkın yerel kamusal meselelerde karar süreçlerine katılımı” ilkesinin uygulanması, demokratik yerel yönetişimin mihenk taşı olarak kabul edilmiştir (Council of Europe, 2023).

²⁰³ Keleş, R. (2022). Kent Yönetiminde Demokratik Denetim ve Katılım. Kent ve Politika Dergisi, 4(2), 87–112.

²⁰⁴ Sayıştay. (2022). 2021 Yılı Mahalli İdareler Denetim Genel Değerlendirme Raporu. <https://www.sayistay.gov.tr/rapor/mahalli-idareler-genel-degerlendirme>

²⁰⁵ Council of Europe. (2023). European Charter of Local Self-Government. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=122>

²⁰⁶ OECD. (2023). Open Government Index – Local Governance Transparency. <https://www.oecd.org/gov/open-government-indicators.htm>

Ayrıca, **e-belediye ve açık veri** (open data) sistemlerinin geliştirilmesi, yalnızca teknik bir dijitalleşme hamlesi değil, aynı zamanda kentli haklarının bilgiye erişim yoluyla güçlendirilmesidir. Avrupa Birliği'nde yürürlükte olan **Directive (EU) 2019/1024 on open data and the re-use of public sector information**, belediyelerin karar, plan, harita ve ihale verilerini erişilebilir, yeniden kullanılabilir ve şeffaf biçimde yayımlamalarını zorunlu tutmaktadır.²⁰⁷ Türkiye'deki birçok belediyede bu sisteme geçilmiş olsa da, yayımlanan verilerin güncelliği, kapsamı ve analiz edilebilirliği konusunda ciddi yetersizlikler söz konusudur.

Denetim açısından ise, klasik iç denetim sistemlerinin yetersiz kaldığı durumlarda **bağımsız kent izleme kurulları** devreye alınmalıdır. Almanya'da kent planlamasında “Bürgerbeirat” (vatandaş konseyleri), Fransa'da “Observatoire de la Ville” gibi izleme mekanizmaları; üniversiteler, barolar, sivil toplum temsilcileri ve meslek odalarından oluşan karma yapılarla belediyelerin icraatlarını sürekli izlemektedir. Türkiye'de benzer bir sistemin kurulabilmesi için **Kent Hakları İzleme Kurulları** yasal olarak tanımlanmalı, bu kurullara ruhsat, kamulaştırma, plan değişikliği ve çevresel etki değerlendirmesi süreçlerine müdahil olma hakkı tanınmalıdır.²⁰⁸

Ayrıca Sayıştay raporlarının kamuya açık, sade ve karşılaştırmalı biçimde sunulması; belediye meclis kararlarının yalnızca özetlerle değil, gerekçeleriyle birlikte yayımlanması; ihalelerin canlı yayınlı izlenebilmesi ve şeffaflık portallarında yayımlanması gerekmektedir. Bu tür düzenlemeler, yalnızca yolsuzlukla mücadele değil, aynı zamanda **anayasal yurttaşlık hakkı olan bilgiye erişim, yönetime katılım ve kamusal denetim** haklarının da uygulamaya geçirilmesidir.

²⁰⁷ European Union. (2019). Directive (EU) 2019/1024 on open data and the re-use of public sector information. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019L1024>

²⁰⁸ UN-Habitat. (2021). Urban Governance and the Right to the City. https://unhabitat.org/sites/default/files/2021/12/urban-governance_right-to-city.pdf

10.3. Yurttaş Katılımının Güçlendirilmesi

Kentli haklarının özünü katılım oluşturur. Bu nedenle mahalle meclisleri, katılımcı bütçeleme, dijital danışma platformları ve kentsel forumlar gibi araçlar yaygınlaştırılmalıdır. Kent Konseyleri'nin karar alma gücü artırılmalı, yalnızca danışma organı olmaktan çıkarılmalıdır. Katılım süreçlerinde gençlerin, kadınların, göçmenlerin ve engelli yurttaşların temsiline özel önem verilmelidir (Şen, 2020). Ayrıca belediyeler tarafından yılda en az bir defa “Kentli Hakları İzleme Raporu” yayımlanmalıdır.

Katılımın yalnızca “bilgilendirme” düzeyinde değil, aynı zamanda “karar alma” süreçlerine etki edecek şekilde kurgulanması, çağdaş demokratik yönetimin gereğidir. **Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi (UNDESA)** tarafından yayımlanan *World Public Sector Report 2021*'de vurgulandığı üzere, yurttaş katılımı yalnızca yönetsel meşruiyeti değil, aynı zamanda kamu politikalarının etkili ve adil biçimde tasarlanmasını da sağlar.²⁰⁹ Bu bağlamda, katılım mekanizmalarının sadece sembolik düzeyde tutulması değil, yapısal ve kurumsal düzeyde yerleşik hale getirilmesi elzemdir.

Avrupa Konseyi'nin 2009 tarihli *Code of Good Practice for Civil Participation in the Decision-Making Process* belgesine göre, sivil katılım dört düzeyde işlevselleştirilmelidir: **bilgilendirme, danışma, diyalog ve ortak karar alma**. Türkiye’de uygulamada genellikle ilk iki aşamada kalınmakta; özellikle yerel düzeyde ortak karar alma pratikleri nadiren kurumsallaşmaktadır.²¹⁰ nedenle, özellikle mahalle ölçeğinde düzenlenecek “kentsel mini forumlar”, yerel politika üretiminin alt bileşenleri olarak işlevsel hale getirilmelidir.

Katılımcı bütçeleme (participatory budgeting) uygulamaları, Brezilya’daki Porto Alegre modelinden bu yana yerel demokrasi literatüründe önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir. **OECD’nin 2020 Katılımcı Demokrasi Raporu’nda** Türkiye’nin, katılımcı bütçeleme süreçlerini kurumsallaştıramadığı ve belediyelerin bu konuda sistematik bir çerçeveden yoksun olduğu belirtilmiştir.²¹¹ Oysa katılımcı bütçeleme, yalnızca kaynak

²⁰⁹ UNDESA. (2021). World Public Sector Report: Rebuilding Trust in Government through Citizen Engagement. <https://publicadministration.un.org/en/Research/World-Public-Sector-Reports>

²¹⁰ Council of Europe. (2023). Code of Good Practice for Civil Participation in the Decision-Making Process. <https://www.coe.int/en/web/ingo/civil-participation>

²¹¹ OECD. (2020). Innovative Citizen Participation and New Democratic Institutions: Catching the Deliberative Wave. <https://www.oecd.org/gov/innovative-citizen-participation-and-new-democratic-institutions-339306da-en.htm>

tahsisine değil, kentlilerin önceliklerini belirleme ve hizmet önceliklerini etkileme kapasitesine de doğrudan katkı sağlar.

Yine **Aarhus Sözleşmesi**'nin (1998) 1. ve 6. maddeleri, çevresel konularda karar alma süreçlerine yurttaş katılımının sağlanmasını, çevreye ilişkin bilgilerin zamanında erişilebilir olmasını ve bu katılımın etkin biçimde yürütülmesini hüküm altına almaktadır. Türkiye 2001 yılında bu sözleşmeye imza atmamış olsa da, Avrupa İlerleme Raporlarında bu eksiklik sıkça eleştiri konusu olmaktadır.²¹² Katılımın etkinliği yalnızca teknik araçlarla değil, temsiliyetin adil biçimde sağlanmasıyla da ilgilidir. Kadınların, gençlerin, LGBTİ+ bireylerin, göçmenlerin ve engelli yurttaşların kent politikası üretiminde aktif rol alabilmesi için kota ve temsil mekanizmalarının geliştirilmesi gerekmektedir.²¹³

Ayrıca, **“Kentli Hakları İzleme Raporu”** önerisi, bu alandaki kurumsal hafızanın ve hesap verebilirliğin inşası için kritik önemdedir. Tıpkı Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) raporlarının zorunlu olduğu projelerde olduğu gibi, belediyelerin her yıl düzenli olarak “hak temelli izleme” raporları yayımlaması, sadece şeffaflığı artırmakla kalmaz, aynı zamanda yerel politikaların insan hakları ve sosyal adalet eksenli izlenmesini mümkün kılar. Bu bağlamda, **UN-Habitat**'in **“Urban Rights Audit”** modeli Türkiye'deki belediyelere örnek teşkil edebilmektedir.²¹⁴

²¹² European Commission. (2023). Türkiye 2023 İlerleme Raporu. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-10/Turkiye_Report_2023.pdf

²¹³ Togrul Koca, B. (2018). Kentte Hak ve Katılım: Mekânsal Adalet Bağlamında Katılımcı Planlama. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 59(1), 115–136. <https://dergipark.org.tr/en/pub/iussbf/issue/39525/461184>

²¹⁴ UN-Habitat. (2019). Urban Rights Audit Toolkit. <https://unhabitat.org/urban-rights-audit-toolkit>

10.4. Kentsel Adalet İçin Hak Temelli Yaklaşım

Planlama, yapılaşma ve dönüşüm politikaları sosyal hak temelli olarak kurgulanmalıdır. Barınma, ulaşım, kültürel yaşam ve çevreye erişim gibi haklar, teknik altyapı düzenlemesi değil, anayasal birer yurttaşlık hakkı olarak görülmelidir. Bu bağlamda, kentsel dönüşüm projelerinde yerinden etme yasağı, yerinde dönüşüm ve sosyal kira modelleri uygulanmalıdır (Polat, 2022). Plan notları, kamu yararı ölçütüne göre standardize edilmeli, "emsal artışı", "geçici ruhsat", "plan tadili" gibi rant yaratıcı enstrümanlar sıkı biçimde denetlenmelidir.

Bu çerçevede, kentsel adaletin yalnızca mekânsal eşitlik değil, aynı zamanda **hakların toplumsal yeniden dağıtımı, tanınma siyaseti ve katılımcı karar alma** ile birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.²¹⁵ Sosyal devletin kentsel uzamdaki yansıması olarak, barınma hakkı yalnızca fiziki bir barınak sağlama değil, aynı zamanda toplumsal aidiyet, güvenlik, altyapı ve sosyal hizmetlerle birlikte bütünsel bir yaşam çevresi üretme sorumluluğunu da içermektedir.²¹⁶

Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (CESCR), 4 No'lu Genel Yorumu'nda barınma hakkını "uygun, güvenli, erişilebilir, sürdürülebilir ve sosyal olarak dahil edici" bir çerçevede tanımlamıştır.²¹⁷ Türkiye'nin taraf olduğu **Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ICESCR)** kapsamında, bu yükümlülüklerin yerine getirilmesi anayasal ve idari politikaların temel eksenini oluşturmaktadır. Ancak uygulamada, özellikle kentsel dönüşüm projeleri kapsamında, düşük gelirli grupların mülksüzleştirilmesi ve merkezden çevreye sürülmesi (displacement) ciddi bir adaletsizlik üretmektedir.²¹⁸

"Yerinde dönüşüm" ilkesine dayalı **sosyal kira** ve **kamu destekli konut** politikaları, Avrupa Birliği ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de yaygınlaştırılmalıdır. Almanya'da uygulanan "**Sozialer Wohnungsbau**" sistemi, konut üretiminde piyasa dışı aktörlerin (kooperatifler, belediyeler, sosyal vakıflar) desteklenmesini öngörürken, Fransa'da "**loyer modéré (HLM)**"

²¹⁵ Fraser, N. (2009). Scales of Justice: Reimagining Political Space in a Globalizing World. Columbia University Press.

²¹⁶ UN-Habitat. (2020). The Right to Adequate Housing. <https://unhabitat.org/topic/right-to-adequate-housing>

²¹⁷ CESCR. (1991). General Comment No. 4: The Right to Adequate Housing (Art. 11(1)). <https://www.refworld.org/docid/47a7079a1.html>

²¹⁸ Karaman, O. (2013). Urban Neoliberalism with Islamic Characteristics. Urban Studies, 50(16), 3412–3427. <https://doi.org/10.1177/0042098013487775>

adı verilen düşük kiralı konut sistemi ile dezavantajlı grupların merkezde kalması hedeflenmektedir.²¹⁹

Türkiye'de ise dönüşüm alanlarında “emsal artışı” ve “plan notu” gibi araçlar, çoğunlukla rant aktarımına zemin oluşturmaktadır. Bu tür uygulamaların **anayasal kamu yararı ilkesi** uyarınca yargısal denetime açık olması gereklidir (Anayasa md. 125, 56). Ayrıca **İmar Planı Değişikliklerinin Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik** gibi alt düzenlemelerin, hak temelli bir üst politika çerçevesiyle uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir.

Bu noktada **Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği** (OHCHR) tarafından geliştirilen **Human Rights-Based Approach (HRBA)** metodolojisi örnek alınmalıdır. HRBA yaklaşımı; kentsel planlamada eşitlik, ayrımcılık yasağı, katılım, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri üzerine inşa edilir.²²⁰ Bu model, özellikle mega projelerde ve büyük ölçekli dönüşümlerde, yerel halkın sosyoekonomik kırılganlıklarını gözetten bir denetim yapısını da beraberinde getirmektedir.

Hak temelli kentsel adalet anlayışı yalnızca sosyal politikalarda değil, **imar hukuku, kamu yönetimi ve yerel yönetim ilkeleri** açısından da yeniden yapılandırılmalı; planlama belgeleri yalnızca teknik değil, aynı zamanda sosyal adalet ve insan hakları belgeleri olarak ele alınmalıdır.

²¹⁹ Scanlon, K., Whitehead, C., & Arrigoitia, M. F. (2015). Social housing in Europe. In K. Scanlon, C. Whitehead & M. F. Arrigoitia (Eds.), *Social Housing in Europe* (pp. 1–25). Wiley-Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781119003386>

²²⁰ OHCHR. (2012). *Human Rights-Based Approach to Development Programming*. https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/HR_Pub_10_2.pdf

10.5. Akademik ve Sivil İzleme Sistemleri

Kente karşı suçlar ve kentli hakları ihlallerinin sistematik olarak izlenmesi için hem akademik kurumlar hem de STK'lar arasında iş birliği yapılmalıdır. Üniversiteler bünyesinde “Kent Suçları ve Mekânsal Adalet Araştırma Merkezleri” kurulmalı; yılda bir yayımlanacak olan “Kentli Hakları İzleme Endeksi” kamuoyuyla paylaşılmalıdır. Ayrıca uluslararası veri platformları ile entegre yerel izleme sistemleri (örneğin SDG 11 göstergeleri) yaygınlaştırılmalıdır.²²¹

Bu bağlamda, yalnızca veri toplama değil, **veri temelli karar alma süreçleri** de geliştirilmeli; yerel yöneticiler, planlama otoriteleri ve ilgili meslek kuruluşları bu endeksleri politika tasarımıyla etkin biçimde kullanmalıdır. Özellikle **Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi 11 (SDG 11)** kapsamında belirlenen “kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir kentler” amacı çerçevesinde, yerel düzeyde oluşturulacak **Kentli Hakları İzleme Endeksleri**, Türkiye’nin Birleşmiş Milletler raporlama yükümlülükleriyle de doğrudan ilişkilidir.²²²

OECD’nin “Subnational Government Indicators” veri tabanı, kentlerde iyi yönetişimi ölçen yapısal bir çerçeve sunmakta; bu çerçeve, **kamu hizmetlerine erişim, mali şeffaflık, çevresel sürdürülebilirlik ve sosyal kapsayıcılık** gibi göstergeleri kapsamaktadır.²²³ Türkiye’de bu tür alt-ulusal ölçekli veri sistemleri halen parçalı ve kurumsallaşmamış bir yapıya sahiptir. Bu nedenle üniversiteler, belediyeler ve sivil toplum aktörleri arasında **üçlü heliks (triple helix)** modeliyle veri üretimi, doğrulama ve analiz süreçleri ortaklaştırılmalıdır.

Ayrıca, Avrupa Konseyi’nin “**Right to the City and Urban Citizenship**” temelli izlemede önerdiği gibi, izleme sistemleri yalnızca fiziksel göstergelerle sınırlı kalmamalı; **hak temelli bir izleme sistemi** olarak, ayrımcılık, dışlanma, yerinden edilme ve katılım yetersizliği gibi konuları da kapsamlı bir biçimde değerlendirmelidir.²²⁴

Türkiye özelinde, **Belediyeler Kanunu (5393)** ve **Büyükşehir Belediyeleri Kanunu (5216)** kapsamında, yerel yönetimlerin “stratejik plan” ve “faaliyet raporu” yükümlülükleri izleme sistemlerinin kurumsal temelini oluşturabilir. Ancak bu raporlar, çoğunlukla performans

²²¹ UNDP. (2023). SDG Localisation and Monitoring Framework. <https://sdgintegration.undp.org/sdgs/sdg-11>

²²² UN-Habitat. (2020). City Prosperity Initiative: Methodology and Indicators. <https://unhabitat.org/cpi>

²²³ OECD. (2023). Subnational Government Indicators. https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=REGION_DEMOGR

²²⁴ Council of Europe. (2019). Urban Citizenship and the Right to the City. <https://www.coe.int/en/web/interculturalcities/the-right-to-the-city>

odaklı ve teknik bir dilde hazırlandığından, **katılımcı hak izleme** yaklaşımına dayalı yeni bir normatif çerçeveye ihtiyaç vardır. Bu nedenle, **kamu politikası laboratuvarları (policy labs)** gibi üniversite merkezli, disiplinler arası yapılar, hem izleme hem politika önerme süreçlerine katkı sunabilir.

Son olarak, **Avrupa Birliği'nin URBACT Programı**, kent temelli veri izleme ve eşleştirme projeleri için belediyelere metodolojik destek sağlamaktadır. Türkiye'deki yerel yönetimlerin, bu tür ağlara katılımı ve **ULB (Urban Local Bodies)** düzeyinde uluslararası akreditasyon alması, izleme çalışmalarının kalitesini artıracaktır.²²⁵

²²⁵ URBACT. (2022). URBACT IV Programme Manual. <https://urbact.eu/library/urbact-iv-programme-manual>

SONUÇ

Bu araştırma, Türkiye’de kente karşı suçların ve kentli hakları ihlallerinin hem normatif hem de ampirik düzeyde ne denli yaygınlaştığını ortaya koymuştur. Ceza hukuku, kamu hukuku, çevre hukuku ve anayasal haklar bağlamında incelenen suçlar; yalnızca fiziksel yapıya değil, aynı zamanda sosyal dokulara, tarihsel mirasa ve yurttaşlık hukukuna zarar vermektedir. Anayasa’da tanımlanmasa da fiilen ihlal edilen “kent hakkı”, sadece bir mekânsal var oluş değil, aynı zamanda sosyal adalet ve demokratik katılımın da zemini olmalıdır.

Türkiye’de kent yaşamını yalnızca “imar ve altyapı” perspektifiyle değil, “hak temelli ve katılımcı” bir yaklaşımla yeniden inşa etmek, hem demokratikleşme hem de sürdürülebilir kalkınma açısından zorunluluktur. Bu kapsamda, kent hakkının anayasal güvenceye kavuşturulması, bütüncül bir kentsel adalet reformunun ilk adımı olacaktır.

Bu bağlamda, Türkiye’de kente karşı işlenen suçlara yönelik hukuki, idari ve kurumsal yanıtların yetersizliği yalnızca mevzuat boşluklarıyla değil, aynı zamanda yönetişimsel ve siyasal irade eksiklikleriyle de ilişkilidir. Özellikle Anayasa’nın 56. maddesinde yer alan “herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı” ile 10. maddesindeki “eşitlik ilkesi”, kentsel çevreye erişim, hizmetlere ulaşım ve karar süreçlerine katılım gibi temel haklarla doğrudan ilişkilidir. Ancak bu anayasal güvenceler, uygulamada sıklıkla ihlal edilmekte, çevresel karar alma süreçleri çoğunlukla kapalı, teknik ve merkeziyetçi yapılarda sürdürülmektedir (Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu.²²⁶

Uluslararası düzlemde ise, Birleşmiş Milletler’in 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi’ne taraf olan Türkiye, SKH 11 kapsamında kapsayıcı ve sürdürülebilir kentleşmeyi sağlamakla yükümlüdür.²²⁷ Ancak mevcut kentsel dönüşüm uygulamaları, yerinden etme, sosyal dışlanma ve çevresel adaletsizlik gibi ihlaller üretmektedir. Ayrıca, Aarhus Sözleşmesi (1998) ve Espoo Sözleşmesi (1991)²²⁸ gibi çevresel karar alma süreçlerinde halkın bilgilendirilmesi, katılımı ve

²²⁶ Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK). (2021). Engelli Hakları ve Erişim Raporu. <https://www.tihek.gov.tr/data/606c08b23c8a5tihek-erisilebilirlik-raporu.pdf>

²²⁷ UN. (2015). Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. <https://sdgs.un.org/2030agenda>

²²⁸ UNECE. (2023). Espoo Convention on Environmental Impact Assessment. <https://unece.org/environment-policy/environmental-assessment>

yargı yoluna başvurma hakkını güvence altına alan uluslararası metinlere Türkiye'nin taraf olmaması, şeffaflık ve hesap verebilirlik zeminini zayıflatmaktadır.²²⁹

Avrupa Konseyi tarafından 2008 yılında yayımlanan “Right to the City” deklarasyonu, kentli haklarını yalnızca barınma ya da altyapı hakkıyla sınırlı görmemekte; kültürel aidiyet, sosyal adalet, mekânsal eşitlik ve tarihsel mirasa erişim gibi çok boyutlu hakları içeren bütüncül bir kavrayış önermektedir.²³⁰ Türkiye’de ise bu çok katmanlı yaklaşım henüz ne mevzuat düzeyinde ne de kurumsal uygulamalarda yeterince karşılık bulamamaktadır.

Bu çerçevede, kente karşı suçlara dair önleyici, caydırıcı ve onarıcı yaklaşımların birlikte geliştirilmesi önem arz etmektedir. Örneğin, kentsel suçları sistematik olarak izleyen bağımsız denetim mekanizmalarının kurulması, yerel planlama kararlarında halkın veto hakkının tanınması, kentli hakları ihlallerine karşı kolektif dava yollarının açılması gibi yenilikçi uygulamalar, hem hak temelli yönetişimin hem de demokratik kentleşmenin güçlenmesini sağlayacaktır.

“kent hakkı” yalnızca teknik bir planlama meselesi değil, demokratik bir varoluş meselesidir. Bu nedenle Türkiye’de kente karşı suçlarla mücadele, yalnızca mevzuat reformlarıyla sınırlı kalmamalı; aynı zamanda siyasal kültür, yurttaşlık bilinci, akademik üretim ve sivil katılım zeminlerinde de yeniden inşa edilmelidir. Aksi halde, mekânsal eşitsizlikler yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda sosyal ve siyasal adaletsizlikleri de derinleştirecektir.

²²⁹ UNECE. (2023). The Aarhus Convention: Empowering Citizens for Environmental Justice. <https://unece.org/environment-policy/public-participation/aarhus-convention>

²³⁰ Council of Europe. (2008). Right to the City and Urban Citizenship. <https://www.coe.int/en/web/interculturalcities/the-right-to-the-city>

